BIBLIOTECA

MARXIST-LENINISTĂ

LENIN

IMPERIALISMUL, STADIUL CEL MAI ÎNALT AL CAPITALISMULUI

EDITURA POLITICĂ

Proletari din toate țările, uniți-vă.

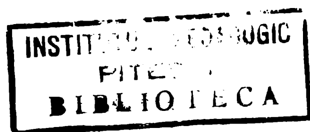

V. I. LENIN

V. I. LENIN

IMPERIALISMUL, STADIUL CEL MAI ÎNALT AL CAPITALISMULUI[1]

(Expunere populară)

EDITURA POLITICĂ
Bucureşti — 1959

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacție al Editurii politice după originalul în limba rusă apărut în Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1950

PREFAȚA

Broşura pe care o supun atenției cititorului am scris-o în primăvara anului 1916 la Zürich. In condițiile de lucru de acolo am resimțit, firește, o oarecare lipsă de literatură franceză şi engleză şi o foarte mare lipsă de literatură rusă. Am folosit, totuşi, principala lucrare engleză asupra imperialismului, cartea lui J. A. Hobson, cu toată atenția pe care, după convingerea mea, o merită această lucrare.

Am scris broșura ținînd seama de cenzura țaristă. De aceea nu numai că am fost nevoit să mă mărginesc cît mai strict la o analiză exclusiv teoretică, mai ales economică, dar a trebuit ca puținele observații indispensabile cu privire la politică să le formulez cu cea mai mare prudență, prin aluzii, în limbajul lui Esop, acel blestemat limbaj esopic la care țarismul silea pe toți revoluționarii să recurgă ori de cîte ori luau pana în mînă ca să scrie o lucrare „legală“.

E greu să recitești acum, în zile de libertate, aceste pasaje din broșură, care, dată fiind cenzura țaristă, au fost mutilate, gîtuite, strînse ca într-un cleşte de fier. Pentru a arăta că imperialismul este ajunul revoluției socialiste, că social-șovinismul (socialism în vorbe, șovinism în fapte) înseamnă trădarea deplină a socialismului, înseamnă trecerea totală de partea burgheziei, că această scindare a mișcării muncitorești este în legătură cu con-

dițiile obiective ale imperialismului etc., — pentru a arăta toate acestea a trebuit să folosesc o limbă „de sclav“, și de aceea sînt nevoit să trimit pe cititorul pe care-l interesează problema la articolele mele publicate între anii 1914 și 1917 în străinătate și care vor fi în curînd reeditate. Îndeosebi merită să semnalez un pasaj din pag. 119—120 *, în care, pentru a face pe cititor, într-o formă adaptată cenzurii, să-și dea seama cu cîtă nerușinare mint capitaliștii și social-șoviniștii trecuți de partea lor (împotriva cărora luptă atît de inconsecvent Kautsky) în chestiunea anexiunilor, cu cîtă nerușinare *acoperă* ei anexiunile capitaliștilor *lor,* am fost nevoit să dau ca pildă... Japonia! Cititorul atent va pune ușor în locul Japoniei — Rusia, și în locul Coreii — Finlanda, Polonia, Kurlanda, Ucraina, Hiva, Buhara, Estonia și alte regiuni cu populație neveliсorusă.

Vreau să nădăjduiesc că broșura mea va ajuta la înțelegerea problemei economice fundamentale, fără studiul căreia nu poți înțelege nimic în ceea ce privește caracterul războiului de azi, al politicii de azi, și anume: în ceea ce privește esența economică a imperialismului.

Autorul

Petrograd, 26 aprilie 1917

---

* Vezi ediția de față, pag. 140. — *Nota Red.*

PREFAȚĂ LA EDIȚIILE FRANCEZĂ ȘI GERMANĂ [2]

I

Așa cum am arătat în prefața la ediția rusă, această carte a fost scrisă în 1916, ținînd seama de cenzura țaristă. Nu am posibilitatea, în momentul de față, să refac tot textul, ceea ce de altfel n-ar avea nici un rost, deoarece scopul principal al cărții a fost și rămîne de a arăta, după datele generale ale indiscutabilei statistici burgheze și după mărturiile savanților burghezi din toate țările, care a fost *tabloul de ansamblu* al economiei capitaliste mondiale, în relațiile ei internaționale, la începutul secolului al XX-lea, în ajunul primului război imperialist mondial.

Într-o oarecare măsură va fi chiar folositor pentru mulți comuniști din țările capitaliste înaintate să se convingă din pilda acestei cărți, *legală din punctul de vedere al cenzurii țariste,* de posibilitatea — și de necesitatea — de a folosi chiar și slabele rămășițe de legalitate care mai rămîn pentru comuniști, de pildă, în America de azi sau în Franța, după arestarea recentă a aproape tuturor comuniștilor, pentru a arăta cît de false sînt concepțiile social-pacifiste și speranțele în „democrația mondială". Iar completările cele mai necesare la broșura de față, scrisă sub regimul cenzurii, voi încerca să le dau în această prefață.

II.

In această carte s-a demonstrat că războiul din 1914—1918 a fost de ambele părți un război imperialist (adică un război de cotropire, de jaf, tîlhăresc), un război pentru împărțirea lumii, pentru împărțirea și reîmpărțirea coloniilor, a „sferelor de influență“ ale capitalului financiar etc.

Căci dovada adevăratului caracter social, sau mai exact: a adevăratului caracter de clasă al unui război, rezidă, bineînțeles, nu în istoria diplomatică a războiului, ci în analiza situației *obiective* a *claselor* conducătoare din *toate* statele beligerante. Pentru a înfățișa această situație obiectivă, trebuie luate nu pilde și nu date răzlețe (căci, dată fiind enorma complexitate a fenomenelor vieții sociale, poți găsi întotdeauna oricîte pilde sau date răzlețe pentru confirmarea oricărei teze), ci neapărat *totalitatea* datelor privitoare la *bazele* vieții economice a *tuturor* statelor beligerante și a *întregii* lumi.

Tocmai asemenea date de ansamblu, care nu pot fi dezmințite, sînt citate de mine în tabloul *împărțirii lumii* din anii 1876 și 1914 (în § 6) și al repartizării rețelei de *căi ferate* din întreaga lume din anii 1890 și 1913 (în § 7). Rețelele de căi ferate constituie bilanțul celor mai însemnate ramuri ale industriei capitaliste — industria cărbunelui și a fierului —, bilanțul și indiciile cele mai grăitoare ale dezvoltării comerțului mondial și ale civilizației democrat-burgheze. Legătura dintre rețelele de căi ferate și marea industrie, monopoluri, sindicate, carteluri, trusturi, bănci, oligarhia financiară este arătată în capitolele precedente ale cărții. Repartizarea rețelei de căi ferate, inegalitatea acestei repartizări, inegalitatea dezvoltării rețelei de căi ferate, toate acestea sînt un rezultat al capitalismului monopolist, contemporan pe scară mondială. Și acest rezultat arată că pe *această* bază economică, *atîta timp* cît există proprietate privată asupra mijloace-

lor de producție, războaiele imperialiste sînt absolut inevitabile.

Construirea de căi ferate pare să fie o întreprindere simplă, firească, democratică, culturală, civilizatoare : așa apare ea în ochii profesorilor burghezi, care sînt plătiți să zugrăvească în culori mai frumoase robia capitalistă, precum și în ochii filistinilor mic-burghezi. În realitate, firele capitaliste care leagă cu mii de laturi aceste întreprinderi de proprietatea privată asupra mijloacelor de producție în general au transformat construirea de căi ferate într-un instrument de asuprire a unui *miliard* de oameni (coloniile plus semicoloniile), adică a mai mult de jumătate din populația globului din țările dependente și a robilor salariați ai capitalului din țările „civilizate".

Proprietatea privată, bazată pe munca micului producător, libera concurență, democrația, — toate aceste lozinci cu care capitaliștii și presa lor înșală pe muncitori și pe țărani au rămas mult în urmă. Capitalismul s-a transformat într-un sistem mondial de asuprire colonială și de înnăbușire financiară a imensei majorități a populației pămîntului de către un pumn de țări „înaintate". Și această „pradă" este împărțită între 2—3 jefuitori, stăpînitori ai lumii, înarmați pînă-n dinți (America, Anglia, Japonia), care atrag întreg globul în războiul *lor* pentru împărțirea prăzii *lor*.

III

Pacea de la Brest-Litovsk, dictată de Germania monarhistă, și apoi pacea de la Versailles, cu mult mai bestială și mai mîrșavă, dictată de republicile „democratice", America și Franța, precum și de „libera" Anglie, au adus omenirii un serviciu dintre cele mai folositoare, demascînd atît pe scribii vînduți imperialismului cît și pe micii burghezi reacționari — oricît și-ar zice ei pacifiști și socia-

lişti — care proslăveau „wilsonismul“ şi căutau să dovedească posibilitatea păcii şi a reformelor în condiţiile imperialismului.

Zecile de milioane de morţi şi de mutilaţi pe care i-a lăsat războiul, un război dus pentru a se hotărî care din cele două grupuri de bandiţi financiari — cel englez sau cel german — urmează să primească o parte mai mare din pradă, şi apoi cele două „tratate de pace“ deschid cu o repeziciune necunoscută pînă acum ochii a milioane şi zeci de milioane de oameni asupriţi, striviţi, înşelaţi, prostiţi de burghezie. Astfel, ca urmare a ruinei mondiale pricinuite de război, creşte criza revoluţionară mondială, care, prin oricît de lungi şi de grele peripeţii ar trece, nu se poate termina altfel decît cu revoluţia proletară şi victoria ei.

Manifestul de la Basel al Internaţionalei a II-a, care în 1912 s-a pronunţat tocmai asupra războiului care avea să izbucnească în 1914, şi nu asupra războiului în general (sînt fel de fel de războaie, sînt şi războaie revoluţionare), acest manifest a rămas un monument care demască tot falimentul ruşinos, toată renegarea de care au dat dovadă eroii Internaţionalei a II-a.

Reproduc de aceea acest manifest în anexele la această ediţie şi atrag iarăşi şi iarăşi atenţia cititorilor asupra faptului că eroii Internaţionalei a II-a ocolesc pasajele din acest manifest unde se vorbeşte precis, lămurit, fără înconjur despre legătura tocmai dintre acest război apropiat şi revoluţia proletară, le ocolesc cu aceeaşi grijă cu care hoţul ocoleşte locul unde a săvîrşit furtul.

IV

O atenţie deosebită se acordă în această carte criticii „kautskismului“, curent ideologic internaţional reprezentat în toate ţările lumii de „teoreticienii cei mai de vază“,

de conducătorii Internaţionalei a II-a (în Austria de Otto Bauer & Co., în Anglia de Ramsay MacDonald şi de alţii, în Franţa de Albert Thomas etc. etc.) şi de o mulţime de socialişti, reformişti, pacifişti, democraţi burghezi, popi.

Acest curent ideologic este, pe de o parte, produsul descompunerii, al putrezirii Internaţionalei a II-a, iar pe de altă parte rodul inevitabil al ideologiei micii burghezii, pe care întregul ei fel de viaţă o face prizoniera prejudecăţilor burgheze şi democratice.

La Kautsky şi la cei de teapa lui asemenea concepţii înseamnă renunţarea totală tocmai la bazele revoluţionare ale marxismului, pe care acest autor le-a apărat timp de zeci de ani, îndeosebi — în treacăt fie zis — în lupta împotriva oportunismului socialist (al lui Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers etc.). De aceea nu este o întîmplare că în toată lumea „kautskiştii" s-au unit acum, practic şi politic, cu oportuniştii extremi (prin Internaţionala a II-a sau prin Internaţionala galbenă) şi cu guvernele burgheze (prin guvernele burgheze de coaliţie la care participă socialiştii).

Mişcarea revoluţionară proletară în general şi cea comunistă în special, care e în creştere în lumea întreagă, nu se poate lipsi de o analiză şi de demascarea greşelilor teoretice ale „kautskismului". Aceasta se impune cu atît mai mult cu cît pacifismul şi „democratismul" în general — care nu se pretind de fel a fi marxism, dar care, absolut la fel ca şi Kautsky & Co., disimulează adîncimea contradicţiilor imperialismului şi caracterul inevitabil al crizei revoluţionare generate de el — că aceste curente sînt încă foarte puternic răspîndite în lumea întreagă. Şi lupta împotriva acestor curente este obligatorie pentru partidul proletariatului, care trebuie să smulgă burgheziei pe micii

patroni şi milioane de oameni ai muncii, înşelaţi de ea şi puşi în condiţii de viaţă mai mult sau mai puţin micburgheze.

V

Este necesar să spun cîteva cuvinte despre capitolul al VIII-lea: „Parazitismul şi putrezirea capitalismului". Cum am arătat în textul cărţii, Hilferding, fost „marxist", astăzi tovarăş de arme al lui Kautsky şi unul dintre principalii reprezentanţi ai politicii reformiste burgheze în „Partidul social-democrat independent din Germania" [3], a făcut în această problemă un pas înapoi faţă de englezul Hobson, pacifist şi reformist *declarat*. Scindarea pe scară internaţională a întregii mişcări muncitoreşti este acum absolut vădită (Internaţionala a II-a şi a III-a). Este de asemenea vădit faptul unei lupte armate şi al unui război civil între cele două curente: în Rusia, menşevicii şi „socialiştii-revoluţionari" sprijină pe Kolceak şi Denikin împotriva bolşevicilor; în Germania, alde Scheidemann, Noske & Co. sînt alături de burghezie împotriva spartachiştilor [4]; acelaşi lucru în Finlanda, în Polonia, în Ungaria etc. Care este deci baza economică a acestui fenomen istoric de importanţă mondială?

Aceasta este tocmai parazitismul şi putrezirea capitalismului, care sînt proprii celui mai înalt stadiu istoric al lui, adică imperialismului. După cum s-a arătat în această carte, capitalismul a scos la iveală *un pumn* de state (mai puţin de o zecime din populaţia globului, iar după socoteala cea mai „generoasă" şi mai exagerată, mai puţin de o cincime) deosebit de bogate şi de puternice, care jefuiesc lumea întreagă prin simpla „tăiere de cupoane". Exportul de capital aduce un venit anual de 8—10 miliarde de franci, după preţurile şi statistica burgheză dinainte de război. Astăzi, desigur, mult mai mult.

Se înțelege că, mulțumită acestui *supraprofit* imens (căci el se obține peste profitul pe care capitaliștii îl storc de la muncitorii țării „lor"), *pot fi corupți* liderii muncitorești și pătura de sus a aristocrației muncitorești. Și aceștia sînt corupți de capitaliștii țărilor „înaintate", sînt corupți prin mii de mijloace directe și indirecte, fățișe și ascunse.

Această pătură de muncitori burghezi ți sau de „aristocrație muncitorească", cu desăvîrșire mic-burghezi prin felul lor de viață, prin mărimea cîștigului lor, prin întreaga lor concepție despre lume, formează sprijinul principal al Internaționalei a II-a, iar în zilele noastre principalul *sprijin social* (nu militar) *al burgheziei.* Căci ei sînt adevărați *agenți ai burgheziei* în mișcarea *muncitorească,* vătafi muncitorești ai clasei capitaliștilor (labor lieutenants of the capitalist class), adevărați promotori ai reformismului și șovinismului. În războiul civil dintre proletariat și burghezie, ei se situează în mod inevitabil, și nu într-un număr restrîns, de partea burgheziei, de partea „versaillezilor", împotriva „comunarzilor".

Fără a înțelege rădăcinile economice ale acestui fenomen, fără a ști să apreciezi însemnătatea lui politică și socială, nu poți face nici un pas în domeniul rezolvării problemelor practice ale mișcării comuniste și ale revoluției sociale care se apropie.

Imperialismul este ajunul revoluției sociale a proletariatului. Din 1917 încoace acest lucru a fost confirmat pe scară mondială.

6 iulie 1920.

N. Lenin

În ultimii 15—20 de ani, mai ales după războiul americano-spaniol (1898) şi cel anglo-bur (1899—1902), literatura economică, precum şi cea politică, a lumii vechi şi a celei noi se opreşte din ce în ce mai des, pentru caracterizarea epocii în care trăim, la noţiunea de „imperialism". În 1902 a apărut la Londra şi la New York lucrarea economistului englez J. A. Hobson: „Imperialismul". Autorul, care se situează pe punctul de vedere al social-reformismului şi al pacifismului burghez — punct de vedere identic, în fond, cu poziţia de astăzi a fostului marxist K. Kautsky —, a descris foarte bine şi amănunţit particularităţile economice şi politice fundamentale ale imperialismului. În 1910 a apărut la Viena lucrarea marxistului austriac Rudolf Hilferding: „Capitalul financiar" (traducere rusă: Moscova, 1912). Cu toată greşeala autorului în ceea ce priveşte teoria banilor şi o anumită înclinare înspre împăcarea marxismului cu oportunismul, această lucrare constituie o analiză teoretică extrem de valoroasă a „fazei actuale în dezvoltarea capitalismului" — cum sună subtitlul lucrării lui Hilferding. În fond, ceea ce s-a spus în anii din urmă despre imperialism — mai ales în numeroasele articole scrise pe această temă în reviste şi gazete, precum şi în rezoluţiile, de pildă, ale congreselor de la Chemnitz şi Basel, care au avut loc

în toamna anului 1912 — aproape că nu a depăşit cercul ideilor expuse sau, mai exact, rezumate de ambii autori amintiţi mai sus...

În continuare vom încerca să expunem pe scurt, într-o formă cît mai populară cu putinţă, legătura şi raportul dintre particularităţile economice *fundamentale* ale imperialismului. Asupra laturii neeconomice a problemei nu ne vom opri, oricît de necesar ar fi acest lucru. Indexul bibliografic şi alte adnotări, care pot să intereseze numai pe unii dintre cititori, le vom da la sfîrşitul broşurii.

I. CONCENTRAREA PRODUCŢIEI ŞI MONOPOLURILE

Creşterea uriaşă a industriei şi procesul extrem de rapid al concentrării producţiei în întreprinderi din ce în ce mai mari constituie una dintre particularităţile cele mai caracteristice ale capitalismului. Statisticile industriale de astăzi furnizează datele cele mai complete şi cele mai exacte asupra acestui proces.

În Germania, de pildă, dintr-o mie de întreprinderi industriale, 3 în 1882, 6 în 1895 şi 9 în 1907 erau întreprinderi mari, adică avînd fiecare mai mult de 50 de muncitori salariaţi. Din fiecare 100 de muncitori acestor întreprinderi le reveneau respectiv 22, 30 şi 37. Dar concentrarea producţiei e cu mult mai intensă decît concentrarea muncitorilor, munca în întreprinderile mari fiind cu mult mai productivă. Aceasta o arată datele privitoare la maşinile cu aburi şi motoarele electrice. Dacă luăm ceea ce în Germania se numeşte industrie în înţelesul larg al cuvîntului, adică cuprinzînd şi comerţul şi căile de comunicaţie etc., vom avea atunci următorul tablou. Din totalul de 3.265.623, numărul întreprinderilor mari este de 30.588, adică numai 0,9%. Ele au 5.700.000 de

muncitori, din totalul de 14.400.000, adică 39,4% ; motoare cu aburi — 6.600.000 de cai-putere, din totalul de 8.800.000, adică 75,3% ; motoare electrice — 1.200.000 kw, din totalul de 1.500.000, adică 77,2%.

Mai puțin de o sutime din numărul întreprinderilor au *mai mult de* $^3/_4$ din cantitatea totală de forță motrice instalată cu aburi și electricitate! La 2.970.000 de întreprinderi mici (avînd pînă la 5 muncitori salariați), care reprezintă 91% din totalul întreprinderilor, revine abia 7% din forța motrice instalată cu aburi și electricitate! Cîteva zeci de mii de întreprinderi mari sînt totul ; milioane de întreprinderi mici — nimic.

In 1907 erau în Germania 586 de întreprinderi cu 1.000 și peste 1.000 de muncitori. Ele aveau aproape *a zecea* parte (1.380.000) din numărul total al muncitorilor și *aproape a treia* parte (32%) din cantitatea totală a forței motrice instalate cu aburi și electricitate *. Capitalul bănesc și băncile fac, după cum vom vedea, ca această precumpănire a unui număr mic de întreprinderi foarte mari să fie și mai covîrșitoare, și aceasta în sensul literal al cuvîntului, adică milioane de „patroni" mici, mijlocii și chiar o parte dintre cei mari sînt de fapt cu totul aserviți cîtorva sute de financiari milionari.

Intr-o altă țară înaintată a capitalismului modern, în Statele Unite ale Americii de Nord, creșterea concentrării producției e și mai mare. Aici statistica consideră separat industria în înțelesul strîmt al cuvîntului și grupează întreprinderile după mărimea valorii producției lor anuale. In 1904 erau 1.900 de întreprinderi foarte mari (din totalul de 216.180 de întreprinderi, adică 0,9%) cu o producție de cîte 1.000.000 de dolari și mai mult ; ele aveau 1.400.000 de muncitori (din cei 5.500.000, adică 25,6%) și realizau

* După Annalen des deutschen Reichs, 1911, Zahn. (Analele imperiului german. — *Nota Trad.)*.

o producție anuală în valoare de 5,6 miliarde (din 14,8 miliarde, adică 38%). După 5 ani, în 1909, cifrele respective erau: 3.060 de întreprinderi (din 268.491, adică 1,1%) cu 2.000.000 de muncitori (din 6.600.000, adică 30,5%) și cu o producție în valoare de 9 miliarde (din 20,7 miliarde, adică 43,8%) *.

Aproape jumătate din întreaga producție a tuturor întreprinderilor țării este concentrată în mîna *unei sutimi* din numărul lor total! Și aceste trei mii de întreprinderi uriașe cuprind 258 de ramuri ale industriei. De aici se vede limpede că concentrarea, la o anumită treaptă a dezvoltării ei, duce de la sine, se poate spune, de-a dreptul la monopol. Căci cîtorva zeci de întreprinderi uriașe le e ușor să ajungă la înțelegere; pe de altă parte, îngreuiarea concurenței, tendința spre monopol sînt generate tocmai de proporțiile mari ale întreprinderilor. Această transformare a concurenței în monopol este unul dintre fenomenele cele mai importante — dacă nu cel mai important — în economia capitalismului actual, și de aceea trebuie să-l analizăm mai amănunțit. Dar mai întîi trebuie să înlăturăm o eventuală neînțelegere.

Statistica americană spune: 3.000 de întreprinderi uriașe în 250 de ramuri ale industriei. Ca și cum ar fi numai cîte 12 întreprinderi dintre cele mai mari în fiecare ramură.

Dar nu este așa. Nu în fiecare ramură a industriei există întreprinderi mari; pe de altă parte, o particularitate extrem de importantă a capitalismului, care a atins cel mai înalt grad de dezvoltare, este așa-numita *combinare*, adică unirea într-o singură întreprindere a diferite ramuri ale industriei, care ori reprezintă etape succesive de prelucrare a materiei prime (de pildă topirea fontei

* Statistical Abstract of the United States, 1912, p. 202 (Buletinul statistic al Statelor Unite pe 1912, pag. 202 — *Nota Trad.*).

din minereu şi transformarea fontei în oţel şi, poate, fabricarea din oţel a unor produse finite), ori joacă una faţă de alta un rol ajutător (de pildă prelucrarea deşeurilor sau a produselor secundare, producţia de materiale pentru ambalaj etc.).

„Combinarea — scrie Hilferding — egalizează deosebirile de conjunctură şi asigură deci întreprinderii combinate o mai mare stabilitate a ratei profitului. În al doilea rînd, combinarea duce la înlăturarea comerţului. În al treilea rînd, ea face cu putinţă perfecţionările tehnice şi, în consecinţă, realizarea unui profit suplimentar faţă de întreprinderea «simplă» (adică necombinată). În al patrulea rînd, ea consolidează poziţia întreprinderii combinate faţă de cea «simplă», — întărind-o în lupta de concurenţă din timpul unei puternice depresiuni (stagnare în afaceri, criză), cînd scăderea preţurilor materiei prime rămîne în urmă faţă de scăderea preţurilor la fabricate" *.

Economistul burghez german Heymann, care a consacrat o lucrare specială descrierii întreprinderilor „mixte", adică combinate, din industria germană a fierului, spune: „Întreprinderile simple pier, strivite între preţurile ridicate ale materialelor şi preţurile scăzute ale fabricatelor". Rezultă următorul tablou: „Au rămas, pe de o parte, marile societăţi pentru extracţia cărbunelui, cu o producţie de cîteva milioane de tone de cărbuni, societăţi puternic organizate în sindicatul lor carbonifer, iar pe de altă parte, strîns legate de acestea, marile turnătorii de oţel cu al lor sindicat al oţelului. Aceste întreprinderi uriaşe, care produc anual 400.000 de tone de oţel (o tonă=60 de puduri), care extrag cantităţi enorme de minereuri şi de cărbuni, care fabrică articole finite din oţel, care au 10.000 de muncitori ce locuiesc în cazărmile muncitoreşti din aşezările uzinelor, şi care posedă uneori căi ferate şi

* „Capitalul financiar", trad. rusă, pag. 286—287.

porturi proprii, sînt reprezentante tipice ale industriei siderurgice germane. Şi concentrarea progresează tot mai mult. Întreprinderile devin din ce în ce mai mari; din ce în ce mai multe întreprinderi din aceeaşi ramură sau din diferite ramuri ale industriei se contopesc în întreprinderi uriaşe, care sînt sprijinite şi conduse de o jumătate de duzină de mari bănci berlineze. În ceea ce priveşte industria minieră germană, justeţea teoriei lui Karl Marx asupra concentrării este dovedită pe deplin; ce-i drept, aceasta se referă la o ţară în care industria este protejată de taxe vamale şi de tarife de transport. Industria minieră germană este coaptă pentru expropriere" *.

Aceasta este concluzia la care a trebuit să ajungă un economist burghez prin excepţie conştiincios. Trebuie să notăm că el consideră Germania ca fiind un caz oarecum aparte, dat fiind că industria ei este apărată prin taxe vamale protecţioniste ridicate. Dar această împrejurare nu putea decît să grăbească concentrarea şi formarea unor uniuni monopoliste ale întreprinzătorilor: carteluri, sindicate etc. Este extrem de important că în ţara liberului schimb, în Anglia, concentrarea duce *de asemenea* la monopol, deşi puţin mai tîrziu şi, poate, în altă formă. Iată ce scrie profesorul Hermann Levy în studiul său special despre „Monopoluri, carteluri şi trusturi", pe baza datelor asupra dezvoltării economice a Marii Britanii:

„În Marea Britanie tocmai proporţiile mari ale întreprinderilor şi nivelul lor tehnic înalt poartă în ele tendinţa spre monopol. Pe de o parte, concentrarea face ca pentru fondarea unei întreprinderi să fie nevoie de mari investiţii de capital; de aceea noile întreprinderi trebuie

* Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe". Stuttgart. 1904 (SS. 256, 278) (Hans Gideon Heymann: „Intreprinderile mixte din marea industrie siderurgică germană". Stuttgart. 1904 (pag. 256, 278). — *Nota Trad.)*.

să facă față unor cerințe din ce în ce mai mari în ce privește mărimea capitalului necesar, ceea ce îngreuiază constituirea lor. Pe de altă parte (și acest punct îl socotim mai important), orice întreprindere nouă care vrea să țină pasul cu întreprinderile uriașe ce-au luat ființă pe baza procesului de concentrare trebuie să producă un surplus atît de mare de produse, încît desfacerea lor rentabilă nu este posibilă decît în cazul unei creșteri neobișnuite a cererii; în caz contrar, acest surplus de produse va provoca scăderea prețurilor pînă la un nivel nerentabil atît pentru noua uzină cît și pentru uniunile monopoliste". Spre deosebire de alte țări, unde taxele vamale protecționiste înlesnesc cartelarea, în Anglia uniunile monopoliste ale întreprinzătorilor, cartelurile și trusturile apar de cele mai multe ori numai atunci cînd numărul principalelor întreprinderi concurente se reduce la „vreo două duzini de întreprinderi". „Aici influența procesului de concentrare asupra organizării de monopoluri în marea industrie apare limpede cum e cristalul" *.

Acum o jumătate de secol, cînd Marx și-a scris „Capitalul", libera concurență părea majorității covîrșitoare a economiștilor o „lege a naturii". Știința oficială a încercat să ucidă printr-un complot al tăcerii opera lui Marx, care dovedise, printr-o analiză teoretică și istorică a capitalismului, că libera concurență dă naștere concentrării producției, iar această concentrare pe o anumită treaptă a dezvoltării ei duce la monopol. Acum monopolul a devenit fapt. Economiștii scriu munți de cărți, descriind diversele manifestări ale monopolului și continuînd să declare în cor că „marxismul este dezmințit". Dar faptele sînt îndărătnice, cum spune un proverb englez, și, vrînd-nevrînd, trebuie să ținem seama de ele. Or, faptele arată

* Hermann Levy: „Monopole, Kartelle und Trusts". Jena, 1909, SS. 286, 290, 298 (Hermann Levy: „Monopoluri, carteluri și trusturi". Iena, 1909, pag. 286, 290, 298. — *Nota Trad.)*.

că deosebirile care există între diferite țări capitaliste, de pildă în ceea ce privește protecționismul sau liberul schimb, determină numai deosebiri neesențiale în ceea ce privește forma monopolurilor sau momentul apariției lor, pe cînd nașterea monopolurilor ca urmare a concentrării producției în general este o lege generală și fundamentală a stadiului actual de dezvoltare a capitalismului.

In ce privește Europa, se poate stabili destul de precis momentul în care noul capitalism a luat *definitiv* locul celui vechi: începutul secolului al XX-lea. Intr-una din cele mai recente lucrări de sinteză asupra istoriei „formării monopolurilor" citim:

„Se pot cita din epoca dinainte de 1860 unele pilde de monopoluri capitaliste; se pot descoperi în ele germenii formelor atît de curente astăzi; dar pentru carteluri toate acestea sînt, indiscutabil, timpuri preistorice. Inceputul propriu-zis al monopolurilor moderne datează cel mult din deceniul al 7-lea al secolului trecut. Prima mare perioadă de dezvoltare a monopolurilor începe cu depresiunea industrială internațională din anii 1870—1880 și se întinde pînă la începutul ultimului deceniu al secolului trecut". „Privind chestiunea pe scară europeană, dezvoltarea liberei concurențe atinge punctul ei culminant între anii 1860 și 1880. Pe atunci Anglia terminase construirea organizării ei capitaliste de stil vechi. In Germania această organizare a angajat o luptă hotărîtă împotriva meseriilor și a industriei casnice, începînd să-și creeze forme de existență proprii".

„Un mare reviriment începe cu crahul din 1873 sau, mai exact, cu depresiunea care i-a urmat și care — cu o întrerupere abia perceptibilă la începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut și cu un avînt neobișnuit de viguros, dar de scurtă durată, în jurul anului 1889 — umple 22 de ani din istoria economică a Europei". „In cursul

scurtei perioade de avînt din 1889—1890 cartelurile au fost foarte mult folosite pentru exploatarea conjuncturii. O politică nechibzuită a făcut ca prețurile să crească mai repede și mai mult decît ar fi crescut fără carteluri, și aproape toate cartelurile acestea au pierit fără glorie «în mormîntul crahului»". Au urmat apoi încă cinci ani de afaceri proaste şi de prețuri scăzute, dar în industrie n-a mai domnit starea de spirit dinainte. Depresiunea n-a mai fost considerată ca ceva de la sine înțeles, ci a început să fie privită numai ca o pauză înaintea unei noi conjuncturi favorabile.

„Formarea cartelurilor a intrat astfel în a doua ei fază. În locul unui fenomen trecător, cartelurile devin una din temeliile întregii vieți economice. Ele cuceresc ramurile industriale una după alta, şi în primul rînd prelucrarea materiilor prime. Încă la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, la organizarea sindicatului cocsului, după modelul căruia a fost înființat apoi sindicatul cărbunelui, cartelurile şi-au elaborat o tehnică a cartelării care de fapt n-a fost depăşită. Marele avînt de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi criza din anii 1900—1903 se desfăşoară — cel puțin în industria minieră şi în cea a fierului — pentru prima oară în întregime sub semnul cartelurilor. Și dacă pe atunci acest fenomen tot mai părea ceva nou, apoi acum pentru opinia publică largă este ceva de la sine înțeles ca mari sectoare ale vieții economice să fie, de regulă generală, scoase din sfera liberei concurențe" *.

* Th. Vogelstein: „Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen" în „Grundriss der Sozialökonomik", VI Abt., Tüb. 1914 („Organizarea financiară a industriei capitaliste şi formarea monopolurilor", în „Bazele economiei sociale", secțiunea a VI-a, Tübingen, 1914. — *Nota Trad.)*. Vezi de acelaşi autor: „Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika". Bd. I, Lpz. 1910 („Formele organizatorice ale industriei fierului şi ale celei textile din Anglia şi America", vol. I, Leipzig, 1910. — *Nota Trad.)*.

Aşadar, iată principalele momente ale istoriei monopolurilor: 1) Perioada dintre 1860 şi 1880 — punctul culminant al dezvoltării liberei concurenţe. Monopolurile nu sînt decît germeni abia vizibili. 2) După criza din 1873 urmează o lungă perioadă de dezvoltare a cartelurilor, dar ele sînt încă excepţii. Ele încă nu sînt durabile. Ele încă nu constituie decît un fenomen trecător. 3) Avîntul de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi criza din anii 1900—1903: cartelurile devin una din temeliile întregii vieţi economice. Capitalismul s-a transformat în imperialism.

Cartelurile se înţeleg asupra condiţiilor de vînzare, asupra termenelor de plată etc. Ele îşi împart pieţele de desfacere. Ele fixează cantitatea produselor care urmează să fie fabricate. Ele stabilesc preţurile şi repartizează între diferitele întreprinderi profiturile etc.

Numărul cartelurilor din Germania era evaluat cam la 250 în 1896 şi la 385 în 1905, înglobînd în ele circa 12.000 de întreprinderi *. Dar toată lumea recunoaşte că aceste cifre sînt inferioare celor reale. Din datele statisticii industriale germane din 1907, citate mai sus, se poate vedea că chiar cele 12.000 de întreprinderi foarte mari concentrează mai mult de jumătate din totalul de forţă motrice instalată cu aburi şi electricitate. În Statele Unite ale Americii de Nord numărul trusturilor era evaluat în 1900 la 185, în 1907 la 250. Statistica americană împarte toate întreprinderile industriale în întreprinderi aparţinînd unor persoane, firme sau corporaţii. În 1904 acestora din urmă

* Dr. Riesser: „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland". 4. Aufl. 1912, S. 149 („Băncile germane mari şi concentrarea lor în legătură cu dezvoltarea întregii economii naţionale a Germaniei", ed. a 4-a, 1912, pag. 149. — *Nota Trad.*). — R. Liefmann: „Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation". 2. Aufl. 1910, S. 25 („Cartelurile, trusturile şi dezvoltarea organizaţiei economiei naţionale", ed. a 2-a, 1910, pag. 25. — *Nota Trad.*).

le aparținea 23,6%, iar în 1909 25,9%, adică mai mult de un sfert din numărul total al întreprinderilor. În aceste întreprinderi erau ocupați în 1904 70,6% din numărul total al muncitorilor, iar în 1909 75,6%, adică trei sferturi din numărul lor total; valoarea producției lor era respectiv de 10,9 și de 16,3 miliarde de dolari, adică 73,7% și 79% din suma totală.

Cartelurile şi trusturile concentrează adeseori în mîinile lor şapte, opt zecimi din totalul producţiei unei anumite ramuri a industriei. Sindicatul cărbunelui din Renania-Westfalia concentra la înfiinţarea sa, în 1893, 86,7% din totalul producţiei de cărbuni din regiune, iar în 1910 deja 95,4% *. Monopolul creat în felul acesta asigură profituri imense şi duce la formarea unor unităţi industriale de proporţii uriaşe. Faimosul trust al petrolului din Statele Unite (Standard Oil Company) a fost înfiinţat în 1900. „Capitalul lui se ridica la 150.000.000 de dolari. S-au emis acţiuni obişnuite în valoare de 100.000.000 şi acţiuni privilegiate în valoare de 106.000.000. La acestea din urmă s-au plătit în anii 1900—1907 următoarele dividende: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40%, în total 367.000.000 de dolari. Din 1882 pînă în 1907 profitul net a fost de 889.000.000 de dolari; din aceştia 606.000.000 s-au plătit ca dividende, iar restul a fost vărsat în capitalul de rezervă" **. „În toate întreprinderile trustului oţelului

* Dr. Fritz Kestner: „Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern". Brl. 1912, pag. 11 (Dr. Fritz Kestner: „Constrîngere la organizare. Studiu asupra luptei dintre carteluri şi cei rămaşi în afara lor". Berlin. — *Nota Trad.*).

** R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen". 1. Aufl., Jena, 1909, pag. 212 (R. Liefmann: „Societăţi de participare şi finanţare. Studiu asupra capitalismului modern şi a operaţiilor cu efecte", ed. întîi. — *Nota Trad.*).

(United States Steel Corporation) erau ocupați în 1907 nu mai puțin de 210.180 de muncitori și funcționari. Cea mai mare întreprindere a industriei miniere germane, Societatea minieră Gelsenkirchener (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft), avea în 1908 46.048 de muncitori și funcționari" *. Încă în 1902 trustul oțelului producea 9.000.000 de tone de oțel **. Producția lui de oțel reprezenta în 1901 66,3%, iar în 1908 56,1% din producția totală de oțel a Statelor Unite ***; extracția lui de minereu reprezenta în aceiași ani respectiv 43,9% și 46,3%.

Raportul comisiei guvernamentale americane asupra trusturilor spune: „Superioritatea lor față de concurenți se bazează pe proporțiile mari ale întreprinderilor lor și pe echiparea lor tehnică remarcabilă. Trustul tutunului a făcut, de la înființarea lui, toate eforturile pentru a înlocui pe scară întinsă munca manuală prin mașini. El a cumpărat în acest scop toate patentele care aveau oarecare legătură cu prelucrarea tutunului, cheltuind în acest scop sume imense. Multe patente s-au dovedit la început improprii, și ele au trebuit să fie puse la punct de inginerii trustului. La sfîrșitul anului 1906 au fost create două societăți filiale, exclusiv în scopul de a achiziționa patente. In același scop trustul și-a construit turnătorii proprii, fabrici proprii de mașini și ateliere proprii de reparații. Una dintre aceste întreprinderi, din Brooklyn, are în medie 300 de muncitori; aici se experimentează invențiile pentru fabricarea țigaretelor, a țigărilor de foi și a tutunului de prizat, a staniolului pentru ambalaj, a cutiilor

* Op. cit., pag. 218.
** Dr. S. Tschierschky: „Kartell und Trust". Gött., 1903, pag. 13 (Dr. S. Tschierschky: „Cartel și trust". Göttingen. — *Nota Trad.*).
*** Th. Vogelstein: „Organisationsformen", pag. 275 (Th. Vogelstein: „Forme organizatorice". — *Nota Trad.*).

etc.; tot aici se perfecționează invențiile" *. „Și alte trusturi au în serviciul lor așa-ziși developping engineers (ingineri pentru dezvoltarea tehnicii), a căror sarcină este să inventeze noi metode de producție și să verifice perfecționările tehnice. Trustul oțelului dă premii mari inginerilor și muncitorilor săi pentru invenții care pot să perfecționeze tehnica sau să micșoreze cheltuielile de producție" **.

Tot astfel este organizată munca în domeniul perfecționărilor tehnice și în marea industrie germană, de pildă în cea chimică, industrie care a luat în ultimele decenii o dezvoltare atît de uriașă. Procesul de concentrare a producției a creat în această industrie încă de prin 1908 două „grupuri" principale, care și ele se apropiau în felul lor de monopol. La început aceste grupuri au fost „uniuni duble" a două perechi de mari fabrici, avînd fiecare un capital de 20.000.000—21.000.000 de mărci: pe de o parte, fabrica fostă Meister, fabrica din Höchst și Casella din Frankfurt pe Main; pe de altă parte, fabrica de anilină și sodă din Ludwigshafen și fabrica fostă Bayer din Elberfeld. Apoi unul dintre aceste grupuri în 1905, iar celălalt în 1908 au încheiat fiecare o convenție cu cîte o mare fabrică. Au rezultat două „uniuni triple", avînd fiecare un capital de 40.000.000—50.000.000 de mărci, iar între aceste „uniuni" a și început să se producă o „apropiere", s-au încheiat „convenții" cu privire la prețuri etc.***.

---

* Report of the Commissioner of Corporations of the Tobacco Industry. Washington, 1909, pag. 266 („Raportul unui membru al comisiei asupra chestiunii uniunilor din industria tutunului". — *Nota Trad.)* — citat din cartea „Dr. Paul Tafel: «Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik»", Stuttgart, 1913, pag. 48 (Dr. Paul Tafel: „Trusturile nord-americane și influența lor asupra progresului tehnicii". — *Nota Trad.)*.

** Op. cit., pag. 49.

*** Riesser, op. cit., pag. 547 și urm., ed. a 3-a. Ziarele anunță (iunie 1916) formarea unui nou trust uriaș, care unește industria chimică din Germania.

Concurenţa se transformă în monopol. Rezultă un progres uriaş al socializării producţiei. Printre altele se socializează şi procesul invenţiilor şi al perfecţionărilor tehnice.

Aceasta nu mai este de loc vechea concurenţă liberă a patronilor răzleţiţi, care nu ştiu nimic unul de altul şi care produc în vederea desfacerii pe o piaţă necunoscută. Concentrarea a ajuns atît de departe, încît se pot evalua aproximativ toate izvoarele de materii prime (de pildă zăcămintele de minereuri de fier) dintr-o ţară, ba chiar, după cum vom vedea, dintr-un şir întreg de ţări, din lumea întreagă. Şi nu numai că se face această evaluare, dar aceste izvoare sînt acaparate de uriaşe uniuni monopoliste. Se evaluează aproximativ mărimea pieţei, pe care pe baza unor convenţii aceste uniuni o „împart" între ele. Se monopolizează braţele de muncă calificate, se angajează cei mai buni ingineri, se acaparează căile şi mijloacele de comunicaţie — căile ferate în America, societăţile de navigaţie în Europa şi în America. În stadiul său imperialist, capitalismul duce de-a dreptul la socializarea integrală a producţiei; el atrage, ca să spunem aşa, pe capitalişti, împotriva voinţei şi conştiinţei lor, într-o ordine socială oarecum nouă, care este o trecere de la libertatea deplină a concurenţei la socializarea deplină.

Producţia devine socială, dar modul de însuşire rămîne privat. Mijloacele de producţie sociale rămîn proprietatea privată a unui mic număr de persoane. Cadrul general al liberei concurenţe formal admise se păstrează, iar împilarea exercitată de cei cîţiva monopolişti asupra restului populaţiei devine de o sută de ori mai grea, mai apăsătoare, mai insuportabilă.

Economistul german Kestner a consacrat o lucrare specială „luptei dintre carteluri şi outsideri", adică fabri-

canții neîncadrați în cartel. El a intitulat această lucrare: „Constrîngere la organizare", deși pentru a nu idiliza capitalismul ar fi trebuit, desigur, să vorbească despre constrîngerea la supunere față de uniunile monopoliștilor. Va fi instructiv să aruncăm o simplă privire fie și asupra enumerării mijloacelor la care recurg uniunile monopoliștilor în lupta actuală, modernă și civilizată pentru „organizare": 1) privarea de materii prime (...„unul dintre cele mai importante procedee pentru a constrînge întreprinderile să se încadreze în cartel") ; 2) privarea de brațe de muncă prin intermediul „alianțelor" (adică al acordurilor dintre capitaliști și sindicatele muncitorești în sensul ca membrii acestora din urmă să nu accepte să lucreze decît în întreprinderile cartelate) ; 3) privarea de mijloace de transport; 4) eliminarea de pe piață; 5) convențiile cu cumpărătorii prin care aceștia se angajează să nu întrețină relații comerciale decît cu cartelurile; 6) micșorarea sistematică a prețurilor (pentru ruinarea „outsiderilor", adică a întreprinderilor care nu se supun monopoliștilor, se cheltuiesc milioane pentru ca un anumit timp să se facă vînzări sub prețul de cost: în industria benzinei au fost cazuri de scădere a prețurilor de la 40 la 22 de mărci, adică aproape la jumătate!) ; 7) privarea de credit a întreprinderilor necartelate; 8) boicotul.

Aceasta nu mai este concurența dintre întreprinderile mici și cele mari, dintre întreprinderile înapoiate și cele înaintate din punct de vedere tehnic. Aceasta este suprimarea de către monopoliști a celor care nu se supun monopolului, jugului lui și samavolniciei lui. Iată cum se reflectă acest proces în mintea unui economist burghez:

„Chiar în sfera activității pur economice — scrie Kestner — are loc o anumită deplasare de la activitatea comercială, în vechiul sens al cuvîntului, spre activitatea organizatorică-speculativă. Cel mai mare profit îl realizează nu

negustorul, care știe cel mai bine, pe baza experienței lui tehnice și comerciale, să stabilească nevoile cumpărătorului, să găsească și «să trezească» o cerere care rămîne în stare latentă, ci geniul (? !) speculației, care știe să calculeze dinainte sau cel puțin să sezisese dezvoltarea organizatorică, posibilitatea unor anumite legături între diferitele întreprinderi și bănci"...

Mai pe înțelesul tuturor aceasta înseamnă: dezvoltarea capitalismului a ajuns pînă acolo încît, deși producția de mărfuri „domnește" ca și înainte și este socotită ca bază a întregii economii, de fapt însă ea este deja subminată și profiturile principale ajung în mîna „geniilor" manoperelor financiare. La baza acestor manopere și escrocherii se află socializarea producției, dar de progresul uriaș al omenirii care a ajuns la această socializare profită... speculanții. Vom vedea mai jos cum „pe această bază" critica mic-burgheză reacționară a imperialismului capitalist visează la o *întoarcere* la concurența „liberă", „pașnică", „cinstită".

„O ridicare de lungă durată a prețurilor ca rezultat al formării cartelurilor — spune Kestner — a fost observată pînă acum numai în ceea ce privește cele mai importante mijloace de producție, mai ales cărbunele, fierul, potasiul; și, dimpotrivă, n-a fost observată niciodată în ceea ce privește produsele fabricate. Ridicarea rentabilității, legată de aceasta, se mărginea de asemenea la industria producătoare de mijloace de producție. Această constatare mai trebuie completată prin aceea că industria care prelucrează materii prime (și nu semifabricate) nu numai că trage foloase — în dauna industriei de prelucrare ulterioară a semifabricatelor — sub formă de profituri mari datorită formării cartelurilor, dar a și cîștigat asupra acestei industrii o anu-

mită *situație dominantă,* necunoscută în vremea liberei concurențe" *.

Cuvintele subliniate de noi arată fondul chestiunii, fond pe care economiștii burghezi îl recunosc fără plăcere și atît de rar și pe care apărătorii de azi ai oportunismului, în frunte cu K. Kautsky, caută cu atîta zel să-l ocolească, să-l ignoreze. Raporturile de dominație și violența legată de ele — iată ce e tipic pentru „cea mai nouă fază de dezvoltare a capitalismului", iată ce trebuia în mod inevitabil să rezulte — și a și rezultat — din formarea atotputernicelor monopoluri economice.

Să dăm încă un exemplu care ilustrează dominația cartelurilor. Acolo unde pot fi acaparate toate sau principalele izvoare de materii prime, formarea cartelurilor și constituirea monopolurilor este deosebit de ușoară. Dar ar fi o greșeală să credem că monopolurile nu apar și în alte ramuri ale industriei, unde acapararea izvoarelor de materii prime nu este posibilă. În industria cimentului materia primă se găsește pretutindeni. Totuși și această industrie este puternic cartelată în Germania. Fabricile s-au unit în sindicate regionale: cel din Germania de sud, cel din Renania-Westfalia etc. Ele au fixat prețul de monopol: 230—280 de mărci vagonul la un preț de cost de 180 de mărci! Întreprinderile dau un dividend de 12—16% ; dar să nu uităm totodată că „geniile" speculației moderne se pricep să facă să intre în buzunarele lor profituri mari pe lîngă acelea care se împart ca dividende. Pentru a înlătura concurența dintr-o industrie atît de rentabilă, monopoliștii recurg chiar la șiretlicuri: astfel se răspîndesc zvonuri false despre situația precară a industriei, se publică anunțuri anonime în ziare: „Capitaliști! feriți-vă să plasați capitaluri în industria cimentului!". În sfîrșit, sînt achiziționate întreprinderile „outsiderilor" (adică ale acelora care nu fac parte din sin-

---

* Kestner, op. cit., pag. 254.

dicate), plătindu-se acestora o sumă de 60.000—80.000—150.000 de mărci drept „filodormă" *. Monopolul își face drum pretutindeni și prin toate mijloacele, începînd cu „modesta" plată a filodormei și terminînd cu „aplicarea" în stil american a dinamitei împotriva concurentului.

Înlăturarea crizelor de către carteluri este un basm al economiștilor burghezi, care caută să prezinte cu orice preț capitalismul într-o lumină mai favorabilă. Dimpotrivă, monopolul care se creează în *unele* ramuri ale industriei accentuează și agravează haosul propriu *întregii* producții capitaliste în ansamblul ei. Disproporția dintre dezvoltarea agriculturii și a industriei, caracteristică pentru capitalism în general, devine și mai mare. Situația privilegiată pe care ajunge s-o dețină așa-zisa industrie *grea,* care este industria cea mai cartelată, și îndeosebi cea a cărbunelui și a fierului, are ca rezultat „o și mai mare lipsă de sistem" în celelalte ramuri ale industriei, după cum recunoaște și Jeidels, autorul uneia dintre cele mai bune lucrări despre „relațiile dintre marile bănci germane și industrie" **.

„Cu cît economia națională e mai dezvoltată — scrie Liefmann, un nerușinat apărător al capitalismului, — cu atît mai mult se îndreaptă ea spre întreprinderi mai riscante sau spre întreprinderi din străinătate, spre acelea care au nevoie pentru dezvoltarea lor de o perioadă îndelungată de timp, sau, în sfîrșit, spre cele care nu au decît o însemnătate locală" ***. Creșterea riscului e legată, în definitiv, de creșterea uriașă a capitalului, care, ca să spunem așa, se re-

* „Zement" de L. Eschwege: „Die Bank", 1909, 1, pag. 115 şi urm.

** Jeidels: „Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie". Lpz. 1905, pag. 271 (Jeidels: „Relaţiile dintre marile bănci germane şi industrie, îndeosebi industria metalurgică". Leipzig. — *Nota Trad.*).

*** Liefmann: „Beteiligungs- etc. Ges.", pag. 434.

varsă peste maluri, se scurge în străinătate etc. În același timp dezvoltarea extrem de rapidă a tehnicii aduce cu sine tot mai multe elemente de disproporție între diferitele ramuri ale economiei naționale, tot mai multe elemente de haos, de criză. „Probabil — se vede nevoit să recunoască același Liefmann — omenirea va fi într-un viitor nu prea îndepărtat din nou martora unor mari transformări pe tărîm tehnic, transformări care vor influența și întreaga organizare a economiei naționale“... electricitatea, aeronautica... „În asemenea vremuri de transformări economice radicale se dezvoltă de obicei și de regulă generală o speculă intensă“... *

Și crizele de tot felul, cel mai des economice, dar nu numai economice, accentuează la rîndul lor, într-o imensă măsură, tendința spre concentrare și monopol. Iată un raționament extrem de instructiv al lui Jeidels asupra însemnătății crizei din 1900, care a marcat, după cum știm, o cotitură în istoria monopolurilor moderne:

„Criza din 1900 a găsit, pe lîngă întreprinderile uriașe din principalele ramuri ale industriei, și multe întreprinderi cu o organizare, după concepția de azi, învechită, întreprinderi «simple»“ (adică necombinate), „care au fost ridicate sus de valul avîntului industrial. Scăderea prețurilor, micșorarea cererii au adus aceste întreprinderi «simple» într-o situație dezastruoasă, care fie că n-a atins de loc uriașele întreprinderi combinate, fie că le-a atins doar pentru un timp foarte scurt. În consecință, criza din 1900 a dus la concentrarea industriei într-o măsură incomparabil mai mare decît criza din 1873: aceasta din urmă produsese și ea o anumită selecție a celor mai bune întreprinderi, dar, dat fiind nivelul de atunci al tehnicii, această selecție n-a putut

* Op. cit., pag. 465—466.

să ducă la un monopol al întreprinderilor, care au știut să iasă victorioase din criză. Un asemenea monopol durabil, și încă într-o foarte mare măsură, dețin întreprinderile uriașe din industria de azi a fierului și a electricității mulțumită tehnicii lor foarte complexe, organizării lor, care merge foarte departe, și forței capitalului lor, iar apoi, într-o măsură mai mică, întreprinderile din industria construcțiilor de mașini, din anumite ramuri ale industriei metalurgice, transporturilor și altele" *.

Monopolul — iată ultimul cuvînt al „celei mai noi faze de dezvoltare a capitalismului". Dar am avea o idee extrem de insuficientă, incompletă și redusă despre puterea reală și despre însemnătatea monopolurilor actuale dacă n-am lua în considerație rolul băncilor.

II. BĂNCILE ȘI NOUL LOR ROL

Operația fundamentală și inițială a băncilor este mijlocirea plăților. Astfel băncile prefac capitalul bănesc inactiv în capital activ, adică aducător de profit, și adună venituri bănești de tot felul, punîndu-le la dispoziția clasei capitaliste.

Pe măsură ce operațiile de bancă se dezvoltă și se concentrează într-un număr mic de instituții, băncile se transformă din mijlocitori modești în monopoliști atotputernici, care dispun de aproape tot capitalul bănesc al tuturor capitaliștilor și al micilor patroni, precum și de cea mai mare parte a mijloacelor de producție și a izvoarelor de materii prime dintr-o țară sau dintr-un șir întreg de țări. Această transformare a numeroși mijlocitori modești într-un pumn

* Jeidels, pag. 108.

de monopoliști formează unul dintre procesele de bază ale transformării capitalismului în imperialism capitalist, și de aceea trebuie să ne oprim în primul rînd asupra procesului de concentrare a băncilor.

În 1907/8 depunerile la toate băncile pe acțiuni din Germania cu un capital mai mare de 1.000.000 de mărci fiecare se ridicau la 7 miliarde de mărci ; în 1912/13 ele se ridicau deja la 9,8 miliarde, așadar o creștere de 40% în cinci ani, iar din aceste 2,8 miliarde, 2,75 miliarde revin la 57 de bănci cu un capital de peste 10.000.000 de mărci fiecare. Repartizarea depunerilor între băncile mari și mici era următoarea * :

Procentul tuturor depunerilor

	la cele 9 mari bănci din Berlin	la celelalte 48 de bănci cu un capital de peste 10.000.000 fiecare	la 115 bănci cu un capital de 1—10 milioane fiecare	la băncile mici (cu un capital de mai puțin de 1.000.000 fiecare)
1907/8	47	32,5	16,5	4
1912/3	49	36	12	3

Băncile mici sînt înlăturate de cele mari, din care numai 9 concentrează aproape jumătate din totalul depunerilor. Dar aici n-am ținut încă seama de foarte multe elemente, ca, de pildă, de faptul că un șir întreg de bănci mici au devenit de fapt sucursale ale celor mari etc., lucru despre care va fi vorba mai jos.

La sfîrșitul anului 1913 Schulze-Gaevernitz evalua depunerile de la cele 9 mari bănci berlineze la 5,1 miliarde de mărci, din suma totală de circa 10 miliarde. Luînd în considerație nu numai depunerile, ci întregul capital bancar,

* Alfred Lansburgh : „Fünf Jahre d. Bankwesen“, „Die Bank“, 1913, nr. 8, pag. 728 (Alfred Lansburgh : „Cinci ani de activitate a băncilor germane“. — *Nota Trad.*).

acest autor scria: „La sfîrșitul anului 1909 cele 9 mari bănci berlineze, *laolaltă cu băncile afiliate lor,* administrau 11,3 miliarde de mărci, adică 83% din totalul capitalului bancar german. „Banca germană" („Deutsche Bank"), care administrează, *împreună cu băncile afiliate ei,* circa 3 miliarde de mărci, constituie, alături de direcția căilor ferate de stat din Prusia, cea mai mare — și totodată cea mai descentralizată — acumulare de capital de pe vechiul continent" *.

Am subliniat indicația cu privire la băncile „afiliate", pentru că ea se referă la una dintre cele mai importante particularități distinctive ale concentrării capitaliste moderne. Marile întreprinderi, mai ales băncile, nu numai că înghit direct pe cele mici, dar le și „afiliază", le subordonează, le înglobează în grupul „lor", în „concernul" lor — pentru a întrebuința un termen tehnic — prin „participare" la capitalul lor, prin cumpărare sau schimb de acțiuni, printr-un sistem de relații de credit etc. etc. Profesorul Liefmann a consacrat o „lucrare" mare, de 500 de pagini, descrierii „societăților" moderne „de participare și finanțare" **, adăugînd, din păcate, la materialul brut, adeseori neprelucrat, raționamente „teoretice" de o calitate cu totul inferioară. La ce rezultat în ce privește concentrarea duce acest sistem al „participațiilor" este arătat cel mai bine în lucrarea „financiarului" Riesser despre marile bănci germane. Dar înainte de a examina datele lui, vom da un exemplu concret de sistem al „participațiilor".

---

* Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank" în „Grundriss der Sozialökonomik". Tüb. 1915, pag. 12 și 137 (Schulze-Gaevernitz: „Băncile de credit germane", în „Bazele economiei sociale". Tübingen. — *Nota Trad.).*

** R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen". 1. Aufl., Jena, 1909, pag. 212.

„Grupul“ „Banca germană“ este unul dintre cele mai mari, dacă nu chiar cel mai mare, din toate grupurile de bănci mari. Pentru a vedea bine firele principale care leagă laolaltă toate băncile acestui grup, trebuie să deosebim „participații“ de gradul întîi, al doilea și al treilea, sau, ceea ce e tot una, dependențe (ale băncilor mai mici de „Banca germană“) de gradul întîi, al doilea și al treilea. Căpătăm următorul tablou *:

		Dependență de gradul întîi	Dependență de gradul al doilea	Dependență de gradul al treilea
„Banca germană“ participă:	permanent..	la 17 bănci;	din ele 9 la alte 34;	din ele 4 la alte 7
	pe timp nedeterminat	„ 5 „	—	—
	din cînd în cînd	„ 8 „	„ „ 5 „ „ 14	„ „ 2 „ „ 2
	Total	la 30 bănci;	din ele 14 la alte 48;	din ele 6 la alte 9

Printre cele 8 bănci cu „dependență de gradul I“, subordonate „Băncii germane“ „din cînd în cînd“, figurează 3 bănci din străinătate: una austriacă („Uniunea băncilor“ din Viena — „Bankverein“) și două rusești (Banca comercială siberiană și Banca rusească pentru comerțul cu străinătatea). În total, în grupul „Banca germană“ intră, direct sau indirect, total sau parțial, 87 de bănci, iar suma totală a capitalului, propriu și străin, de care dispune grupul este evaluată la 2—3 miliarde de mărci.

E limpede că o bancă care se află în fruntea unui asemenea grup și care încheie convenții cu o jumătate de duzină de alte bănci puțin inferioare lui, în vederea unor operații financiare deosebit de mari și de avantajoase, cum

* Alfred Lansburgh: „Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen“, „Die Bank“, 1910, 1, pag. 500 (Alfred Lansburgh: „Sistemul participațiilor în comerțul de bancă“. — *Nota Trad.).*

sînt împrumuturile de stat, — o asemenea bancă a depășit deja rolul de „mijlocitor“ și s-a transformat într-o uniune a unui pumn de monopoliști.

Cu cîtă repeziciune s-a desfășurat concentrarea băncilor în Germania tocmai la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea se vede din următoarele date ale lui Riesser, pe care le redăm pe scurt:

6 mari bănci berlineze aveau

Anii	Sucursale în Germania	Case de depuneri și de schimb	Participări permanente la băncile germane pe acțiuni	Totalul instituțiilor
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Vedem cît de repede crește rețeaua deasă de canale care împînzesc toată țara, centralizează toate capitalurile și veniturile bănești, transformă într-o singură economie capitalistă națională, iar apoi într-o economie capitalistă mondială mii și mii de întreprinderi fărîmițate. „Descentralizarea“ despre care a vorbit în pasajul citat mai sus Schulze-Gaevernitz ca reprezentant al economiei politice burgheze din zilele noastre constă de fapt în supunerea față de un centru unic a unui număr din ce în ce mai mare de unități economice, care mai înainte erau relativ „independente“ sau, mai exact, limitate la un cadru local. De fapt aceasta este, așadar, *centralizarea,* creșterea rolului, a însemnătății, a puterii giganților monopoliști.

În țările capitaliste mai vechi această „rețea bancară“ este și mai deasă. În Anglia, inclusiv Irlanda, numărul sucursalelor tuturor băncilor se ridica în 1910 la 7.151. Patru mari bănci aveau fiecare peste 400 de sucursale (de la 447 pînă la 689) ; alte 4 — peste 200, iar 11 — peste 100.

În Franța *trei* bănci dintre cele mai mari, Crédit Lyonnais, Comptoir National și Société Générale, și-au dezvoltat operațiile și rețeaua sucursalelor lor în modul următor *:

	Numărul sucursalelor și al caselor			Mărimea capitalului (în milioane de franci)	
	în provincie	la Paris	total	propriu	străin
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1.245
1909	1.033	196	1.229	887	4.363

Pentru a caracteriza „legăturile" unei mari bănci moderne, Riesser citează date cu privire la numărul scrisorilor expediate și primite de către „Societatea de scont" („Disconto-Gesellschaft") — una dintre cele mai mari bănci din Germania și din lumea întreagă (capitalul ei se ridica în 1914 la 300.000.000 de mărci):

	Numărul scrisorilor	
	primite	expediate
1852	6.135	6.292
1870	85.800	87.513
1900	533.102	626.043

La marea bancă pariziană „Creditul lionez" numărul conturilor curente a crescut de la 28.535, cît era în 1875, la 633.539 în 1912 **.

Aceste cifre simple arată, poate mai vădit decît orice alte lungi raționamente, cum, o dată cu concentrarea capitalului și cu creșterea volumului operațiilor băncilor, se schimbă radical și însemnătatea lor. Din capitaliștii răzlețiți se formează un singur capitalist colectiv. Ținînd conturi curente pentru cîțiva capitaliști, banca s-ar părea că îndeplinește operații pur tehnice, exclusiv auxiliare. Dar atunci cînd aceste operații ajung să capete proporții uriașe, se

* Eugen Kaufmann: „Das französische Bankwesen". Tüb., 1911, pag. 356 și 362 („Băncile franceze". Tübingen. — *Nota Trad.*).
** Jean Lescure: „L'épargne en France". P., 1914, pag. 52 (Jean Lescure: „Economiile în Franța". Paris. — *Nota Trad.*).

constată că un pumn de monopoliști își subordonează operațiile comerciale și industriale ale întregii societăți capitaliste, căpătînd putința ca — prin legături bancare, prin conturi curente și prin alte operații financiare — mai întîi *să cunoască exact* starea în care se găsesc afacerile diferiților capitaliști, apoi să-i *controleze,* să-i influențeze prin lărgirea sau restrîngerea, înlesnirea sau îngreuiarea creditului și, în sfîrșit, să le *hotărască în întregime* soarta, să le determine veniturile, să-i lipsească de capital sau să le dea putința să-și mărească repede și în proporții uriașe capitalul etc.

Am menționat mai sus capitalul de 300.000.000 de mărci al „Societății de scont" din Berlin. Această mărire a capitalului „Societății de scont" a fost unul dintre episoadele luptei pentru hegemonie între două dintre cele mai mari bănci berlineze: „Banca germană" și „Societatea de scont". În 1870, cea dintîi, de apariție recentă, avea un capital de numai 15.000.000, iar a doua de 30.000.000. În 1908 cea dintîi avea un capital de 200.000.000, a doua de 170.000.000. În 1914 cea dintîi și-a sporit capitalul la 250.000.000, a doua, prin contopirea ei cu o altă mare bancă de prim rang, „Banca asociată din Schaffhausen", la 300.000.000. Și, firește, această luptă pentru hegemonie se desfășoară paralel cu tot mai dese și mai durabile „convenții" între ambele bănci. Iată concluziile pe care acest mers al dezvoltării băncilor le impune specialiștilor în materie, care privesc problemele economice dintr-un punct de vedere care nu depășește în nici un caz cadrul celui mai moderat și mai perfect reformatorism burghez:

„Celelalte bănci vor urma aceeași cale — scria revista germană „Die Bank" în legătură cu sporirea capitalului „Societății de scont" la 300.000.000 de mărci — și din cele 300 de persoane care dirijează acum economia Germaniei vor rămîne cu timpul numai 50,25 sau chiar și mai puține.

Și nu ne putem aștepta ca noua mișcare de concentrare să se mărginească numai la bănci. Strînsele legături dintre diferitele bănci duc în mod firesc la o apropiere între sindicatele industriașilor patronate de bănci... Într-o bună zi ne vom deștepta și vom fi uimiți cînd nu vom vedea decît trusturi; ne vom afla în fața necesității de a înlocui monopolurile private prin monopoluri de stat. Și, cu toate acestea, noi n-avem în fond să ne imputăm altceva decît faptul că am lăsat drum liber evoluării lucrurilor, evoluare grăbită întrucîtva prin introducerea acțiunilor" *.

Iată un exemplu de neputință a publicisticii burgheze, de care știința burgheză se deosebește numai prin mai puțină sinceritate și prin tendința de a întuneca fondul lucrurilor, de a face să nu fie văzută pădurea din pricina copacilor. „A rămîne uimit" în fața urmărilor concentrării, „a face imputări" guvernului Germaniei capitaliste sau „societății" capitaliste („noi"), a avea teamă de „grăbirea" concentrării, provocată de introducerea acțiunilor, la fel cum un specialist german „în materie de carteluri", Tschierschky, se teme de trusturile americane și „preferă" cartelurile germane, deoarece acestea au, chipurile, capacitatea „de a nu grăbi peste măsură progresul tehnic și economic, așa cum fac trusturile" **, — oare aceasta nu înseamnă neputință?

Dar faptele rămîn fapte. În Germania nu există trusturi, ci „numai" carteluri, și totuși ea *este condusă* de numai 300 de magnați ai capitalului. Și numărul lor se micșorează într-una. În orice caz, în toate țările capitaliste, băncile, oricare ar fi varietățile legislației bancare, intensifică și grăbesc enorm procesul de concentrare a capitalului și de formare a monopolurilor.

---

* A. Lansburgh: „Die Bank mit den 300 Millionen", „Die Bank", 1914, 1, pag. 426 („Banca cu 300.000.000". — *Nota Trad.)*.

** S. Tschierschky, op. cit., pag. 128.

„In sistemul bancar avem, firește, forma unei contabilități generale și a unei repartizări generale a mijloacelor de producție pe scară socială, dar numai forma“ — a scris Marx acum o jumătate de secol în „Capitalul“ (trad. rusă, vol. III, partea a II-a, pag. 144 [5]). Cifrele citate de noi cu privire la creșterea capitalului bancar, la sporirea numărului caselor de schimb și al sucursalelor marilor bănci, a numărului conturilor lor curente etc. ne arată în chip concret această „contabilitate generală“ a *întregii* clase a capitaliștilor, și chiar nu numai a capitaliștilor, deoarece băncile adună, chiar dacă numai pentru un timp determinat, tot felul de venituri bănești, atît ale micilor patroni cît și ale funcționarilor și ale unei infime pături de sus a muncitorilor. „Repartizarea generală a mijloacelor de producție“ — iată ce *se dezvoltă*, sub aspectul formal, din băncile moderne, care, în număr de vreo trei pînă la șase bănci dintre cele mai mari în Franța și șase pînă la opt în Germania — dispun de miliarde și miliarde. Dar, prin *conținutul* ei, această repartizare a mijloacelor de producție nu este de loc „generală“, ci privată, adică potrivit intereselor marelui capital, — și în primul rînd ale celui mai mare capital, cel monopolist —, care operează în condiții în care masa populației duce o viață de foame, în care toată dezvoltarea agriculturii rămîne iremediabil în urma dezvoltării industriei, în timp ce în industrie „industria grea“ ia tribut de la toate celelalte ramuri industriale.

În ceea ce privește socializarea economiei capitaliste, băncile încep să fie concurate de casele de economie și oficiile poștale, care sînt mai „descentralizate“, cu alte cuvinte cuprind în raza lor de influență un număr mai mare de localități, de colțuri îndepărtate, pături mai largi ale populației. O comisie americană a cules următoarele date asupra

dezvoltării comparative a depunerilor la bănci și la casele de economii : *

Depuneri (în miliarde de mărci)

	Anglia		Franța		Germania		
	la bănci	la casele de economii	la bănci	la casele de economii	la bănci	la tovărășiile de credit	la casele de economii
1880....	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888....	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908....	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Plătind cîte 4 și $4^1/_4$ % la depuneri, casele de economie sînt nevoite să caute un plasament „rentabil" pentru capitalurile lor, să se lanseze în operații cambiale, ipotecări și altele. Limitele dintre bănci și casele de economii „dispar din ce în ce mai mult". Camerele de comerț, de pildă cele din Bochum, din Erfurt, cer „să se interzică" caselor de economii să facă operații „pur" bancare, cum ar fi scontarea polițelor, și să se îngrădească activitatea „bancară" a oficiilor poștale **. Magnații băncilor, după cît se pare, se tem ca nu cumva monopolul de stat să se furișeze pînă la ei de acolo de unde s-ar aștepta mai puțin. Dar se înțelege că această teamă nu depășește cadrul concurenței dintre doi, ca să spunem așa, șefi de birou ai aceleiași cancelarii. Căci, pe de o parte, de fapt *aceiași* magnați ai capitalului bancar dispun în ultimă instanță de miliardele depuse la casele de economii ; iar pe de altă parte monopolul de stat în societatea capitalistă nu este decît un mijloc de a mări și de a asigura veniturile milionarilor din cutare sau cutare ramură industrială ajunși în pragul falimentului.

Înlocuirea vechiului capitalism, în care domnește libera concurență, printr-un nou capitalism, în care domnește

* Datele după National Monetary Commission (Comisia monetară națională) în „Die Bank", 1910, 1, pag. 1.200.

** „Die Bank", 1913, pag. 811, 1.022; 1914, pag. 713.

monopolul, își găsește, printre altele, expresia în scăderea însemnătății bursei. „Bursa — scrie revista „Die Bank" — a încetat demult de a mai fi un mijlocitor indispensabil al circulației, cum era înainte, cînd băncile nu puteau încă să plaseze printre clienții lor cele mai multe dintre valorile emise" *.

„«Orice bancă este o bursă» —, acest aforism modern conține cu atît mai mult adevăr cu cît banca este mai mare, cu cît concentrarea în ramura bancară progresează mai mult" **. „Dacă altădată, prin anii 1870—1880, bursa, cu excesele ei de tinerețe" (aluzie „delicată" la crahul de bursă din 1873, la scandalurile gründeriste[6] etc.), „a inaugurat epoca de industrializare a Germaniei, astăzi băncile și industria pot «să se descurce singure». Dominația marilor noastre bănci asupra bursei... nu este altceva decît expresia statului industrial german pe deplin organizat. Dacă în felul acesta se îngustează domeniul acțiunii legilor economice care funcționează automat și se lărgește extrem de mult domeniul reglementării conștiente prin bănci, o dată cu aceasta crește enorm, în ceea ce privește economia națională, răspunderea cîtorva persoane conducătoare" — așa scrie profesorul german Schulze-Gaevernitz ***, un apologet al imperialismului german, o autoritate pentru imperialiștii din toate țările, care caută să estompeze un „amănunt", și anume că această „reglementare conștientă" prin bănci constă în jefuirea publicului de către un pumn de monopoliști „pe deplin organizați". Sarcina unui profesor burghez este nu de a dezvălui întregul mecanism, nu de a demasca toate manoperele monopoliștilor bancari, ci de a le prezenta în culori trandafirii.

* „Die Bank", 1914, 1, pag. 316.
** Dr. Oscar Stillich: „Geld- und Bankwesen". Berlin, 1907, pag. 169 (Dr. Oscar Stillich: „Bani și bănci". — *Nota Trad.*).
*** Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank" în „Grundriss der Sozialökonomik", Tüb. 1915, pag. 101.

Tot așa și Riesser, un „specialist“ în materie de bancă și economist cu și mai mare autoritate, caută să ocolească, prin fraze care nu spun nimic, fapte care nu pot fi negate: „bursa își pierde tot mai mult însușirea, absolut indispensabilă pentru întreaga economie și pentru circulația hîrtiilor de valoare, de a fi nu numai cel mai precis instrument de măsurare, dar și un regulator — funcționînd aproape în mod automat — al mișcărilor economice care converg spre ea“ *.

Cu alte cuvinte: vechiul capitalism, capitalismul liberei concurențe, dispare, și o dată cu el dispare bursa, regulatorul său absolut indispensabil. Locul lui e luat de noul capitalism, care prezintă vădite trăsături de tranziție, trăsături ale unui fel de amestec de liberă concurență și de monopol. Întrebarea *spre ce anume* „trece“ acest capitalism modern se impune de la sine; dar savanții burghezi se tem să pună această întrebare.

„Acum treizeci de ani, cînd întreprinzătorii se concurau liber, ei îndeplineau 9/10 din munca economică ce nu face parte din munca fizică a «lucrătorilor». Astăzi 9/10 din această muncă economică intelectuală o îndeplinesc *funcționarii*. Banca stă în fruntea acestei dezvoltări“ **. Această mărturisire a lui Schulze-Gaevernitz duce iarăși și iarăși la întrebarea: spre ce anume trece capitalismul modern, capitalismul în stadiul său imperialist?...

La puținele bănci care, în urma procesului de concentrare, rămîn în fruntea întregii economii capitaliste, se desemnează și se accentuează tot mai mult, în mod firesc, tendința spre un acord monopolist, spre un *trust al băncilor*. În America, nu nouă, ci *două* bănci dintre cele mai mari — băncile miliardarilor Rockefeller și Morgan — sînt

---

* Riesser, op. cit., pag. 629, ed. a 4-a.
** Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank“, în „Grundriss der Sozialökonomik“, Tüb. 1915, pag. 151.

stăpîne pe un capital de 11 miliarde de mărci *. În Germania, înghițirea, semnalată de noi mai sus, a „Băncii asociate din Schaffhausen“ de către „Societatea de scont“ a fost apreciată de „Ziarul din Frankfurt“ [7], exponent al intereselor bursei, în felul următor:

„O dată cu creșterea concentrării băncilor se micșorează numărul instituțiilor de la care se poate, în general, cere un credit, ceea ce face să crească dependența marii industrii de un număr mic de grupuri bancare. Legătura strînsă dintre industrie și lumea finanțelor restrînge libertatea de mișcare a societăților industriale nevoite să recurgă la capitalul bancar. De aceea marea industrie privește cu un sentiment ambiguu trustificarea (unificarea sau transformarea în trusturi) crescîndă a băncilor; într-adevăr, nu o dată am putut observa începuturi ale unor anumite convenții între diferite concerne de mari bănci, convenții care se reduc la restrîngerea concurenței“ **.

Încă și încă o dată ultimul cuvînt în dezvoltarea băncilor este monopolul.

Cît despre strînsa legătură dintre bănci și industrie, tocmai în acest domeniu se manifestă, poate în modul cel mai concret, noul rol al băncilor. Dacă banca scontează polițele unui întreprinzător, dacă ea îi deschide un cont curent etc., aceste operații, luate fiecare în parte, nu micșorează cîtuși de puțin independența acestui întreprinzător, iar banca nu depășește rolul modest de mijlocitor. Dar dacă aceste operații devin mai dese și se statornicesc, dacă banca „adună“ în mîinile ei capitaluri enorme, dacă ținerea conturilor curente ale unei întreprinderi permite băncii — și așa se și întîmplă — să cunoască tot mai amănunțit și mai complet situația economică a clientului

* „Die Bank“, 1912, 1, pag. 435.
**Citat după Schulze-Gaevernitz în Grdr. d. S.-Oek., pag. 155.

ei, atunci rezultă o dependență din ce în ce mai completă a capitalistului industrial față de bancă.

O dată cu aceasta se dezvoltă, ca să spunem așa, uniunea personală a băncilor și a celor mai mari întreprinderi industriale și comerciale, contopirea unora cu celelalte prin achiziționarea de acțiuni, prin numirea directorilor de bănci ca membri în consiliile de supraveghere (sau de administrație) ale întreprinderilor industriale și comerciale, și invers. Economistul german Jeidels a adunat date foarte amănunțite asupra acestei forme de concentrare a capitalurilor și întreprinderilor. Șase bănci berlineze dintre cele mai mari erau reprezentate, prin directorii lor, în *344* de societăți industriale, iar prin membrii consiliilor lor de administrație în alte *407*, deci în total în *751* de societăți. În *289* de societăți ele aveau cîte doi membri în consiliul de supraveghere sau locul de președinte al consiliului. Aceste societăți comerciale și industriale cuprind cele mai variate ramuri industriale: societăți de asigurare, căi de comunicație, restaurante, teatre, industria de obiecte de artă etc. Pe de altă parte, în consiliile de supraveghere ale acelorași șase bănci se aflau (în 1910) 51 de mari industriași, printre care directorul firmei Krupp, cel al uriașei societăți de vapoare „Hapag" (Hamburg-Amerika) etc. etc. Între anii 1895 și 1910 fiecare din aceste șase bănci a participat între 281 și 419 ori la emiterea de acțiuni și de obligațiuni pentru sute de societăți industriale *.

„Uniunea personală" a băncilor și industriei este completată prin „uniunea personală" a unor societăți sau a altora cu guvernul. „Locul de membru în consiliile de supraveghere — scrie Jeidels — se oferă de bunăvoie unor persoane cu renume, precum și unor foști funcționari de stat, care pot înlesni mult (!!) relațiile cu autoritățile"...

---

* Jeidels și Riesser, op. cit.

„In consiliul de supraveghere al unei mari bănci găsim de obicei un membru al parlamentului sau un membru al consiliului municipal al oraşului Berlin".

Formarea şi, ca să spunem aşa, confecţionarea marilor monopoluri capitaliste se produce cu mare viteză pe toate căile „naturale" şi „supranaturale". Se statorniceşte sistematic o anumită diviziune a muncii între cîteva sute de regi financiari ai societăţii capitaliste de azi:

„Paralel cu această lărgire a cîmpului de activitate al unor anumiţi mari industriaşi" (care intră în consiliile de administraţie ale băncilor etc.) „şi cu atribuirea exclusiv a unei anumite regiuni industriale directorilor de bancă din provincie, are loc o anumită creştere a specializării conducătorilor marilor bănci. O astfel de specializare este în general de conceput numai atunci cînd este vorba de o întreprindere bancară de proporţii mari şi îndeosebi cînd aceasta are legături industriale întinse. Această diviziune a muncii se face în două direcţii: pe de o parte, legăturile cu industria în ansamblul ei sînt încredințate unuia dintre directori, ca un domeniu al lui special; pe de altă parte, fiecare director ia asupra sa sarcina de a supraveghea anumite întreprinderi sau un grup de întreprinderi înrudite prin specialitatea sau prin interesele lor"... (Capitalismul a ajuns deja la exercitarea unui *control* organizat asupra diferitelor întreprinderi)... „Specialitatea unuia este industria germană, uneori numai industria Germaniei occidentale" (Germania occidentală este din punct de vedere industrial partea cea mai dezvoltată a ţării), „a altora — relaţiile cu celelalte state şi cu industria de peste hotare, informaţiile asupra persoanei industriaşilor etc., afacerile de bursă şi altele. Pe lîngă aceasta, adeseori, fiecăruia dintre directorii băncii i se dă în seamă o anumită localitate sau o anumită ramură a industriei; unul lucrează mai ales în consiliile de supraveghere ale societăţilor de

electricitate, altul în fabricile de produse chimice, de bere sau de zahăr, un al treilea în puținele întreprinderi industriale izolate şi totodată în consiliul de supraveghere al societăţilor de asigurare... Într-un cuvînt, este cert că la marile bănci, pe măsură ce cresc proporţiile şi diversitatea operaţiilor, se statorniceşte o tot mai mare diviziune a muncii între conducători, cu scopul (şi rezultatul) de a-i ridica întrucîtva, ca să spunem aşa, deasupra chestiunilor pur bancare, de a-i face mai capabili să judece, mai competenţi în problemele generale ale industriei şi în problemele speciale ale diferitelor ei ramuri, de a-i pregăti în vederea activităţii în sfera de influenţă industrială a băncii. Acest sistem al băncilor este completat prin tendinţa de a alege în consiliile lor de supraveghere persoane care cunosc bine industria, întreprinzători, foşti funcţionari de stat, în special de la departamentul căilor ferate, de la direcţia minelor" etc. *.

Instituţii de acelaşi fel, numai într-o formă oarecum diferită, întîlnim și la băncile franceze. De pildă, una dintre cele trei mari bănci franceze, „Creditul lionez", şi-a organizat un „serviciu" special „de studii financiare" (service des études financières). În acest serviciu lucrează permanent peste 50 de ingineri, statisticieni, economişti, jurişti etc. Întreţinerea acestui serviciu costă de la 600.000 pînă la 700.000 de franci anual. Acest serviciu este, la rîndul său, subîmpărţit în 8 secţii: una culege informaţii în special asupra întreprinderilor industriale, a doua studiază statistica generală, a treia societăţile de căi ferate şi de navigaţie, a patra fondurile, a cincea dările de seamă financiare etc. **.

---

* Jeidels, op. cit., pag. 157.

** Articolul lui Eug. Kaufmann despre băncile franceze în „Die Bank", 1909, 2, pag. 851 şi urm.

Rezultă, pe de o parte, o tot mai mare contopire sau, după reuşita expresie a lui N. I. Buharin, îngemănarea capitalurilor bancar şi industrial, iar pe de altă parte transformarea băncilor în instituţii cu „caracter" cu adevărat „universal". În această privinţă credem că e nimerit să cităm textual pe Jeidels, un autor care a studiat cel mai bine chestiunea :

„Examinarea legăturilor industriale în totalitatea lor ne permite să constatăm *caracterul universal* al instituţiilor financiare care lucrează pentru industrie. Contrar altor forme de bănci, contrar cererilor formulate uneori în literatură, şi anume că băncile trebuie, pentru a nu pierde terenul de sub picioare, să se specializeze într-un anumit domeniu sau într-o anumită ramură industrială, marile bănci caută să facă în aşa fel încît legăturile lor cu întreprinderile industriale să fie cît mai variate după locul şi felul producţiei, se străduiesc să înlăture inegalităţile în repartizarea capitalului între diferite localităţi sau ramuri ale industriei, inegalităţi care îşi au explicaţia în istoria diferitelor întreprinderi". „O tendinţă e aceea de a generaliza legătura cu industria, cealaltă — de a o consolida şi intensifica ; amîndouă sînt realizate în ceea ce priveşte cele şase mari bănci, dacă nu în întregime, cel puţin în proporţii considerabile şi într-o măsură egală".

Adeseori se aud din partea cercurilor comerciale şi industriale plîngeri împotriva „terorismului" băncilor. Şi nu e de mirare că se aud asemenea plîngeri, din moment ce marile bănci „comandă", aşa cum o dovedeşte exemplul următor. La 19 noiembrie 1901 una dintre aşa-zisele bănci *d* din Berlin (numele celor mai mari patru bănci încep cu litera *d)* a adresat consiliului de administraţie al sindicatului cimentului din Germania centrală şi de nord-vest următoarea scrisoare : „Din comunicarea pe care aţi publicat-o în ziua de 18 luna aceasta în ziarul cutare reiese

că trebuie să ţinem seama de eventualitatea că la adunarea generală a sindicatului dv., care urmează să aibă loc la 30 luna aceasta, s-ar lua hotărîri în stare să producă în întreprinderea dv. schimbări inacceptabile pentru noi. De aceea, spre marele nostru regret, sîntem nevoiţi să vă retragem creditul pe care vi-l acordasem pînă acum... Dacă însă la această adunare generală nu se vor lua hotărîri inacceptabile pentru noi şi ni se vor da în această privinţă garanţii corespunzătoare pentru viitor, sîntem dispuşi să începem cu dv. negocieri în vederea deschiderii unui nou credit" *.

De fapt, acestea sînt aceleaşi plîngeri ale micului capital împotriva asupririi din partea celui mare, numai că în cazul de faţă în categoria celor „mici" a căzut un întreg sindicat! Vechea luptă dintre micul şi marele capital reîncepe pe o treaptă de dezvoltare nouă, nemăsurat mai înaltă. Se înţelege că, dispunînd de miliarde, întreprinderile marilor bănci pot duce înainte progresul tehnic cu mijloace care nici nu pot fi comparate cu cele din trecut. Băncile întemeiază, de pildă, societăţi speciale pentru cercetări tehnice, de rezultatele cărora se folosesc, bineînţeles, numai întreprinderile industriale „prietene". Dintre acestea cităm „Societatea pentru studiul problemei căilor ferate electrice", „Biroul central pentru cercetări ştiinţifice şi tehnice" etc.

Înşişi conducătorii marilor bănci nu pot să nu vadă că se formează noi condiţii ale economiei naţionale, dar ei rămîn neputincioşi în faţa acestora :

„Cine a urmărit în decursul anilor din urmă — scrie Jeidels — schimbările de persoane în posturile de directori şi de membri în consiliile de supraveghere ale marilor bănci n-a putut să nu observe că puterea trece treptat în

---

* Dr. Oscar Stillich: „Geld- und Bankwesen". Berlin, 1907, pag. 148.

mîinile unor oameni care socotesc ca o sarcină neapărată şi din ce în ce mai actuală a marilor bănci intervenţia activă în dezvoltarea generală a industriei, şi că între aceste persoane şi vechii directori ai băncilor iau naştere de aici divergenţe de ordin profesional, iar adeseori şi de ordin personal. Se pune în fond chestiunea : oare de pe urma acestui amestec în procesul industrial de producţie n-au cumva de suferit băncile ca instituţii de credit, dacă nu cumva sînt sacrificate principiile solide şi profitul sigur în favoarea unei activităţi care nu are nimic comun cu rolul de mijlocitor în materie de credit şi care tîrăşte banca într-un domeniu unde este expusă şi mai mult decît pînă acum domniei oarbe a conjuncturii industriale ? Aşa spun mulţi dintre vechii conducători de bănci, în timp ce majoritatea celor tineri socotesc că intervenţia activă în chestiunile industriei este o necesitate egală cu aceea care a chemat la viaţă, alături de marea industrie modernă, şi marile bănci, şi noile întreprinderi bancare industriale de azi. Ambele părţi sînt de acord numai într-o singură privinţă, şi anume că nu există nici principii ferme, nici vreun ţel concret pentru noua activitate a marilor bănci" *.

Vechiul capitalism şi-a trăit traiul. Cel nou constituie ceva tranzitoriu. A căuta „principii ferme şi un ţel concret" pentru „împăcarea" monopolului cu libera concurenţă este, fireşte, o încercare zadarnică. Mărturisirea practicienilor sună cu totul altfel decît proslăvirea oficială de către apologeţii de teapa lui Schulze-Gaevernitz, Liefmann şi ceilalţi „teoreticieni" de acest gen a minunăţiilor capitalismului „organizat".

De cînd anume datează stabilirea definitivă a „noii activităţi" a marilor bănci ? La această întrebare importantă găsim un răspuns destul de precis la Jeidels :

* Jeidels, op. cit., pag. 183—184.

„Legăturile dintre întreprinderile industriale, cu noul lor conținut, cu noile lor forme, cu noile lor organe, anume: cu mari bănci, organizate concomitent atît centralizat cît și descentralizat, sînt stabilite, ca fenomen caracteristic al economiei naționale, nu înainte de ultimul deceniu al secolului trecut; într-un anumit sens, acest punct inițial poate fi împins chiar pînă în 1897, anul marilor «fuziuni» de întreprinderi, care, din considerente de politică industrială a băncilor, introduc pentru prima oară noua formă de organizare descentralizată. Acest punct inițial ar putea fi împins, poate, chiar pînă la o dată și mai tîrzie, deoarece abia criza din 1900 a grăbit enorm procesul de concentrare atît în industrie cît și în instituțiile bancare, a consolidat acest proces, a transformat pentru prima oară legăturile cu industria într-un adevărat monopol al marilor bănci, făcînd ca aceste legături să devină mult mai strînse și mai intense“ *.

Așadar, secolul al XX-lea — iată punctul de cotitură de la capitalismul vechi la cel nou, de la dominația capitalului în general la dominația capitalului financiar.

III. CAPITALUL FINANCIAR ȘI OLIGARHIA FINANCIARĂ

„O parte mereu crescîndă a capitalului industrial — scrie Hilferding — nu aparține acelor industriași care îl folosesc. Ei capătă dreptul de a dispune de capital numai prin intermediul băncii care reprezintă față de ei pe proprietarii acestui capital. Pe de altă parte, și banca e nevoită să fixeze în industrie o parte mereu crescîndă a capitalurilor sale. Datorită acestui fapt, ea devine într-o măsură mereu crescîndă un capitalist industrial. Acest capital bancar, deci capitalul sub formă de bani, care în

* Op. cit., pag. 181.

modul acesta este transformat de fapt în capital industrial, eu îl numesc capital financiar". „Capitalul financiar este deci capitalul de care dispun băncile şi pe care-l întrebuinţează industriaşii" *.

Această definiţie este incompletă, întrucît în ea nu este indicat unul dintre momentele cele mai importante, şi anume: creşterea concentrării producţiei şi a capitalului într-o măsură atît de mare încît concentrarea duce, şi a şi dus, la monopol. Dar în general în toată expunerea lui Hilferding, şi în special în cele două capitole care preced pe acela de unde e luată această definiţie, se subliniază rolul *monopolurilor capitaliste*.

Concentrarea producţiei; monopolurile care cresc din ea; contopirea sau îngemănarea băncilor şi a industriei — iată istoria apariţiei capitalului financiar şi conţinutul acestei noţiuni.

Acum trebuie să descriem cum „gospodărirea" monopolurilor capitaliste devine în mod inevitabil, în condiţiile generale ale producţiei de mărfuri şi ale proprietăţii private, dominaţia oligarhiei financiare. Notăm că reprezentanţii ştiinţei burgheze germane, ca, de pildă, Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann etc. — şi nu numai a celei germane —, sînt fără excepţie apologeţi ai imperialismului şi ai capitalului financiar. Ei nu dezvăluie, ci disimulează şi prezintă într-o lumină favorabilă „mecanismul" formării oligarhiei, procedeele ei, mărimea veniturilor ei, „a celor cinstite şi a celor necinstite", legăturile ei cu parlamentele etc. Ei ocolesc „afurisitele probleme" prin fraze pompoase şi confuze, prin apeluri la „simţul de răspundere" al directorilor de bancă, prin elogierea „simţului de datorie" al slujbaşilor prusaci, prin analizarea serioasă a amănuntelor din proiecte de legi cu totul lipsite de seriozitate privitoare la „supraveghere" şi la „reglementare", prin-

* R. Hilferding: „Capitalul financiar", M. 1912, pag. 338—339.

tr-un joc teoretic de-a arşicele, ca, de pildă, următoarea definiţie „ştiinţifică" pe care a ajuns s-o dea profesorul Liefmann: ...„***comerţul*** este ***activitatea lucrativă care urmăreşte adunarea de bunuri, păstrarea lor şi punerea lor la dispoziţie***" * (cursivul aldin este al profesorului)... Reiese că comerţul a existat la omul primitiv, care nu cunoştea încă schimbul, că va exista şi în societatea socialistă!

Dar faptele monstruoase privitoare la domnia monstruoasă a oligarhiei financiare sînt atît de bătătoare la ochi, încît în toate ţările capitaliste — şi în America, şi în Franţa, şi în Germania — a apărut o literatură care, deşi priveşte lucrurile din punct de vedere *burghez*, prezintă totuşi un tablou aproximativ veridic şi o critică — mic-burgheză, fireşte — a oligarhiei financiare.

Pe primul plan trebuie situat „sistemul de participaţii", despre care am spus cîteva cuvinte mai sus. Iată cum descrie fondul chestiunii economistul german Heymann, cel dintîi, poate, care a atras atenţia asupra acestui sistem:

„Conducătorul controlează societatea principală (textual „societate-mamă"); aceasta, la rîndul ei, controlează societăţile dependente de ea („societăţile-filiale"), care la rîndul lor controlează «filialele filialelor» etc. În felul acesta, cu un capital nu prea mare pot fi stăpînite uriaşe domenii ale producţiei. Într-adevăr, dacă deţinerea a 50% din capital este întotdeauna de ajuns pentru a putea controla o societate pe acţiuni, conducătorul trebuie să posede doar 1.000.000 pentru a avea putinţa să controleze un capital de 8.000.000 la «filialele filialelor». Şi dacă această «împletire» merge mai departe, cu 1.000.000 poţi controla 16.000.000, 32.000.000 etc." **.

---

* R. Liefmann, op. cit., pag. 476.

** Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe", St. 1904, pag. 268—269.

În realitate, experiența arată că este de ajuns să deții 40% din acțiuni pentru a dispune de afacerile unei societăți pe acțiuni *, căci o anumită parte a micilor acționari răzlețiți nu are în practică nici o posibilitate să participe la adunările generale etc. „Democratizarea“ deținerii de acțiuni, de la care sofiștii burghezi și oportuniștii „social-democrați și ei“ așteaptă (sau susțin că așteaptă) „democratizarea capitalului“, creșterea rolului și a însemnătății micului producător etc., este de fapt unul dintre mijloacele de întărire a puterii oligarhiei financiare. De aceea, în treacăt fie zis, în țările capitaliste mai înaintate sau mai vechi și cu mai multă „experiență“, legislația permite emiterea de acțiuni în valori mai mici. În Germania legea nu permite acțiuni în valoare de mai puțin de 1.000 de mărci, și magnații financiari germani privesc cu invidie spre Anglia, unde legea permite acțiuni și de 1 l. st. (=20 de mărci, aproape 10 ruble). Siemens, unul dintre cei mai mari industriași și „regi ai finanței“ din Germania, a declarat la 7 iunie 1900 în Reichstag că „acțiunea de 1 l. st. este baza imperialismului britanic“ **. La acest negustor se observă o înțelegere mai adîncă, mai „marxistă“ a ceea ce este imperialismul decît la un anumit scriitor lipsit de cuviință, care trece drept întemeietor al marxismului rus [6] și care consideră că imperialismul este o însușire proastă a unui popor...

Dar „sistemul participațiilor“ nu numai că servește la creșterea uriașă a puterii monopoliștilor, dar el permite, în afară de aceasta, să se pună la cale, fără nici o teamă de pedeapsă, fel de fel de afaceri murdare, permite ca publicul să fie jefuit, căci formal, după lege, conducătorii „societății-mame“ nu răspund pentru „societatea filială“, care

* Liefmann, Beteiligungsges etc., pag. 258, ediția întîi.
** Schulze-Gaevernitz în „Grdr. d. S.-Oek“, V, 2, pag. 110.

este socotită „de sine stătătoare“ și *prin intermediul* căreia se poate „aranja“ *totul*. Iată o pildă luată din numărul din mai 1914 al revistei germane „Die Bank“ :

„«Societatea pe acțiuni pentru industria oțelului de resorturi» din Kassel trecea acum cîțiva ani drept una dintre cele mai rentabile întreprinderi din Germania. Administrarea proastă a făcut ca lucrurile să ajungă pînă acolo încît dividendele au scăzut de la 15% la 0%. După cum s-a constatat, consiliul de administrație a acordat, fără știrea acționarilor, un împrumut de *6.000.000 de mărci* unei «societăți filiale», «Hassia», al cărei capital nominal era de numai cîteva sute de mii de mărci. Despre acest împrumut, care este aproape de trei ori mai mare decît capitalul social al «societății-mame», nu se pomenea nimic în bilanțurile acesteia ; din punct de vedere juridic, această tăcere era cu totul legală și putea să dureze doi ani de zile, pentru că prin aceasta nu era călcată nici o prevedere a codului comercial. Președintele consiliului de supraveghere, care în calitate de persoană răspunzătoare a semnat aceste bilanțuri false, a fost și continuă să fie președinte al Camerei de comerț din Kassel. Acționarii au aflat despre acest împrumut acordat societății «Hassia» abia după ce demult se dovedise că aceasta a fost o greșeală“... (autorul ar fi trebuit să pună ultimul cuvînt în ghilimele)... „și după ce cursul acțiunilor «oțelului pentru resorturi» scăzuse aproape cu 100% din cauză că cei inițiați începuseră să le vîndă...“

„...*Acest exemplu tipic de echilibristică în chestiuni de bilanț, foarte frecventă* în societățile pe acțiuni, ne explică de ce consiliile de administrație ale societăților pe acțiuni se lansează în afaceri riscante mult mai ușor decît întreprinzătorii particulari. Tehnica modernă de întocmire a bilanțurilor nu numai că le dă posibilitatea să ascundă aface-

rile riscante față de acționarul de rînd, dar și permite principalilor interesați ca, în caz de nereușită a experimentului, să scape de răspundere vînzînd la timp acțiunile, în timp ce întreprinzătorul particular răspunde cu pielea lui pentru tot ce face...

Bilanțurile multor societăți pe acțiuni seamănă cu cunoscutele palimpseste (palimpsest — pergamentul de pe care textul inițial a fost ras pentru a fi scris un alt text deasupra) din evul mediu, de pe care trebuia șters ceea ce era scris pentru a scoate la iveală semnele de dedesubt, care arătau conținutul adevărat al manuscrisului".

„Mijlocul cel mai simplu, și de aceea cel mai des întrebuințat, de a face ca un bilanț să fie indescifrabil, constă în a împărți o întreprindere unică în mai multe părți, prin constituirea sau înglobarea de «societăți filiale». Avantajele acestui sistem din punctul de vedere al diferitelor țeluri — legale și ilegale — sînt atît de evidente încît mari societăți care să nu fi adoptat acest sistem sînt astăzi fără doar și poate o excepție" *.

Ca exemplu al unei societăți monopoliste dintre cele mai mari care recurge în modul cel mai larg la acest sistem, autorul indică faimoasa „Societate generală de electricitate" (A.E.G., despre aceasta vom mai vorbi mai jos). În 1912 se socotea că această societate participă la *175—200* de societăți, dominîndu-le bineînțeles și dispunînd în total de un capital de circa *1 miliard și jumătate de mărci* **.

Toate regulile de control, de publicare a bilanțurilor, de elaborare a unei anumite scheme pentru acestea din

---

* L. Eschwege: „Tochtergesellschaften", „Die Bank", 1914, 1, pag. 545 („Societățile-filiale". — *Nota Trad.)*.

** Kurt Heinig: „Der Weg des Elektrotrusts", „Neue Zeit", 1912, 30. Jahrg., 2, pag. 484 (Kurt Heinig: „Calea trustului electric", „Timpuri noi", 1912, anul 30, 2, pag. 484. — *Nota Trad.)*.

urmă, de instituire a unor organe de supraveghere etc. cu care ocupă atenția publicului profesorii și funcționarii bine intenționați — cu alte cuvinte care au buna intenție de a apăra și prezenta într-o lumină favorabilă capitalismul — nu pot avea aici nici o însemnătate. Căci proprietatea privată e sfîntă, și nimănui nu i se poate interzice să cumpere, să vîndă, să facă schimb de acțiuni, să le gajeze etc.

Proporțiile pe care le-a luat „sistemul participațiilor" în marile bănci rusești pot fi apreciate după datele comunicate de E. Agahd, care a fost timp de 15 ani funcționar la banca ruso-chineză și care a publicat în mai 1914 o lucrare sub titlul, destul de vag, „Marile bănci și piața mondială" *. Autorul împarte marile bănci rusești în două grupuri principale : *a)* cele care lucrează prin „sistemul participațiilor" și *b)* cele „independente", înțelegînd însă în mod arbitrar prin „independență" independența față de băncile din *străinătate ;* primul grup este împărțit de autor în trei subgrupe : 1) participarea germană, 2) engleză și 3) franceză, avînd în vedere „participarea" și dominația celor mai mari bănci din străinătate de naționalitatea respectivă. Autorul împarte capitalurile băncilor în capitaluri plasate „productiv" (în comerț și industrie) și capitaluri plasate „speculativ" (în operații financiare și de bursă), socotind, din punctul lui de vedere mic-burghez-reformist, că se poate despărți, atîta timp cît există capitalismul, primul fel de plasare de al doilea și înlătura cel de-al doilea fel.

Datele autorului sînt următoarele :

---

* E. Agahd : „Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt, unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen". Brl., 1914 („Băncile mari și piața mondială. Însemnătatea economică și politică a băncilor mari pe piața mondială și influența lor asupra economiei naționale a Rusiei, precum și asupra relațiilor germano-ruse". Berlin. — *Nota Trad.).*

Activul băncilor (după dările de seamă din octombrie-noiembrie 1913) în milioane de ruble

Grupe de bănci rusești	Capitaluri plasate		
	productiv	speculativ	total
a 1) 4 bănci: Banca comercială siberiană, Banca rusă, Banca internațională și Banca de scont	413,7	859,1	1.272,8
a 2) 2 bănci: Banca comercială-industrială și Banca ruso-engleză	239,3	169,1	408,4
a 3) 5 bănci: Banca ruso-asiatică, Banca particulară din Petersburg, Banca Azov-Don, Banca Union-Moscova, Banca de comerț ruso-franceză	711,8	661,2	1.373,0
(11 bănci) *Total* .... *a)* =	1.364,8	1.689,4	3.054,2
b) 8 bănci: Banca negustorească din Moscova; Banca Volga-Kama; Junker & Co; Banca comercială din Petersburg (fost Wawelberg); Banca din Moscova (fostă Reabușinski); Banca de scont din Moscova; Banca comercială din Moscova și Banca particulară din Moscova	504,2	391,1	895,3
(19 bănci) *Total*	1.869,0	2.080,5	3.949,5

După aceste date, din cele aproape 4 miliarde de ruble care constituie capitalul „activ" al marilor bănci, *mai mult de* $^3/_4$, peste 3 miliarde, revin unor bănci care de fapt sînt „societăți filiale" ale unor bănci din străinătate, în primul rînd pariziene (faimosul trio bancar: Uniunea pariziană; Banca din Paris și din Țările de jos; Societatea generală) și berlineze (mai ales Banca germană și Societatea de scont). Două din cele mai mari bănci ruse, „Banca rusă" („Banca rusă pentru comerțul exterior") și „Banca internațională" („Banca comercială internațională din Petersburg"), și-au mărit capitalurile din 1906 pînă în 1912 de la 44.000.000 la 98.000.000 de ruble, iar rezervele de la 15.000.000 la 39.000.000, „lucrînd pe trei sferturi cu capitaluri germane"; prima bancă aparține „concernului" „Băncii germane" berlineze, a doua — „Societății de

scont“ berlineze. Bunul nostru Agahd e profund revoltat de faptul că băncile berlineze au în mîna lor majoritatea acțiunilor, ceea ce reduce la neputință pe acționarii ruși. Și se înțelege că țara care exportă capital alege crema: de pildă, „Banca germană“ berlineză, introducînd la Berlin acțiuni ale Băncii comerciale siberiene, le-a ținut un an de zile în portofoliul ei, iar după aceea le-a vîndut la cursul de 193 pentru 100, adică aproape dublu, „cîștigînd“ circa 6.000.000 de ruble, un beneficiu pe care Hilferding l-a numit „beneficiu de constituire“.

Toată „puterea“ celor mai mari bănci din Petersburg este evaluată de autor la 8.235.000.000 de ruble, aproape $8^1/_4$ miliarde, iar „participarea“, sau mai exact dominația băncilor din străinătate, el o împarte astfel: băncile franceze — 55%; engleze — 10%; germane — 35%. Din această sumă de 8.235.000.000 capital activ, 3.687.000.000 — adică mai mult de 40% — revin, după socoteala autorului, următoarelor sindicate: Produgol *, Prodamet **, sindicatelor din industria petroliferă, metalurgică și a cimentului. Prin urmare, contopirea băncilor și a capitalului industrial, în legătură cu formarea monopolurilor capitaliste, a făcut și în Rusia mari pași înainte.

Capitalul financiar, concentrat în mîini puține și avînd de fapt monopolul, realizează profituri uriașe și mereu crescînde din fondări, din emisiuni de titluri, din împrumuturi de stat etc., statornicind dominația oligarhiei financiare și impunînd întregii societăți un tribut în favoarea monopoliștilor. Iată una dintre nenumăratele pilde de „gospodărire“ a trusturilor americane, citate de Hilferding: în 1887 Havemeyer a întemeiat trustul zahărului prin fuzionarea a 15 companii mici, al căror capital total se ri-

---

* *Produgol* — societate rusă pentru comerțul cu combustibilul mineral din bazinul Donețului, întemeiată în 1906. — *Nota Trad.*

** *Prodamet* — societate pentru vînzarea produselor uzinelor metalurgice ruse, întemeiată în 1906. — *Nota Trad.*

dica la 6.500.000 de dolari. Capitalul trustului a fost însă „diluat", după o expresie americană, și fixat la 50.000.000 de dolari. „Recapitalizarea" sconta viitoarele profituri monopoliste, după cum trustul oțelului din aceeași Americă scontează viitoarele profituri monopoliste, acaparînd tot mai multe terenuri de minereuri de fier. Și într-adevăr, trustul zahărului a stabilit prețuri de monopol și a realizat venituri atît de mari încît a putut să plătească 10% dividende la un capital „diluat" *de șapte ori,* adică *aproape 70% la capitalul realmente vărsat la fondarea trustului!* În 1909 capitalul trustului se ridica la 90.000.000 de dolari. În 22 de ani capitalul a crescut mai mult de zece ori.

În Franța, dominația „oligarhiei financiare" („Împotriva oligarhiei financiare din Franța" e titlul celebrei cărți a lui Lysis, apărută în 1908 în a cincea ediție) a îmbrăcat o formă nu mai puțin diferită. Patru bănci dintre cele mai mari au nu un monopol relativ, ci un „monopol absolut" asupra emisiunii hîrtiilor de valoare. Acesta este de fapt „trustul marilor bănci". Și monopolul asigură profituri monopoliste de pe urma emisiunilor. Țara care contractează un împrumut primește de obicei nu mai mult decît 90% din suma totală; 10% revine băncilor și altor mijlocitori. Profitul băncilor din împrumutul ruso-chinez de 400.000.000 de franci a fost de 8%; din împrumutul rusesc (1904) de 800.000.000, profitul lor a fost de 10%; din cel marocan (1904) de 62.500.000, el a fost de 18¾%. Capitalismul, care și-a început dezvoltarea de la micul capital cămătăresc, își încheie dezvoltarea printr-un capital cămătăresc uriaș. „Francezii sînt cămătarii Europei", spune Lysis. Toate condițiile vieții economice suferă o schimbare profundă ca urmare a acestei transformări a capitalismului. Atunci cînd populația, industria, comerțul și transporturile maritime stagnează, „țara" se poate îmbogăți din cămătărie. „Cincizeci de oameni, reprezentînd un capital de 8.000.000

de franci, pot să dispună de *două miliarde* în patru bănci". Sistemul „participațiilor", pe care îl cunoaștem deja, duce la aceleași urmări: una dintre cele mai mari bănci, „Societatea generală" (Société Générale), emite 64.000 de obligațiuni ale „societății filiale" „Fabricile de zahăr din Egipt". Cursul de emisiune e de 150%, banca cîștigînd cîte 50 de copeici la fiecare rublă. Dividendele acestei societăți s-au dovedit a fi fictive, iar „publicul" a pierdut de la 90.000.000 pînă la 100.000.000 de franci; „unul dintre directorii «Societății generale» era membru al consiliului de administrație al «Fabricilor de zahăr»". Nu e de mirare că autorul se vede nevoit să tragă următoarea concluzie: „republica franceză este o monarhie financiară"; „dominația deplină a oligarhiei financiare; ea domnește și asupra presei și asupra guvernului" *.

Rentabilitatea excepțional de mare a emisiunii de hîrtii de valoare, ca una dintre operațiile principale ale capitalului financiar, joacă un rol foarte însemnat în dezvoltarea și întărirea oligarhiei financiare. „Înăuntrul țării nu există o afacere care să dea profituri fie și aproximativ atît de mari ca mijlocirea la emisiunea de împrumuturi externe" — scrie revista germană „Die Bank" **.

„Nu există nici o operație bancară care să dea profituri atît de mari ca emisiunile". La emisiunea de titluri ale întreprinderilor industriale, conform datelor revistei „Economistul german", profitul era în medie pe an:

1895—38,6%	1898—67,7%
1896—36,1%	1899—66,9%
1897—66,7%	1900—55,2%

* Lysis: „Contre l'oligarchie financière en France", 5 éd. P. 1908, pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48 (Lysis: „Impotriva oligarhiei financiare din Franța", ed. a 5-a, Paris, 1908, pag. 11, 12, 26, 39, 40, 48. — *Nota Trad.*).

** „Die Bank", 1913, nr. 7, pag. 630.

„In decurs de zece ani, 1891—1900, la emisiunea de valori industriale germane «s-a cîștigat» *mai mult de un miliard*“ *.

Dacă în perioada de avînt industrial profiturile capitalului financiar sînt imense, în perioada de depresiune întreprinderile mici şi şubrede pier, iar marile bănci „participă“ la cumpărarea lor pe preţuri de nimic sau la „asanări“ şi „reorganizări“ foarte rentabile. La „asanarea“ întreprinderilor deficitare „capitalul social se micşorează, adică venitul se repartizează asupra unui capital mai mic, luîndu-se în viitor ca bază de calcul capitalul micşorat. Sau, dacă rentabilitatea a scăzut la zero, atunci se face apel la un capital nou, care, asociindu-se celui vechi, mai puţin rentabil, va da acum un venit îndestulător. In treacăt fie zis, adaugă Hilferding, toate aceste asanări și reorganizări au o dublă însemnătate pentru bănci: întîi, ca operaţie rentabilă; al doilea, ca prilej nimerit pentru a pune sub tutelă asemenea societăți strîmtorate“ **.

Iată un exemplu: societatea minieră pe acţiuni „Union“ din Dortmund a fost înfiinţată în 1872. Au fost emise acţiuni pentru suma de aproape 40.000.000 de mărci, şi după ce pentru primul an s-a dat un dividend de 12%, cursul acţiunilor s-a urcat pînă la 170%. Capitalul financiar a ales crema, cîştigînd o bagatelă de vreo 28.000.000. La înfiinţarea acestei societăţi rolul principal l-a jucat aceeaşi mare bancă germană, „Societatea de scont“, care a reuşit să ajungă la un capital de 300.000.000 de mărci. Mai tîrziu dividendele societăţii „Union“ coboară la zero. Acţionarii se văd nevoiţi să accepte o „reducere“ a capita-

* Stillich, op. cit., pag. 143, și W. Sombart: „Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert“, 2 Aufl., 1909, pag. 526, Anlage 8 (W. Sombart: „Economia naţională germană în secolul al XIX-lea“, ed. a 2-a, 1909, pag. 526, anexa 8. — *Nota Trad.*).

** „Capitalul financiar“, pag. 172.

lului, adică pierderea unei părţi a lui pentru a nu pierde totul. Şi astfel, ca rezultat al unui şir de „asanări", din registrele societăţii „Union" dispar în decurs de 30 de ani peste 73.000.000 de mărci. „In prezent acţionarii iniţiali ai acestei societăţi deţin numai 5% din valoarea nominală a acţiunilor lor" *, — şi la fiecare nouă „asanare" băncile continuă „să cîştige".

O operaţie deosebit de rentabilă a capitalului financiar este şi specula cu terenurile din împrejurimile oraşelor mari, care se dezvoltă într-un ritm rapid. Monopolul băncilor se contopeşte aici cu monopolul rentei funciare şi cu monopolul căilor de comunicaţie, pentru că creşterea preţurilor la terenuri, posibilitatea de a le vinde avantajos sub formă de parcele etc. depind înainte de toate de existenţa unor bune căi de comunicaţie cu centrul oraşului, căi de comunicaţie care se află în mîinile marilor societăţi, legate cu aceleaşi bănci prin sistemul participaţiilor şi prin împărţirea locurilor de directori. Rezultă ceea ce scriitorul german L. Eschwege, colaborator al revistei „Die Bank", care a studiat în mod special operaţiile de comerţ cu terenurile, ipotecarea lor etc., a numit-o „mlaştină": o speculă nebună cu terenurile suburbane, falimente ale firmelor de construcţii, cum a fost cazul firmei berlineze „Boswau şi Knauer", care strînsese cu japca aproape 100.000.000 de mărci prin mijlocirea „Băncii germane" (Deutsche Bank), „una dintre cele mai solide şi mai mari" bănci, care, fireşte, a lucrat prin sistemul „participaţiilor", adică pe ascuns, din umbră, şi a scăpat destul de ieftin, pierzînd „numai" 12.000.000 de mărci, apoi ruinarea micilor patroni şi a muncitorilor care nu primesc nimic de la firmele fictive de construcţii, aranjamente pungăşeşti cu „prea cinstita" poliţie şi administraţie berlineză pentru

* Stillich, op. cit., pag. 138, şi Liefmann, pag. 51.

a acapara dreptul de eliberare de informații oficiale asupra terenurilor şi de autorizaţii din partea consiliului municipal pentru construcţii etc. etc. *.

„Moravurile americane", de la care cu atîta ipocrizie îşi întorc faţa profesorii europeni şi burghezii plini de bune intenţii, au devenit în epoca capitalului financiar moravuri literalmente ale oricărui oraş mare din orice ţară.

La Berlin se vorbea pe la începutul anului 1914 despre eventualitatea formării unui „trust al transporturilor", adică a unei „comunităţi de interese" între cele trei întreprinderi berlineze de transporturi: calea ferată electrică urbană, societatea de tramvaie şi societatea de omnibuze. „Că există o asemenea intenţie — scria „Die Bank" —, aceasta o ştiam din ziua în care s-a aflat că majoritatea acțiunilor societății de omnibuze trecuseră în mîinile celorlalte două societăţi de transporturi. ...Am putea da toată crezarea persoanelor care nădăjduiesc că, realizînd acest plan de reglementare uniformă a transporturilor, vor obţine economii, din care o parte ar putea să revină, la urma urmelor, publicului. Dar chestiunea se complică prin faptul că în spatele acestui trust al transporturilor în curs de formare stau bănci care, dacă vor voi, vor putea să subordoneze intereselor comerţului lor cu terenuri căile de comunicaţie monopolizate de ele. Pentru a ne convinge cît de firească este această presupunere este suficient să ne amintim că şi în înfiinţarea societăţii de căi ferate electrice urbane erau amestecate interesele marii bănci care a patronat înfiinţarea acestei societăţi. Şi anume: interesele acestei întreprinderi de transporturi se împleteau cu interesele comerţului cu terenuri. Linia de est a acestei căi ferate trebuia să cuprindă terenurile pe care, mai tîrziu, cînd construcţia liniei avea să fie asigurată, banca

* „Die Bank", 1913, pag. 952, L. Eschwege: „Der Sumpf" („Mlaştina". — *Nota Trad.)*; loc. cit., 1912, I, pag. 223 şi urm.

avea să le vîndă cu imense profituri pentru ea şi pentru cîţiva participanţi“ *...

Monopolul, odată format şî mînuind miliarde, pătrunde cu inevitabilitate absolută în *toate* laturile vieţii sociale, indiferent de regimul politic şi de toate celelalte „aspecte particulare“. În literatura economică germană elogierea slugarnică a cinstei funcţionărimii de stat prusace, cu aluzii la Panamaua franceză [9] sau la venalitatea politică americană, este un lucru frecvent. Fapt este însă că *pînă şi* literatura burgheză consacrată afacerilor bancare din Germania este nevoită mereu să depăşească cu mult cadrul operaţiilor pur bancare şi să scrie, de pildă, în legătură cu cazurile tot mai frecvente de trecere a funcţionarilor de stat în serviciul băncilor, despre „năvala spre bănci“ : „cum stau lucrurile cu incoruptibilitatea funcţionarului de stat, a cărui năzuinţă tainică se îndreaptă spre o slujbă grasă pe Behrenstrasse ?“ ** — strada din Berlin pe care îşi are sediul „Banca germană“. Alfred Lansburgh, editorul revistei „Die Bank“, a scris în 1909 un articol : „Însemnătatea economică a bizantinismului“, atingînd, între altele, călătoria lui Wilhelm al II-lea în Palestina şi „rezultatul direct al acestei călătorii, construirea căii ferate Bagdad, această fatală «mare operă a spiritului întreprinzător german», care e mai vinovată de «încercuire» decît toate greşelile noastre politice la un loc“ *** (prin încercuire se înţelege politica lui Eduard al VII-lea, care căuta să izoleze Germania şi s-o înconjure cu un cerc al unei alianţe imperialiste antigermane). Eschwege, colaborator la aceeaşi revistă, despre care am mai amintit, a scris în 1911 un articol : „Plutocraţia şi funcţionărimea

* „Verkehrstrust“, „Die Bank“, 1914, I, pag. 89 („Trustul transporturilor“. — *Nota Trad.)*.

** „Der Zug zur Bank“, „Die Bank“, 1909, 1, pag. 79 („Năvala spre bănci“. — *Nota Trad.)*.

*** Op. cit., pag. 301.

de stat“, demascînd, de pildă, cazul funcţionarului de stat german Völker, care fusese membru al comisiei cartelurilor şi care se remarcase prin energia lui, ajungînd să ocupe după puţin timp un post rentabil în cel mai mare cartel, în sindicatul oţelului. Aceste cazuri, care nu sînt de loc întîmplătoare, l-au silit pe acelaşi autor burghez să recunoască că „libertatea economică, garantată de Constituţia germană, a devenit în multe domenii ale vieţii economice o frază lipsită de conţinut“ şi că în condiţiile dominaţiei plutocraţiei „nici cea mai largă libertate politică nu ne poate scăpa de primejdia de a deveni un popor de oameni neliberi“ *.

În ceea ce priveşte Rusia, ne vom mărgini la un singur exemplu: acum cîţiva ani a apărut în toate ziarele ştirea că directorul cancelariei creditului, Davîdov, părăseşte postul de stat şi acceptă un post într-o mare bancă pentru o leafă care, potrivit contractului, trebuia în decurs de cîţiva ani să atingă suma de peste 1.000.000 de ruble. Cancelaria creditului este o instituţie a cărei sarcină constă în „coordonarea activităţii tuturor instituţiilor de credit ale statului“ şi care acordă băncilor din capitală subvenţii însumînd 800.000.000 pînă la 1 miliard de ruble ** ———.

Capitalismului în general îi este proprie despărţirea proprietăţii asupra capitalului de întrebuinţarea capitalului în producţie, despărţirea capitalului bănesc de cel industrial sau productiv, despărţirea rentierului, care trăieşte numai din venitul capitalului bănesc, de întreprinzător şi de toate persoanele care dispun direct de capital. Imperialismul, sau dominaţia capitalului financiar, este treapta cea mai înaltă a capitalismului, cînd această despărţire atinge proporţii uriaşe. Predominarea capitalului financiar

* Op. cit., 1911, 2, pag. 825; 1913, 2, pag. 962.
** E. Agahd, pag. 202.

asupra tuturor celorlalte forme ale capitalului înseamnă o situaţie dominantă a rentierilor şi a oligarhiei financiare, înseamnă separarea din rîndul statelor a cîtorva state cu „putere“ financiară. Proporţiile acestui proces pot fi apreciate după datele statisticii emisiunilor, adică a punerii în circulaţie a tot felul de hîrtii de valoare.

În „Buletinul institutului internaţional de statistică“, A. Neymarck * a publicat cele mai amănunțite și mai complete date comparative asupra emisiunilor din lumea întreagă, date care au fost apoi reproduse parțial de repetate ori în literatura economică. Iată rezultatele pentru 4 decenii:

Totalul emisiunilor, în miliarde de franci, pe un deceniu

1871 — 1880	76,1
1881 — 1890	64,5
1891 — 1900	100,4
1901 — 1910	197,8

În anii 1870—1880 totalul emisiunilor din lumea întreagă creşte datorită în special împrumuturilor contractate în legătură cu războiul franco-prusian, precum şi perioadei de fondare de societăţi care i-a urmat apoi în Germania. În linii generale, în decursul ultimelor trei decenii ale secolului al XIX-lea creșterea a avut loc relativ nu prea repede, și numai primul deceniu al secolului al XX-lea a adus cu sine o creștere uriașă, aproape o dublare în decurs de 10 ani. Începutul secolului al XX-lea este, prin urmare, un punct de cotitură nu numai în ce priveşte creşterea monopolurilor (a cartelurilor, a sindicatelor, a

* „Bulletin de l'Institut international de statistique“, t. XIX, livr. II. La Haye, 1912 („Buletinul institutului internaţional de statistică“, vol. XIX, cartea a II-a, Haga. — *Nota Trad.)*. — Datele asupra statelor mici, coloana a 2-a, sînt aproximativ cele din 1902, mărite cu 20%.

trusturilor), despre care am mai vorbit, ci şi în ce priveşte creşterea capitalului financiar.

Neymarck evaluează suma totală a hîrtiilor de valoare din întreaga lume în 1910 la vreo 815 miliarde de franci. Scăzînd, aproximativ, sumele care se repetă, el reduce această sumă pînă la 575—600 de miliarde. Iată repartizarea pe ţări (luăm 600 de miliarde) :

Suma hîrtiilor de valoare în 1910 (în miliarde de franci) :

Anglia	142	479 (Anglia, Statele Unite, Franţa, Germania)	Olanda	12,5
Statele Unite	132		Belgia	7,5
Franţa	110		Spania	7,5
Germania	95		Elveţia	6,25
Rusia	31		Danemarca	3,75
Austro-Ungaria	24		Suedia, Norvegia, România etc.	2,5
Italia	14			
Japonia	12			
			Total	600,0

Din aceste cifre se vede dintr-o dată cît de categoric se impun cele mai bogate patru ţări capitaliste, care deţin aproximativ de la 100 pînă la 150 de miliarde de franci fiecare în hîrtii de valoare. Dintre aceste patru ţări, două — Anglia şi Franţa — sînt cele mai vechi ţări capitaliste şi, cum vom vedea, cele mai bogate în colonii ; celelalte două — Statele Unite şi Germania — sînt ţări capitaliste înaintate, aceasta datorită ritmului rapid al dezvoltării lor şi gradului de răspîndire al monopolurilor capitaliste în industrie. Aceste 4 ţări la un loc posedă 479 de miliarde de franci, adică aproape 80% din capitalul financiar mondial. Aproape tot restul lumii joacă, într-un fel sau altul, rolul de debitor şi de tributar al acestor ţări — bancheri internaţionali, al acestor patru „stîlpi“ ai capitalului financiar mondial.

Trebuie să ne oprim în special asupra rolului pe care-l joacă exportul de capital în crearea reţelei internaţionale de dependenţe şi de legături ale capitalului financiar.

IV. EXPORTUL DE CAPITAL

Pentru vechiul capitalism, în care libera concurență domnea din plin, era caracteristic exportul de *mărfuri*. Pentru capitalismul actual, în care domnesc monopolurile, caracteristic a devenit exportul de *capital*.

Capitalismul este producție de mărfuri pe cea mai înaltă treaptă a dezvoltării ei, cînd forța de muncă devine de asemenea marfă. Creșterea schimbului atît înăuntrul țării cît și îndeosebi pe scară internațională este o trăsătură caracteristică a capitalismului. Dezvoltarea inegală și în salturi a diferitelor întreprinderi, a diferitelor ramuri ale industriei și a diferitelor țări este inevitabilă în condițiile capitalismului. Devenind o țară capitalistă înaintea altor țări și introducînd pe la mijlocul secolului al XIX-lea comerțul liber, Anglia pretindea să aibă rolul de „atelier al lumii întregi", de furnizoare de fabricate pentru toate țările, care, în schimb, trebuiau s-o aprovizioneze cu materii prime. Dar *acest* monopol al Angliei a fost subminat încă în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, căci un șir de alte țări, apărîndu-se prin taxe vamale „protecționiste", au devenit state capitaliste independente. În pragul secolului al XX-lea asistăm la formarea unor monopoluri de alt gen: întîi, uniunile monopoliste capitaliste în toate țările cu capitalism dezvoltat; al doilea, situația de monopol a cîtorva țări foarte bogate, în care acumularea capitalului a atins proporții uriașe. În țările înaintate a apărut un uriaș „prisos de capital".

Se înțelege că, dacă capitalismul ar putea să dezvolte agricultura, care a rămas astăzi pretutindeni cu mult în urmă față de industrie, dacă ar putea să ridice nivelul de trai al maselor populației, care, cu tot progresul tehnic amețitor, rămîne pretutindeni în mizerie și duce o existență de foame, — atunci nici vorbă n-ar putea fi de

un prisos de capital. Acest „argument“ este invocat fără încetare de criticii mic-burghezi ai capitalismului. Dar atunci capitalismul n-ar mai fi capitalism, căci atît inegalitatea dezvoltării cît şi nivelul de trai mizerabil al maselor constituie condiţii şi premise inevitabile, fundamentale ale acestui mod de producţie. Atîta timp cît capitalismul rămîne capitalism, prisosul de capital este folosit nu pentru ridicarea nivelului de trai al maselor din ţara respectivă, căci aceasta ar însemna scăderea profiturilor capitaliştilor, ci pentru mărirea profiturilor prin exportul de capital în străinătate, în ţările înapoiate. În aceste ţări înapoiate profitul este de obicei ridicat, deoarece capitalurile sînt puţine, preţul pămîntului relativ mic, salariile mici, materiile prime ieftine. Posibilitatea exportului de capital este creată prin faptul că un şir de ţări înapoiate au şi fost atrase în orbita capitalismului mondial, că s-au şi construit ori s-a început construirea principalelor căi ferate, că sînt asigurate condiţiile elementare pentru dezvoltarea industriei etc. Necesitatea exportului de capital este determinată de faptul că în unele ţări capitalismul „s-a răscopt“ şi capitalul nu găseşte (în condiţiile agriculturii înapoiate şi ale mizeriei maselor) teren pentru o investiţie „avantajoasă“.

Iată datele aproximative cu privire la capitalul investit în străinătate de trei ţări principale *:

* Hobson: „Imperialism“, L. 1902, pag. 58 („Imperialismul“, Londra. — *Nota Trad.)*; Riesser, op. cit., pag. 395 şi 404; P. Arndt în „Weltwirtschaftliches Archiv“, Bd. 7, 1916, S. 35 („Arhivele economiei mondiale“, vol. 7, 1916, pag. 35. — *Nota Trad.)*; Neymarck în Bulletin; Hilferding: „Capitalul financiar“, pag. 492; Lloyd George, discurs în Camera comunelor la 4 mai 1915, „Daily Telegraph“ din 5 mai 1915; B. Harms: „Probleme der Weltwirtschaft“, Jena 1912, S. 235 şi altele („Problemele economiei mondiale“, Iena 1912, pag. 235 şi altele. — *Nota Trad.)*; Dr. Siegmund Schilder: „Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft“, Berlin 1912, Band I, S. 150 („Tendinţele dezvoltării economiei mondiale“, Berlin. 1912, vol. I, pag. 150. — *Nota Trad.)*; George Paish: „Great Britain’s Capital

Capitalul investit în străinătate

Anul	Anglia	Franța (în miliarde de franci)	Germania
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

De aici reiese că exportul de capital a atins proporții uriașe abia la începutul secolului al XX-lea. Înainte de război capitalul investit în străinătate de cele trei țări principale atingea cifra de 175—200 de miliarde de franci. Venitul din această sumă, socotit după procentul modest de 5%, trebuie să se ridice la 8—10 miliarde de franci pe an. Aceasta constituie o bază solidă pentru subjugarea și exploatarea imperialistă a majorității națiunilor și țărilor din lume, pentru parazitismul capitalist al unui pumn de țări foarte bogate!

Cum este repartizat între diferitele țări acest capital plasat în străinătate, *unde* este el investit? La această întrebare nu se poate da decît un răspuns aproximativ, prin care se pot totuși lămuri unele relații și legături generale ale imperialismului modern:

Continentele între care sînt repartizate (aproximativ) capitalurile investite în străinătate (în jurul anului 1910)

	Anglia (în miliarde de mărci)	Franța	Germania	Total
Europa	4	23	18	45
America	37	4	10	51
Asia, Africa și Australia	29	8	7	44
Total	70	35	35	140

Investments etc.", în „Journal of the Royal Statistical Society", vol. LXXIV, 1910—1911, pag. 167 și urm. (Great Britain's: „Investițiile capitalului englez", în „Revista societății regale de statistică". — *Nota Trad.)*; George Diouritch: „L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement economique de l'Allemagne" P. 1909, pag. 84 (George Diouritch: „Expansiunea băncilor germane în străinătate, în legătură cu dezvoltarea economică a Germaniei", Paris, 1909, pag. 84 — *Nota Trad.).*

În Anglia, pe primul plan stau posesiunile ei coloniale, care sînt foarte întinse şi în America (de pildă Canada), fără să mai vorbim de Asia etc. Exportul uriaș de capital este aici legat în modul cel mai strîns de imensele colonii, despre a căror însemnătate pentru imperialism vom vorbi mai jos. Cu totul altfel stau lucrurile în Franţa. Aici capitalul investit în străinătate este plasat mai ales în Europa, şi în primul rînd în Rusia (nu mai puţin de 10 miliarde de franci); acest capital este în cea mai mare parte capital *plasat ca împrumut* — împrumuturi de stat —, şi nu capital investit în întreprinderi industriale. Spre deosebire de imperialismul englez, colonialist, imperialismul francez poate fi numit imperialism cămătăresc. Germania constituie o a treia varietate: coloniile ei sînt mici, iar capitalul plasat de ea în străinătate este repartizat cel mai egal între Europa şi America.

Exportul de capital influenţează dezvoltarea capitalismului în ţările în care este exportat, grăbind extrem de mult această dezvoltare. Dacă din această cauză exportul de capital poate să ducă, într-o anumită măsură, la o oarecare stagnare a dezvoltării capitalismului în ţările exportatoare de capital, aceasta poate avea loc numai cu preţul lărgirii şi adîncirii dezvoltării capitalismului în lumea întreagă.

Pentru ţările care exportă capital există aproape totdeauna posibilitatea de a obţine anumite „avantaje", al căror caracter ne lămureşte specificul epocii capitalului financiar şi a monopolurilor. Iată, de pildă, ce scria revista berlineză „Die Bank" în octombrie 1913:

„Pe piaţa internaţională financiară se joacă de cîtva timp o comedie demnă de pana unui Aristofan. Un întreg șir de state străine, începînd cu Spania și terminînd cu cele din Balcani, începînd cu Rusia şi terminînd cu Argentina, Brazilia şi China, adresează, făţiş sau pe ascuns,

marilor pieţe financiare cereri de împrumut, uneori extrem de insistent. Pieţele financiare se află acum într-o situaţie nu tocmai strălucită, iar perspectivele politice nu sînt prea trandafirii. Dar nici una dintre pieţele financiare nu îndrăzneşte să refuze un împrumut, de teamă ca vecinul să nu i-o ia înainte, să nu accepte acordarea împrumutului care i-ar asigura implicit anumite contraservicii. Cînd se fac asemenea tranzacţii internaţionale, creditorul obţine aproape totdeauna cîte ceva : avantaje cu ocazia încheierii unui tratat comercial, un antrepozit de cărbuni, construirea unui port, o concesiune grasă, o comandă de tunuri" *.

Capitalul financiar a creat epoca monopolurilor. Iar monopolurile aduc cu ele pretutindeni principiile lor : folosirea „legăturilor" în scopul unei tranzacţii avantajoase ia locul concurenţei pe piaţa liberă. De obicei împrumutul se acordă cu condiţia ca o parte din el să fie cheltuit pentru cumpărarea de produse ale ţării creditoare, mai ales armament, vapoare etc. În ultimele două decenii (1890—1910) Franţa a recurs foarte des la acest mijloc. Exportul de capital devine un mijloc pentru încurajarea exportului de mărfuri. Tranzacţiile dintre întreprinderile deosebit de mari sînt în aceste împrejurări de aşa natură, încît — după expresia „eufemistică" a lui Schilder ** — ele „se află la limita corupţiei". Krupp în Germania, Schneider în Franţa, Armstrong în Anglia — iată exemple de asemenea firme, strîns legate de băncile uriaşe şi de guvern şi care nu pot fi uşor „ocolite" la contractarea unui împrumut.

Acordînd un împrumut Rusiei, Franţa „a strîns-o cu uşa" prin tratatul comercial din 16 septembrie 1905, asi-

---

* „Die Bank", 1913, 2, 1.024.
** Schilder, op. cit., pag. 346, 350, 371.

gurîndu-și anumite concesii pînă în 1917. Același lucru s-a întîmplat și la încheierea tratatului comercial din 19 august 1911 cu Japonia. Războiul vamal dintre Austria și Serbia, care a durat din 1906 pînă în 1911, cu o întrerupere de șapte luni, a fost determinat în parte de concurența dintre Austria și Franța în ceea ce privește furnizarea de muniții Serbiei. Paul Deschanel a declarat în ianuarie 1912, în parlament, că în perioada 1908—1911 firmele franceze au furnizat Serbiei material de război în valoare de 45.000.000 de franci.

În raportul consulului austro-ungar din Saô-Paulo (Brazilia) se spune: „construirea drumurilor de fier braziliene se efectuează în cea mai mare parte cu capitaluri franceze, belgiene, britanice și germane; țările menționate își asigură, în cursul operațiilor financiare legate de construirea drumurilor de fier, furnizarea materialelor de construcție necesare".

Astfel, capitalul financiar își întinde, putem spune, în sensul literal al cuvîntului, plasa asupra tuturor țărilor lumii. Un rol de seamă joacă aici băncile înființate în colonii și filialele lor. Imperialiștii germani privesc cu invidie la țările coloniale „vechi", care și-au asigurat în această privință o situație deosebit de „bună": în 1904 Anglia avea 50 de bănci coloniale cu 2.279 de filiale (în 1910: 72 cu 5.449 de filiale); Franța — 20 cu 136 de filiale; Olanda — 16 cu 68 de filiale; Germania avea însă „numai" 13 bănci cu 70 de filiale*. Capitaliștii americani invidiază, la rîndul lor, pe cei englezi și germani: „în America de Sud — se plîngeau ei în 1915 — 5 bănci germane au 40 de filiale și 5 engleze — 70 de filiale... Anglia și Germania au investit în ultimii 25 de ani în Argentina, Brazilia și Uruguai aproximativ 4 bilioane (miliarde) de

* Riesser, op. cit., pag. 375, ed. a 4-a, și Diouritch, pag. 283.

dolari, și în consecință au în mîinile lor 46% din tot comerțul acestor țări“ *.

Țările care exportă capital și-au împărțit, în sensul figurat al cuvîntului, lumea între ele. Dar capitalul financiar a dus și la împărțirea *directă* a lumii.

V. ÎMPĂRȚIREA LUMII ÎNTRE UNIUNILE CAPITALIȘTILOR

Uniunile monopoliste ale capitaliștilor — cartelurile, sindicatele și trusturile — împart între ele, în primul rînd, piața internă, acaparînd mai mult sau mai puțin complet producția țării respective. Dar în condițiile capitalismului piața internă este inevitabil legată de piața externă. Capitalismul a creat demult o piață mondială. Și pe măsură ce exportul de capital creștea, iar feluritele legături externe și coloniale și „sferele de influență“ ale celor mai mari uniuni monopoliste se lărgeau, lucrurile se îndreptau „în mod firesc“ spre o înțelegere mondială între ele, spre formarea de carteluri internaționale.

Aceasta constituie o treaptă nouă în concentrarea pe scară mondială a capitalului și a producției, o treaptă incomparabil mai înaltă decît cele precedente. Să vedem cum se formează acest supramonopol.

Industria electrotehnică este industria cea mai caracteristică pentru succesele cele mai noi ale tehnicii, pentru capitalismul de la *sfîrșitul* secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Ea s-a dezvoltat cel mai mult în

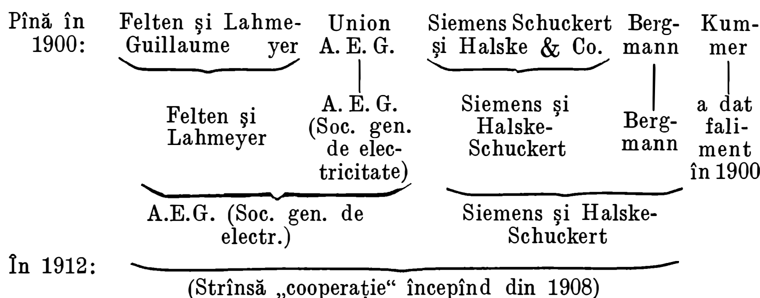
---

* The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. LIX, May 1915, pag. 301 (Analele Academiei americane de științe politice și sociale, vol. LIX, mai 1915, pag. 301. — *Nota Trad.*). În aceeași lucrare, pag. 331, citim că cunoscutul statistician Paish evalua, în ultimul număr al revistei financiare „Statist“ („Statisticianul“. — *Nota Trad.*), suma capitalului exportat de Anglia, Germania, Franța, Belgia și Olanda la 40 de miliarde de dolari, ceea ce înseamnă 200 de miliarde de franci.

două din cele mai înaintate țări capitaliste noi: în Statele Unite și în Germania. În Germania criza din 1900 a exercitat o influență deosebit de puternică asupra creșterii concentrării din această ramură. Băncile, pe atunci deja destul de îngemănate cu industria, au grăbit și au adîncit extrem de mult în timpul acestei crize pieirea întreprinderilor relativ mici și înghițirea lor de către cele mari. „Băncile — scrie Jeidels — au refuzat să ajute tocmai întreprinderile care aveau cea mai mare nevoie de ajutor, provocînd astfel mai întîi un avînt febril, iar apoi falimentul inevitabil al societăților care nu erau destul de strîns legate de ele“ *.

Ca urmare, după 1900 concentrarea a mers înainte cu pași uriași. Pînă în 1900 existau în industria electrotehnică șapte sau opt „grupuri“, fiecare grup fiind compus din cîteva societăți (în total 28), iar în spatele fiecărui grup se aflau 2 pînă la 11 bănci. Între 1908 și 1912 toate aceste grupuri s-au contopit în două sau unul singur. Iată cum a decurs acest proces:

Grupurile din industria electrotehnică:

* Jeidels, op. cit., pag. 232.

Faimoasa A.E.G. (Societatea generală de electricitate), care s-a format în felul acesta, domină 175—200 de societăți (prin sistemul „participațiilor“) și dispune de un capital total de aproximativ $1^1/_2$ *miliarde* de mărci. Numai numărul reprezentanțelor ei directe în străinătate se ridică la 34 — dintre care 12 societăți pe acțiuni — în mai mult de 10 state. Încă în 1904 capitalurile investite în străinătate de industria electrotehnică germană erau evaluate la suma de 233.000.000 de mărci, dintre care 62.000.000 în Rusia. E de prisos să mai spunem că „Societatea generală de electricitate“ este o uriașă întreprindere „combinată“, care produce — numai numărul societăților ei industriale se ridică la 16 — cele mai felurite produse, de la cabluri și izolatoare pînă la automobile și aparate de zbor.

Dar concentrarea din Europa a constituit și o parte componentă a procesului de concentrare din America. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

„Compania generală de electricitate“ (General Electric Co.)

America	Thomson-Houston Co. fondează pentru Europa o firmă	Edison Co. fondează pentru Europa firma: „Societatea franceză Edison“, care predă patentele ei unei firme germane
Germania	„Compania electrică Union“	„Societatea generală de electricitate“ (A.E.G.)

„Societatea generală de electricitate“ (A.E.G.).

Astfel s-au constituit *două* „puteri“ ale industriei electrice: „societăți electrice *cu totul* independente de ele nu există pe glob“, scrie Heinig în articolul său „Calea trustului electric“. Cifrele care urmează ne dau o oarecare idee — departe de a fi completă — despre mărimea cifrei de

afaceri și despre proporțiile întreprinderilor acestor două „trusturi“ :

	Cifra de afaceri (în milioane de mărci)		numărul funcționarilor	profitul net (în milioane de mărci)
America: „Compania generală de electricitate“ (G. E. C.)	1907:	252	28.000	35,4
	1910:	298	32.000	45,6
Germania: „Societatea generală de electricitate“ (A. E. G.)	1907:	216	30.700	14,5
	1911:	362	60.800	21,7

Și iată că în 1907 trustul american și cel german încheie o convenție cu privire la împărțirea lumii. Concurența este înlăturată. „Compania generală de electricitate“ (G.E.C.) „capătă“ Statele Unite și Canada ; „Societății generale de electricitate“ (A.E.G.) îi „revin“ Germania, Austria, Rusia, Olanda, Danemarca, Elveția, Turcia și Balcanii. Convenții speciale — bineînțeles secrete — se încheie cu privire la „societățile filiale“, care pătrund în noi ramuri industriale și în țări „noi“, care formal sînt încă neîmpărțite. Se stabilește un schimb reciproc de invenții și de experiențe *.

Se înțelege de la sine cît de grea este concurența cu acest trust mondial, de fapt unic, care dispune de un capital de cîteva miliarde și care are „sucursale“, reprezentanțe, agenții, legături etc. în toate colțurile lumii. Dar împărțirea lumii între cele două trusturi puternice nu exclude, firește, o *reîmpărțire,* dacă raportul de forțe, datorită dezvoltării inegale, războaielor, crahurilor etc., se va schimba.

Un exemplu instructiv de încercare a unei asemenea reîmpărțiri, de luptă pentru reîmpărțire, ne dă industria petrolului.

---

* Riesser, op. cit. ; Diouritch. op. cit., pag. 239 ; Kurt Heinig, art. cit.

„Piața mondială a petrolului — scria Jeidels în 1905 — este încă și astăzi împărțită între două mari grupuri financiare: «Trustul petrolului» american (Standard Oil C-y) al lui Rockefeller și stăpînii petrolului rusesc din Baku, Rothschild și Nobel. Ambele grupuri sînt strîns legate între ele; situația lor de monopol este amenințată însă, de cîțiva ani, de cinci dușmani" *: 1) secătuirea surselor americane de petrol; 2) concurența firmei Mantașev din Baku; 3) izvoarele de petrol din Austria și 4) din Romînia; 5) izvoarele de petrol de peste ocean, îndeosebi din coloniile olandeze (firmele Samuel și Shell, firme foarte bogate, legate și cu capitalul englez). Cele din urmă trei grupuri de întreprinderi sînt legate de mari bănci germane, în frunte cu uriașa „Banca germană". Aceste bănci au dezvoltat în mod independent și sistematic industria petrolului, de pildă în Romînia, pentru a avea un punct de sprijin „propriu". În 1907 suma capitalurilor străine plasate în industria romînă de petrol era evaluată la 185.000.000 de franci, dintre care 74.000.000 erau germane **.

A început o luptă care în literatura economică se și numește lupta pentru „împărțirea lumii". Pe de o parte, „Trustul petrolului" al lui Rockefeller, dorind să acapareze *totul,* a fondat o „societate-filială" *chiar* în Olanda, începînd să cumpere izvoare de petrol în India olandeză și urmărind să dea astfel o lovitură dușmanului său principal: trustul anglo-olandez „Shell". Pe de altă parte, „Banca germană" și celelalte bănci berlineze au căutat „să păstreze" „pentru ele" Romînia și s-o unească cu Rusia împotriva lui Rockefeller. Acesta din urmă dispunea de un capital incomparabil mai mare și de o minunată organizare a transportului petrolului și a livrării lui consumatorilor. Lupta trebuia să se termine și s-a terminat cu înfrîngerea

* Jeidels, pag. 193.
** Diouritch, pag. 245.

totală în 1907 a „Băncii germane", căreia îi rămînea să aleagă între a lichida, cu pierderi de milioane, „interesele de petrol" și a se supune. „Banca germană" a ales ultima cale și a încheiat cu „Trustul petrolului" o convenție foarte dezavantajoasă pentru ea. Potrivit acestui contract, „Banca germană" s-a angajat „să nu întreprindă nimic ce ar putea dăuna intereselor americane", prevăzîndu-se însă în același timp că această convenție își pierde valabilitatea în caz că Germania ar introduce pe cale legislativă monopolul de stat asupra petrolului.

Atunci începe „comedia petrolului". Unul dintre regii financiari ai Germaniei, von Gwinner, director al „Băncii germane", inițiază, prin intermediul secretarului său particular, Stauss, o campanie *pentru* monopolul petrolului. Întregul aparat uriaș al celei mai mari bănci berlineze, toate vastele ei „legături" sînt puse în mișcare, presa răgușește de zbierete „patriotice" împotriva „jugului" trustului american, și Reichstagul votează, aproape în unanimitate, în ziua de 15 martie 1911 o moțiune care invită guvernul să elaboreze un proiect cu privire la monopolul petrolului. Guvernul s-a grăbit să-și însușească această idee „populară", iar „Banca germană", care voia să tragă pe sfoară partea adversă americană și să-și îmbunătățească situația prin monopolul de stat, părea a fi cîștigat jocul. Regii germani ai petrolului își lingeau buzele la gîndul profiturilor uriașe, cu nimic mai prejos de cele ale fabricanților de zahăr din Rusia... Dar, în primul rînd, marile bănci germane s-au luat la ceartă pe tema împărțirii prăzii, și „Societatea de scont" a demascat interesele egoiste ale „Băncii germane"; în al doilea rînd, guvernul s-a speriat de lupta cu Rockefeller, deoarece era foarte îndoielnic ca Germania să poată căpăta petrol fără el (capacitatea de producție a Romîniei nu este mare); în al treilea rînd, a intervenit între timp, în 1913, alocarea unui miliard de mărci pentru pregătirile de război

ale Germaniei. Proiectul monopolului a fost amînat. „Trustul petrolului“ al lui Rockefeller a ieșit deocamdată învingător din luptă.

Revista berlineză „Die Bank“ a scris în legătură cu aceasta că Germania ar putea să lupte cu „Trustul petrolului“ numai introducînd monopolul curentului electric și transformînd forța hidraulică în energie electrică ieftină. Dar, adaugă revista, „monopolul curentului electric va veni atunci cînd producătorii vor avea nevoie de el, și anume atunci cînd industria energiei electrice se va afla în pragul unui nou mare crah și cînd uzinele electrice uriașe și costisitoare — care se construiesc acum pretutindeni de către «concernele» private ale industriei energiei electrice și pentru care aceste «concerne» capătă chiar de pe acum monopoluri parțiale de la orașe, state etc. — nu vor mai fi în stare să lucreze cu profit. Atunci va trebui să se recurgă la forța hidraulică; dar ea nu va putea fi transformată în energie electrică ieftină pe socoteala statului, ci va trebui să fie predată și ea unui «monopol privat controlat de stat», pentru că industria privată a și încheiat un șir de tranzacții, asigurîndu-și mari despăgubiri... Așa s-a întîmplat cu monopolul potasiului, așa se petrec lucrurile cu monopolul petrolului, așa va fi și cu monopolul curentului electric. Ar fi timpul ca socialiștii noștri de stat, care se lasă orbiți de un principiu frumos, să înțeleagă în sfîrșit că în Germania monopolurile n-au urmărit niciodată și n-au dus la rezultatul de a aduce vreun avantaj consumatorilor sau măcar să lase să revină statului o parte din beneficiul întreprinzătorilor, ci au servit numai la asanarea, pe socoteala statului, a industriei private aproape ajunse la faliment“*.

Iată ce mărturisiri prețioase sînt nevoiți să facă economiștii burghezi germani. Vedem aici limpede cum monopolurile private și cele de stat se împletesc într-un tot în

* „Die Bank“, 1912, 1, 1.036; 1912, 2, 629; 1913, 1, 388.

epoca capitalului financiar, cum atît unele cît și celelalte nu sînt în realitate altceva decît verigi în lanțul luptei imperialiste dintre cei mai mari monopoliști pentru împărțirea lumii.

În domeniul navigației comerciale creșterea uriașă a concentrării a dus și ea la împărțirea lumii. În Germania s-au format două societăți uriașe: „Hamburg-America" și „Nord-Deutscher Lloyd", avînd fiecare cîte un capital de 200.000.000 de mărci (în acțiuni și obligațiuni), precum și vapoare în valoare de 185.000.000—189.000.000 de mărci. Pe de altă parte, la 1 ianuarie 1903 s-a constituit în America așa-numitul trust al lui Morgan, „Compania internațională de comerț maritim", care grupează 9 societăți de navigație, americane și engleze, și dispune de un capital de 120.000.000 de dolari (480.000.000 de mărci). Încă în 1903 uriașele societăți germane și acest trust anglo-american au încheiat o convenție cu privire la împărțirea lumii în legătură cu împărțirea profitului. Societățile germane au renunțat la concurență în ceea ce privește transporturile dintre Anglia și America. S-a stabilit precis care porturi „revin" fiecăreia; a fost creat un comitet comun de control etc. Convenția s-a încheiat pe un termen de 20 de ani, conținînd o clauză care prevede că în caz de război această convenție își pierde valabilitatea *.

Extrem de instructivă este și istoria formării cartelului internațional al șinelor de cale ferată. Încă în 1884, în timpul unui puternic declin al industriei, uzinele de șine din Anglia, Belgia și Germania au făcut pentru prima oară încercarea de a înființa un astfel de cartel. Ele s-au înțeles să nu se concureze pe piețele interne ale țărilor contractante, iar piețele externe să și le împartă după norma următoare: 66% Anglia, 27% Germania și 7% Belgia. India a fost repartizată în întregime Angliei. Împotriva unei firme engleze

* Riesser, op. cit., pag. 125.

care rămăsese în afara înțelegerii s-a pornit o luptă comună, ale cărei cheltuieli au fost acoperite printr-un anumit procent din vînzarea totală. Însă în 1886, cînd două firme engleze au ieșit din cartel, acesta s-a destrămat. Este caracteristic faptul că în următoarele perioade de avînt industrial nu s-a putut ajunge la o nouă înțelegere.

La începutul anului 1904 a fost înființat în Germania sindicatul oțelului. În noiembrie 1904 a fost reînnoit cartelul internațional de șine după normele următoare : Anglia — 53,5%, Germania — 28,83%, Belgia — 17,67%. Apoi s-a alăturat Franța cu normele 4,8%, 5,8%, 6,4% în primul, al doilea și al treilea an, peste 100%, adică la un total de 104,8% etc. În 1905 s-a alăturat și „Trustul oțelului" din Statele Unite ale Americii („Corporația oțelului"), apoi Austria și Spania. „În momentul de față — scria Vogelstein în 1910 — împărțirea lumii e terminată, așa că marii consumatori, și în primul rînd căile ferate de stat — din moment ce lumea a fost împărțită fără ca interesele lor să fi fost luate în seamă — pot trăi ca poetul, în cerul lui Jupiter" *.

Mai amintim sindicatul internațional al zincului, întemeiat în 1909, care a împărțit în mod exact volumul producției între cinci grupuri de uzine : germane, belgiene, franceze, spaniole și engleze ; apoi trustul internațional al prafului de pușcă, trust care, după cum spune Liefmann, este „o uniune strînsă, cu totul modernă, a tuturor întreprinderilor germane de explozivi și care, împreună cu fabricile de dinamită franceze și americane, la fel organizate, și-au împărțit apoi între ele, ca să spunem așa, lumea întreagă"**.

În 1897 Liefmann evalua la circa 40 cartelurile internaționale la care participa Germania, iar în 1910 la circa 100.

---

* Vogelstein : „Organisationsformen", pag. 100.
** Liefmann : „Kartelle und Trusts", 2. A., pag. 161.

Unii autori burghezi (cărora li s-a alăturat acum și K. Kautsky, care și-a trădat cu totul poziția sa marxistă, pe care se situa, bunăoară, în 1909) au exprimat părerea că cartelurile internaționale, fiind una dintre expresiile cele mai plastice ale internaționalizării capitalului, ne permit să sperăm că sub regimul capitalist poate să domnească pacea între popoare. Această părere este cu totul absurdă din punct de vedere teoretic, iar din punct de vedere practic ea este un sofism și o metodă de apărare necinstită a oportunismului de cea mai rea speță. Cartelurile internaționale arată în ce măsură au crescut acum monopolurile capitaliste și *pentru ce anume* se duce lupta între uniunile de capitaliști. Această din urmă împrejurare este cea mai importantă; numai ea ne arată clar sensul istoric-economic al celor ce se petrec, căci *forma* luptei poate să se schimbe și se schimbă necontenit în funcție de diferite cauze oarecum speciale și vremelnice, dar *fondul* luptei, *conținutul* ei de clasă, *nu se poate* schimba în nici un caz atîta timp cît există clase. Se înțelege că este în interesul, de pildă, al burgheziei germane, de partea căreia a trecut în fond Kautsky în considerațiile sale teoretice (despre aceasta vom vorbi mai jos), de a estompa *conținutul* luptei economice contemporane (împărțirea lumii) și de a scoate în evidență ba una, ba alta dintre *formele* acestei lupte. Aceeași greșeală o face Kautsky. Este vorba, desigur, nu de burghezia germană, ci de cea mondială. Capitaliștii împart lumea nu dintr-o răutate a lor deosebită, ci pentru că gradul de concentrare atins îi silește să meargă pe această cale pentru a obține profit; și ei o împart proporțional „cu capitalul“, „cu forța“ — un alt mod de împărțire nu poate să existe în sistemul producției de mărfuri și al capitalismului. Or, forța se schimbă în funcție de dezvoltarea economică și politică; pentru a înțelege ceea ce se întîmplă, trebuie să știm ce anume probleme se rezolvă prin schimbările de forță, iar dacă aceste schimbări sînt schim-

bări „pur“ economice sau *extra*economice (de pildă militare), aceasta este o chestiune secundară, care nu poate să schimbe cu nimic concepția fundamentală asupra actualei epoci a capitalismului. Să substitui problemei *conținutului* luptei și a tranzacțiilor dintre uniunile de capitaliști problema formei acestei lupte și a tranzacțiilor (astăzi pașnică, mîine nepașnică, poimîine iarăși nepașnică) înseamnă să cobori la un rol de sofist.

Epoca actualului capitalism ne arată că între uniunile de capitaliști se stabilesc anumite raporturi *pe baza* împărțirii economice a lumii, iar alături de aceasta și în legătură cu aceasta între uniunile politice, între state se stabilesc anumite raporturi pe baza împărțirii teritoriale a lumii, pe baza luptei pentru colonii, a „luptei pentru teritoriul economic“.

VI. ÎMPĂRȚIREA LUMII ÎNTRE MARILE PUTERI

În cartea sa despre „Dezvoltarea teritorială a coloniilor europene“ *, geograful A. Supan face următorul scurt bilanț al acestei dezvoltări la sfîrșitul secolului al XIX-lea :

Teritoriile, în procente, aparținînd puterilor coloniale europene (inclusiv Statelor Unite ale Americii) :

	1876	1900	S-au mărit cu
În Africa	10,8 %	90,4 %	+ 79,6 %
„ Polinezia	56,8 %	98,9 %	+ 42,1 %
„ Asia	51,5 %	56,6 %	+ 5,1 %
„ Australia	100,0 %	100,0 %	—
„ America	27,5 %	27,2 %	— 0,3 %

* A. Supan : „Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien“, 1906, pag. 254 (A. Supan : „Dezvoltarea teritorială a coloniilor europene“. — *Nota Trad.)*.

„Trăsătura caracteristică a acestei perioade — încheie el — este deci împărțirea Africii și a Polineziei". Întrucît în Asia și în America nu există teritorii neocupate, cu alte cuvinte care să nu aparțină nici unui stat, trebuie să lărgim concluzia lui Supan și să spunem că trăsătura caracteristică a perioadei de care ne ocupăm este împărțirea definitivă a globului, definitivă nu în sensul că n-ar mai fi cu putință o *reîmpărțire* — dimpotrivă, reîmpărțirile sînt posibile și inevitabile —, ci în sensul că politica colonialistă a țărilor capitaliste *a terminat* acapararea pămînturilor neocupate pe planeta noastră. Pentru prima oară lumea se prezintă ca fiind deja împărțită, așa că în viitor pot avea loc *numai* reîmpărțiri, adică trecerea de la un „posesor" la altul, și nu trecerea de la situația de teritorii fără stăpîn la cea de teritorii ale unui „stăpîn".

Trăim, prin urmare, o epocă specifică a politicii colonialiste mondiale, care este în modul cel mai strîns legată de „treapta cea mai nouă a dezvoltării capitalismului", de capitalul financiar. De aceea trebuie să ne oprim mai amănunțit, în primul rînd, asupra unor date concrete, pentru a lămuri cît mai precis atît deosebirea dintre această epocă și cele precedente cît și starea de lucruri din momentul de față. În primul rînd apar aici două chestiuni concrete: se observă oare o intensificare a politicii colonialiste, o ascuțire a luptei pentru colonii tocmai în epoca capitalului financiar, și cum anume este împărțită lumea în această privință în momentul de față?

În cartea sa asupra istoriei colonizării *, scriitorul american Morris încearcă să totalizeze datele asupra posesiu-

---

* Henry C. Morris: „The history of colonization", N. Y., 1900, vol. II, pp. 88; I, 419; II, 304 (Henry C. Morris: „Istoria colonizării", New York, 1900, vol. II, pag. 88; I, pag. 419; II, pag. 304. — *Nota Trad.).*

nilor coloniale ale Angliei, Franței și Germaniei în diferite perioade ale secolului al XIX-lea. Iată, pe scurt, rezultatele obținute de el:

Mărimea posesiunilor coloniale

Anii	Anglia suprafața (milioane de mile pătrate)	Anglia populația (milioane)	Franța suprafața (milioane de mile pătrate)	Franța populația (milioane)	Germania suprafața (milioane de mile pătrate)	Germania populația (milioane)
1815—1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Pentru Anglia, perioada unei imense intensificări a cuceririlor coloniale corespunde anilor 1860—1880, iar perioada unei foarte însemnate intensificări a lor — ultimilor 20 de ani ai secolului al XIX-lea. În ceea ce privește Franța și Germania, ea corespunde tocmai acestor 20 de ani. Am văzut mai sus că capitalismul premonopolist, capitalism în care predomină libera concurență, atinge limita dezvoltării sale între anii 1860 și 1880. Vedem acum că *tocmai după această perioadă* începe un „avînt" uriaș al cuceririlor coloniale, se ascute într-o măsură extremă lupta pentru împărțirea teritorială a lumii. Este, prin urmare, neîndoios că trecerea capitalismului la stadiul capitalismului monopolist, la capitalul financiar, este *legată* de ascuțirea luptei pentru împărțirea lumii.

În lucrarea sa asupra imperialismului, Hobson indică perioada 1884—1900 ca perioadă a unei întețite „expansiuni" (lărgiri teritoriale) a principalelor state europene. După calculele lui, Anglia a dobîndit în acest răstimp 3.700.000 de mile pătrate, cu o populație de 57.000.000; Franța 3.600.000 de mile pătrate, cu o populație de 36.500.000; Germania 1.000.000 de mile pătrate, cu o popu-

lație de 14.700.000; Belgia 900.000 de mile pătrate, cu o populație de 30.000.000; Portugalia 800.000 de mile pătrate, cu o populație de 9.000.000. Goana după colonii la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și mai ales după 1880, a tuturor statelor capitaliste este un fapt îndeobște cunoscut în istoria diplomației și a politicii externe.

În epoca celei mai mari înfloriri a liberei concurențe în Anglia, între anii 1840 și 1870, conducătorii politici burghezi ai acestei țări erau *împotriva* politicii colonialiste, considerînd eliberarea coloniilor, despărțirea lor completă de Anglia ca un lucru inevitabil și folositor. În articolul său despre „imperialismul englez modern" *, apărut în 1898, M. Beer arată cum în 1852 un om de stat englez atît de înclinat, în general, spre imperialism, ca Disraeli, spunea: „Coloniile sînt niște pietre de moară pe grumazul nostru". La sfîrșitul secolului al XIX-lea însă, eroii zilei erau în Anglia Cecil Rhodes și Joseph Chamberlain, care propovăduiau fățiș imperialismul și duceau cu cel mai mare cinism o politică imperialistă!

Nu este lipsit de interes faptul că încă pe atunci acești conducători politici ai burgheziei engleze vedeau clar legătura dintre rădăcinile, ca să zicem așa, pur economice și cele politice-sociale ale imperialismului modern. Chamberlain propovăduia imperialismul ca o „politică reală, înțeleaptă și economicoasă", atrăgînd atenția în special asupra concurenței pe care o întîmpină astăzi Anglia pe piața mondială din partea Germaniei, Americii și Belgiei. Salvarea este în monopoluri — spuneau capitaliștii, întemeind carteluri, sindicate și trusturi. Salvarea este în monopoluri — le țineau isonul conducătorii politici ai burgheziei, grăbindu-se să pună mîna pe teritoriile încă neîmpărțite ale lumii. Iar Cecil Rhodes, după cum povestește prietenul său intim ziaristul Stead, i-a spus acestuia în 1895 în legătură

* „Die Neue Zeit", XVI, I, 1898, S. 302.

cu ideile sale imperialiste: „Am fost ieri în East End (cartier muncitoresc) și am asistat la o întrunire a șomerilor. Și cînd, după cuvîntările sălbatice auzite acolo și care nu erau decît un singur strigăt: pîine, pîine!, veneam spre casă și mă gîndeam la cele văzute, eram convins mai mult ca oricînd de însemnătatea imperialismului... Ideea mea cea mai scumpă este rezolvarea problemei sociale, anume: pentru a salva de la un război civil ucigător cele 40.000.000 de locuitori ai Regatului Unit, noi, oamenii politici colonialiști, trebuie să cucerim noi teritorii pentru plasarea prisosului de populație, pentru a dobîndi noi piețe în vederea desfacerii mărfurilor produse în fabrici și în mine. Imperiul, asta am spus-o mereu, este o chestiune de stomac. Pentru a evita un război civil, trebuie să deveniți imperialiști" *.

Așa vorbea în 1895 Cecil Rhodes, milionar, rege al finanțelor, care poartă vina principală a războiului anglo-bur; or, apărarea imperialismului de către el e numai grosolană, cinică, în fond însă ea nu se deosebește de „teoria" domnilor Maslov, Südekum, Potresov, David, de cea a întemeietorului marxismului rus etc. etc. Cecil Rhodes a fost un social-șovinist ceva mai cinstit...

Pentru a da un tablou cît mai exact posibil al împărțirii teritoriale a lumii și al schimbărilor intervenite în această privință în ultimele decenii, ne vom folosi de datele pe care le dă Supan în lucrarea citată, în care este tratată chestiunea posesiunilor coloniale ale tuturor statelor din lume. Supan ia anul 1876 și anul 1900; noi vom lua anul 1876 — un moment ales foarte fericit, întrucît tocmai pe vremea aceea s-a terminat, în linii generale, dezvoltarea capitalismului din apusul Europei în stadiul lui premonopolist — și anul 1914, înlocuind cifrele lui Supan cu date mai noi, după „Tabelele geografice statistice" ale lui Hubner. Supan

* Loc. cit., pag. 304.

ia numai coloniile; noi socotim folositor, pentru a înfățișa un tablou complet al împărțirii lumii, să adăugăm pe scurt și date asupra țărilor necoloniale și asupra semicoloniilor, ca Persia, China și Turcia: prima din aceste țări a și devenit aproape în totul o colonie, a doua și a treia sînt pe cale de a deveni colonii.

Vom căpăta astfel următoarele rezultate:

Posesiunile coloniale ale marilor puteri:
(în milioane km² și în milioane de locuitori)

	Colonii				Metropole		Total	
	1876		1914		1914		1914	
	km²	locuitori	km²	locuitori	km²	locuitori	km²	locuitori
Anglia	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusia	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franța	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Germania	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Statele Unite	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japonia	—	—	0,3	19 2	0,4	53,0	0,7	72,2
Total pentru cele 6 mari puteri	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6

Coloniile celorlalte puteri (Belgia, Olanda etc.)	9,9	45,3
Semicolonii (Persia, China, Turcia)	14,5	361,2
Celelalte țări	28,0	289,9
Întregul glob pămîntesc	133,9	1.657,0

Vedem aici în mod concret cum a fost „terminată" împărțirea lumii la hotarul dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea. Posesiunile coloniale s-au lărgit după 1876 în proporții uriașe: mai mult decît o dată și jumătate, de la 40.000.000 la 65.000.000 km², la cele șase mari puteri; o creștere de 25.000.000 km², o dată și jumătate mai mult decît suprafața metropolelor (16.500.000 km²). În 1876 trei din aceste

mari puteri nu aveau de loc colonii, iar a patra, Franța, aproape că nu avea. Către 1914 aceste patru mari puteri au dobîndit colonii cu o suprafață de 14.100.000 km², adică aproximativ o dată și jumătate mai mult decît suprafața Europei, cu o populație de aproape 100.000.000 de locuitori. Inegalitatea în lărgirea posesiunilor coloniale este foarte mare. Comparînd, de pildă, Franța, Germania și Japonia, care nu se prea deosebesc în ceea ce privește mărimea teritoriului și numărul de locuitori, putem constata că prima din aceste țări a dobîndit aproape de trei ori mai multe colonii (ca suprafață) decît a doua și a treia luate la un loc. Dar și în ceea ce privește mărimea capitalului financiar Franța era la începutul acestei perioade de cîteva ori mai bogată, poate, decît Germania și Japonia luate la un loc. Asupra mărimii posesiunilor coloniale influențează, în afară de condițiile pur economice, și pe baza lor, și condițiile geografice etc. Oricît de mult a progresat în ultimele decenii nivelarea lumii, egalizarea condițiilor economice și de trai în diferite țări sub presiunea marii industrii, a schimbului și a capitalului financiar, rămîne totuși o deosebire destul de însemnată, și printre cele șase țări amintite mai sus găsim, pe de o parte, țări capitaliste tinere, care au progresat neobișnuit de repede (America, Germania, Japonia); pe de altă parte, țări ale vechii dezvoltări capitaliste (Franța și Anglia), care au progresat în ultimul timp mult mai încet decît țările precedente; și, în sfîrșit, o țară, cea mai înapoiată din punct de vedere economic (Rusia), unde imperialismul capitalist modern este prins, ca să spunem așa, într-o plasă, deosebit de deasă, de relații precapitaliste.

Alături de posesiunile coloniale ale marilor puteri am pus coloniile mici ale țărilor mici, colonii care sînt, ca să zicem așa, obiectul imediat al unei „reîmpărțiri" posibile și probabile a coloniilor. În cea mai mare parte aceste state mici își păstrează coloniile numai mulțumită faptului că

între statele mari există contradicții de interese, fricțiuni etc., care le împiedică să se înțeleagă asupra împărțirii prăzii. Cît privește statele „semicoloniale", ele oferă un exemplu de forme tranzitorii care se întîlnesc în toate domeniile naturii și ale societății. Capitalul financiar este o forță atît de mare, se poate spune atît de hotărîtoare în toate relațiile economice și în toate relațiile internaționale, încît el este în stare să-și subordoneze — și-și subordonează efectiv — pînă și state care se bucură de cea mai deplină independență politică ; vom vedea imediat exemple în acest sens. Dar se înțelege de la sine că mult mai „comodă" și mult mai avantajoasă pentru capitalul financiar este *acea* subordonare care este legată de pierderea independenței politice a țărilor și a popoarelor subordonate. Țările semicoloniale sînt caracteristice în această privință ca formă „intermediară". Se înțelege de la sine că lupta în jurul acestor țări semidependente trebuia să se ascută în mod deosebit în perioada capitalului financiar, cînd restul lumii fusese deja împărțit.

Politica colonialistă și imperialismul au existat și înaintea stadiului actual al capitalismului, și chiar înaintea capitalismului. Roma, bazată pe sclavaj, practica politica colonialistă și înfăptuia imperialismul. Dar raționamentele „de ordin general" asupra imperialismului, raționamente care ignorează sau împing pe planul al doilea deosebirea fundamentală dintre formațiile economice-sociale, devin inevitabil banalități deșarte sau fanfaronadă, de felul comparației dintre „marea Romă și marea Britanie" *. Chiar și politica colonialistă capitalistă din stadiile *precedente* ale capitalismului se deosebește în mod esențial de politica colonialistă a capitalului financiar.

---

* C. P. Lucas: „Greater Rome and Greater Britain", Oxf. 1912 (C. P. Lucas: „Marea Romă şi Marea Britanie", Oxford, 1912), sau Earl of Cromer: „Ancient and modern imperialism", L. 1910 (Cromer: „Imperialismul antic şi cel modern", Londra 1910. — *Nota Trad.)*.

Particularitatea esențială a capitalismului de astăzi constă în dominația uniunilor monopoliste ale celor mai mari întreprinzători. Aceste monopoluri sînt deosebit de trainice cînd *toate* izvoarele de materii prime sînt concentrate într-o singură mînă, și am văzut cu cît zel se străduiesc uniunile internaționale ale capitaliștilor să smulgă din mîinile rivalului orice posibilitate de concurență, să acapareze, de pildă, terenurile cu zăcăminte de minereu de fier sau izvoarele de petrol etc. Numai posedarea de colonii garantează pe deplin monopolului succesul împotriva tuturor surprizelor luptei cu rivalul — inclusiv în cazul cînd acesta din urmă s-ar gîndi să se apere printr-o lege, introducînd monopolul de stat. Cu cît dezvoltarea capitalismului e mai mare, cu cît lipsa de materii prime se simte mai mult, cu cît concurența și goana după izvoare de materii prime în întreaga lume sînt mai ascuțite, cu atît este mai înverșunată lupta pentru dobîndirea de colonii.

„Se poate face chiar o afirmație — scrie Schilder — care unora le va părea poate paradoxală, și anume că creșterea populației orășenești și industriale poate să întîmpine, într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, un obstacol mai curînd în lipsa de materii prime pentru industrie decît în lipsa de produse alimentare“. Așa, de pildă, devine tot mai acută lipsa lemnului, care se scumpește mereu, tot așa a pieii și a materiei prime pentru industria textilă. „Uniunile industriașilor încearcă să creeze un echilibru între agricultură și industrie în cadrul întregii economii mondiale; ca exemplu s-ar putea cita uniunea internațională a asociațiilor proprietarilor de filaturi de bumbac din cele mai însemnate state industriale, înființată în 1904, și uniunea europeană a proprietarilor filaturilor de in, organizate după același model în 1910“ *.

---

* Schilder, op. cit., pag. 38—42.

Desigur, reformiștii burghezi, și printre ei în special kautskiștii de azi, caută să diminueze însemnătatea acestor fapte, arătînd că pe piața liberă „s-ar putea“ căpăta materii prime fără o politică colonialistă, atît „de costisitoare și de primejdioasă“, că oferta materiilor prime „s-ar putea“ mări enorm printr-o „simplă“ îmbunătățire a condițiilor agriculturii în genere. Dar aceste afirmații se transformă într-o apologie a imperialismului, urmărind să-l prezinte într-o lumină favorabilă, pentru că ele sînt bazate pe ignorarea principalei particularități a capitalismului de azi : monopolurile. Piața liberă devine tot mai mult ceva de domeniul trecutului, sindicatele și trusturile monopoliste o restrîng zi de zi, iar „simpla“ îmbunătățire a condițiilor agriculturii se reduce la îmbunătățirea situației maselor, la ridicarea salariilor și micșorarea profitului. Unde oare, în afară de fantezia mieroșilor reformiști, există trusturi care să se îngrijească de situația maselor în loc de cucerire de colonii ?

Pentru capitalul financiar au însemnătate nu numai izvoarele de materii prime care au și fost descoperite, ci și izvoarele posibile, pentru că tehnica se dezvoltă în zilele noastre cu o repeziciune de necrezut, iar pămînturi care azi nu sînt bune de nimic pot fi puse mîine în valoare dacă se vor găsi noi metode (și pentru așa ceva o mare bancă poate să organizeze o expediție specială de ingineri, agronomi etc.), dacă se vor face mari cheltuieli de capital. Același lucru se poate spune și despre prospectarea bogățiilor minerale, despre noile metode de prelucrare și de utilizare a feluritelor materii prime etc. etc. De aici tendința inevitabilă a capitalului financiar de a-și lărgi teritoriul economic și chiar teritoriul său în general. După cum trusturile capitalizează averea lor printr-o evaluare de două sau de trei ori mai mare, ținînd seama de profiturile „posibile“ în viitor (și nu în prezent), ținînd seama de rezultatele de mai tîrziu ale

monopolului, așa și capitalul financiar tinde, în genere, să acapareze cît mai multe pămînturi, oricare ar fi ele, oriunde ar fi și prin orice mijloace, în speranța de a descoperi surse de materii prime, temîndu-se să nu rămînă în urmă în lupta turbată pentru ultimele bucăți neîmpărțite încă ale lumii sau pentru reîmpărțirea celor deja împărțite.

Capitaliștii englezi caută în fel și chip să dezvolte producția bumbacului în Egipt, colonia *lor*: în 1904, din cele 2.300.000 ha de pămînt cultivabil în Egipt, 600.000, adică mai mult de un sfert, erau cultivate cu bumbac. Rușii fac la fel în colonia *lor*, în Turkestan, pentru că pe această cale ei pot să-și bată mai ușor concurenții din străinătate, pot să ajungă mai ușor la monopolizarea izvoarelor de materii prime, la formarea unui trust textil mai economicos și mai rentabil, cu o producție „combinată", cu concentrarea *tuturor* stadiilor de producție și prelucrarea bumbacului în aceleași mîini.

Interesele exportului de capital împing în egală măsură spre cucerirea de colonii, deoarece pe piața colonială este mai ușor (iar uneori aceasta este unica posibilitate) de a înlătura pe concurenți prin mijloace monopoliste, de a-ți asigura desfacerea, de a-ți întări „legăturile" respective etc.

Suprastructura extraeconomică ce se ridică pe baza capitalului financiar, politica acestuia, ideologia lui accentuează tendința spre cuceriri coloniale. „Capitalul financiar nu vrea libertate, ci dominație" — spune cu drept cuvînt Hilferding. Iar un autor burghez francez, dezvoltînd și completînd oarecum ideile citate mai sus ale lui Cecil Rhodes *, scrie că la cauzele economice ale politicii colonialiste actuale trebuie adăugate și cauze sociale: „ca urmare a complicării crescînde a vieții și a greutăților care apasă nu numai asupra maselor muncitorești, ci și asupra claselor mijlocii, în toate țările cu o civilizație mai veche se

* Vezi ediția de față, pag. 85. — *Nota Trad.*

acumulează «nerăbdare, întărîtare, ură, care amenință liniștea publică ; energiei scoase dintr-un anumit făgaș de clasă trebuie să i se găsească o aplicare, să i se dea de lucru în afara țării respective, ca să nu explodeze înăuntrul ei»" *.

Fiindcă e vorba de politica colonialistă a epocii imperialismului capitalist, trebuie notat că capitalul financiar și politica internațională care-i corespunde și care se reduce la lupta dintre puterile mari pentru împărțirea economică și politică a lumii creează un șir întreg de forme *tranzitorii* ale dependenței de stat. Pentru această epocă sînt caracteristice nu numai cele două grupuri principale de țări : țările posesoare de colonii și coloniile, ci și formele variate de țări dependente, care sînt formal independente din punct de vedere politic, dar care de fapt sînt prinse într-o rețea de dependență financiară și diplomatică. Asupra uneia din aceste forme — semicoloniile — am și atras atenția mai sus. Modelul unei alte forme îl prezintă, de pildă, Argentina.

„America de Sud și îndeosebi Argentina — scrie Schulze-Gaevernitz în lucrarea sa asupra imperialismului britanic — se află într-o asemenea dependență financiară față de Londra, încît o putem numi aproape o colonie comercială engleză" **. Pe baza informațiilor date de consulul austro-ungar din Buenos Aires pentru anul 1909, Schilder evalua capitalurile investite de Anglia în Argentina la suma de $8^3/_4$ miliarde de franci. Ne putem ușor închipui ce legături

* Wahl : „La France aux colonies" (Wahl : „Franța în colonii". — *Nota Trad.)*, citat de Henri Russier : „Le partage de l'Océanie", P. 1905, pag. 165 (Henri Russier : „Împărțirea Oceaniei", Paris 1905, pag. 165. — *Nota Trad.).*

** Schulze-Gaevernitz : „Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts". Lpz. 1906, pag. 318 (Schulze-Gaevernitz : „Imperialismul britanic și comerțul liber englez la începutul secolului al XX-lea". Leipzig, 1906, pag. 318. — *Nota Trad.).* Același lucru spune și Sartorius v Waltershausen : „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande", Berlin, 1907. S. 46. (Sartorius v. Waltershausen : „Sistemul economic de investire a capitalului în străinătate", Berlin, 1907, pag. 46. — *Nota Trad.).*

puternice se stabilesc în urma acestui fapt între capitalul financiar al Angliei — și „prietenul" lui credincios diplomația engleză —, pe de o parte, și burghezia Argentinei cu cercurile conducătoare ale întregii ei vieți economice și politice, pe de altă parte.

O formă oarecum diferită de dependență financiară și diplomatică, în condițiile independenței politice, o oferă exemplul Portugaliei. Portugalia este un stat independent, suveran, dar de fapt ea se află de mai bine de 200 de ani, încă de pe vremea războiului pentru succesiunea Spaniei (1701—1714), sub protectoratul Angliei. Anglia a apărat Portugalia și coloniile acesteia pentru a-și întări propriile ei poziții în lupta cu dușmanii săi, Spania și Franța. Ea a căpătat în schimb avantaje comerciale, condiții mai bune pentru exportul de mărfuri și mai ales pentru exportul de capital în Portugalia și în coloniile ei, a căpătat posibilitatea de a se folosi de porturile și de insulele Portugaliei, de cablurile ei telegrafice etc. etc. *. Astfel de relații între diferite state mari și mici au existat întotdeauna, dar în epoca imperialismului capitalist ele devin un sistem general, fac parte integrantă din ansamblul relațiilor rezultate din „împărțirea lumii", devin verigi ale lanțului de operații ale capitalului financiar mondial.

Pentru a sfîrși cu chestiunea împărțirii lumii, trebuie să mai notăm următoarele. Nu numai literatura americană de după războiul spaniolo-american și cea engleză de după războiul anglo-bur au pus această chestiune cu totul deschis și precis la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, și nu numai literatura germană, care a urmărit cu cea mai mare „gelozie" „imperialismul britanic", s-a ocupat sistematic de acest fapt. Și în literatura

* Schilder, op. cit., vol. I, pag. 160—161.

burgheză franceză a fost pusă această chestiune în mod destul de precis și de amplu, în măsura în care acest lucru e de conceput din punct de vedere burghez. Ne referim la istoricul Driault, care, în cartea sa: „Problemele politice și sociale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea", scria în capitolul despre „marile puteri și împărțirea lumii" următoarele: „În cursul ultimilor ani, toate teritoriile libere din lume, cu excepția Chinei, au fost ocupate de puterile Europei și ale Americii de Nord. Pe acest teren au și avut loc cîteva conflicte și deplasări de influență, care prevestesc pentru un viitor apropiat explozii mult mai grozave. Căci trebuie lucrat rapid: națiunile care nu s-au asigurat la timp riscă să nu-și capete niciodată partea și să nu poată participa la exploatarea uriașă a globului pămîntesc, care va fi unul dintre faptele esențiale ale secolului viitor (adică al XX-lea). Iată de ce au fost cuprinse în ultimul timp toată Europa și America de frigurile expansiunilor coloniale, de «imperialism», care este cea mai remarcabilă trăsătură caracteristică a sfîrșitului secolului al XIX-lea". Și autorul adaugă: „În această împărțire a lumii, în această goană turbată după comorile și marile piețe ale pămîntului, forța relativă a imperiilor întemeiate în secolul acesta, al XIX-lea, este într-o completă disproporție cu locul pe care-l ocupă în Europa națiunile care au întemeiat aceste imperii. Puterile preponderente în Europa și care hotărăsc soarta ei *nu* sînt în aceeași măsură preponderente în lumea întreagă. Și cum forța colonială, speranța de a dobîndi bogății încă neevaluate, se va repercuta evident asupra forței relative a puterilor europene, problema colonială — dacă vreți, «imperialismul» —, care a transformat deja condițiile politice ale Europei însăși, le va modifica din ce în ce mai mult" *.

---

* J.-E. Driault: „Problèmes politiques et sociaux". P. 1907, pag. 299 (J.-E. Driault: „Probleme politice și sociale". Paris. — *Nota Trad.*).

VII. IMPERIALISMUL, STADIU DEOSEBIT AL CAPITALISMULUI

Trebuie să încercăm acum să facem un anumit bilanț, să rezumăm cele spuse mai sus asupra imperialismului. Imperialismul a apărut ca o dezvoltare și continuare directă a însușirilor esențiale ale capitalismului în general. Dar capitalismul a devenit imperialism capitalist numai pe o anumită treaptă foarte înaltă a dezvoltării lui, atunci cînd unele însușiri esențiale ale capitalismului au început să se transforme în opusul lor, cînd pe întreaga linie s-au format și au ieșit la iveală trăsăturile unei epoci de trecere de la capitalism la un sistem economic-social superior. Din punct de vedere economic, elementul esențial în acest proces este înlocuirea liberei concurențe capitaliste cu monopolurile capitaliste. Libera concurență este însușirea esențială a capitalismului și a producției de mărfuri în general; monopolul este exact antipodul liberei concurențe, însă aceasta din urmă a început să se transforme sub ochii noștri în monopol, creînd marea producție, înlăturînd mica producție, înlocuind marea producție printr-una și mai mare, ducînd concentrarea producției și a capitalului atît de departe, încît din ea au crescut și cresc monopolurile: cartelurile, sindicatele, trusturile cu care se contopește capitalul unei duzini de bănci dispunînd de miliarde. Și în același timp monopolurile, dezvoltate din libera concurență, nu o înlătură pe aceasta, ci există deasupra ei și alături de ea, dînd astfel naștere unui șir de contraziceri, de fricțiuni și de conflicte deosebit de ascuțite și de violente. Monopolul este trecerea de la capitalism la un sistem superior.

Dacă ar fi nevoie să se dea imperialismului o definiție cît se poate de scurtă, ar trebui spus că imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului. Această definiție ar cuprinde tot ceea ce este principal, căci, pe de o parte, capi-

talul financiar este capitalul bancar al cîtorva bănci monopoliste foarte mari, contopit cu capitalul uniunilor monopoliste ale industriașilor ; iar pe de altă parte, împărțirea lumii înseamnă trecerea de la politica colonialistă, care se întinde fără piedică asupra unor ținuturi neocupate încă de nici un stat capitalist, la politica colonialistă de stăpînire exclusivă a teritoriilor globului, împărțit în întregime.

Dar definițiile prea scurte, deși comode pentru că rezumă principalul, sînt totuși insuficiente, din moment ce din ele trebuie în mod special deduse trăsături foarte importante ale fenomenului care trebuie definit. De aceea, ținînd seama că în general toate definițiile au o însemnătate convențională și relativă și că niciodată ele nu pot să îmbrățișeze legăturile multilaterale ale fenomenului în deplina sa dezvoltare, trebuie dată imperialismului o definiție care să cuprindă următoarele cinci trăsături esențiale : 1) concentrarea producției și a capitalului, care a atins o treaptă de dezvoltare atît de înaltă încît a creat monopolurile, care joacă un rol hotărîtor în viața economică ; 2) fuziunea capitalului bancar cu cel industrial și formarea, pe baza acestui „capital financiar", a unei oligarhii financiare ; 3) exportul de capital, spre deosebire de exportul de mărfuri, capătă o însemnătate deosebit de mare ; 4) se formează uniuni monopoliste internaționale ale capitaliștilor, care împart între ele lumea, și 5) terminarea împărțirii teritoriale a globului pămîntesc între cele mai mari puteri capitaliste. Imperialismul este capitalismul ajuns într-un stadiu de dezvoltare cînd dominația monopolurilor și a capitalului financiar a fost statornicită, cînd exportul de capital a căpătat o însemnătate primordială, cînd a început împărțirea lumii între trusturile internaționale și cînd s-a terminat împărțirea între țările capitaliste cele mai mari a întregului teritoriu al globului pămîntesc.

Vom vedea mai jos cum poate fi și cum trebuie să fie definit altfel imperialismul, dacă avem în vedere nu numai noțiunile fundamentale pur economice (la care se mărginește definiția de mai sus), ci și locul istoric al acestui stadiu al capitalismului în raport cu capitalismul în general, sau raportul dintre imperialism și cele două curente principale din mișcarea muncitorească. Trebuie să subliniem însă numaidecît că imperialismul, înțeles în sensul de mai sus, reprezintă fără îndoială un stadiu deosebit de dezvoltare a capitalismului. Pentru a da posibilitate cititorului să-și facă o idee cît mai temeinică despre imperialism, am căutat cu tot dinadinsul să cităm cît mai multe păreri ale economiștilor *burghezi,* nevoiți să recunoască faptele, absolut indiscutabile, ale actualei economii capitaliste. În același scop am citat date statistice amănunțite care ne permit să vedem pînă la ce grad anume a crescut capitalul bancar etc., în ce anume și-a găsit expresia trecerea cantității în calitate, precum și transformarea capitalismului dezvoltat în imperialism. Este de prisos să mai spunem, desigur, că în natură și în societate toate limitele sînt relative și mobile și că ar fi absurd să ne lansăm într-o discuție, de pildă, asupra chestiunii: din ce an sau deceniu datează stabilirea „definitivă" a imperialismului.

Dar asupra definiției imperialismului trebuie să discutăm, în primul rînd, cu Karl Kautsky, principalul teoretician marxist din epoca așa-zisei Internaționale a II-a, adică din pătrarul de veac 1889—1914. Împotriva ideilor fundamentale exprimate în definiția noastră a imperialismului, Kautsky s-a pronunțat foarte categoric și în 1915 și chiar încă în noiembrie 1914, afirmînd că prin imperialism trebuie să se înțeleagă nu o „fază" sau o treaptă a economiei, ci o politică, și anume o anumită politică „preferată" de capitalul financiar, că imperialismul nu trebuie „identificat" cu „capitalismul actual", că dacă prin imperialism trebuie

să înțelegem „toate fenomenele capitalismului actual" — cartelurile, protecționismul, dominația financiarilor, politica colonialistă — atunci chestiunea necesității neapărate a imperialismului pentru capitalism se reduce la „cea mai plată tautologie", căci atunci, „firește, imperialismul este o necesitate vitală pentru capitalism" etc. Vom exprima cu cea mai mare exactitate ideea lui Kautsky dacă vom reproduce definiția imperialismului dată de acesta, definiție îndreptată direct împotriva a ceea ce este esențial în ideile expuse de noi (căci obiecțiile venind din tabăra marxiștilor germani care promovează de-a lungul unui șir de ani astfel de idei sînt demult cunoscute lui Kautsky ca obiecții ale unui anumit curent din sînul marxismului).

Definiția lui Kautsky sună astfel:

„Imperialismul este un produs al capitalismului industrial ajuns la o înaltă dezvoltare. El constă în tendința fiecărei națiuni capitaliste industriale de a anexa sau de a subordona teritorii *agrare* (sublinierea e a lui Kautsky) din ce în ce mai mari, indiferent de națiunile care populează aceste teritorii" *.

Această definiție nu este bună de nimic, pentru că e unilaterală, adică scoate în relief în chip arbitrar numai o singură problemă, cea națională (deși extrem de importantă atît în sine însăși, cît și prin raportul ei față de imperialism), legînd în chip arbitrar și *greșit* această problemă *numai* de capitalul industrial din țările care anexează alte națiuni și punînd pe primul plan, într-un chip tot atît de arbitrar și de greșit, anexarea de regiuni agrare.

Imperialismul este tendința spre anexiuni — iată la ce se reduce partea *politică* din definiția lui Kautsky. Ea este justă, dar extrem de necompletă, deoarece din punct de vedere politic imperialismul înseamnă în general ten-

---

* „Die Neue Zeit", 1914, 2 (volumul 32), pag. 909, din 11 septembrie 1914. Comp. 1915, 2, pag. 107 și urm.

dința spre violență și reacțiune. Pe noi însă ne preocupă aici latura *economică* a problemei, pe care *însuși* Kautsky a introdus-o în definiția *sa*. Inexactitățile din definiția lui Kautsky sar în ochi. Pentru imperialism este tocmai caracteristic *nu* capitalul industrial, *ci* cel financiar. Nu este întîmplător faptul că în Franța tocmai dezvoltarea deosebit de rapidă a capitalului *financiar*, o dată cu slăbirea capitalului industrial, a provocat, începînd din deceniul al 9-lea al secolului trecut, o accentuare extremă a politicii anexioniste (colonialiste). Pentru imperialism este caracteristică tocmai tendința spre anexarea *nu numai* a unor regiuni agrare, dar chiar și a unor regiuni dintre cele mai industriale (poftele germane în privința Belgiei, poftele franceze în privința Lorenei), deoarece, întîi, lumea fiind împărțită, aceasta face pe imperialiști, în caz de *reîmpărțire*, să întindă mîna spre *tot felul* de teritorii; al doilea, esențială pentru imperialism este competiția între cîteva mari puteri care tind spre hegemonie, adică spre acaparare de teritorii nu atît direct pentru sine, cît în scopul de a slăbi adversarul și a submina hegemonia *lui* (Belgia are pentru Germania o importanță deosebită ca punct de sprijin împotriva Angliei; Bagdadul, pentru Anglia, ca punct de sprijin împotriva Germaniei etc.).

Kautsky se referă în special — și în repetate rînduri — la englezi, care ar fi stabilit semnificația pur politică a cuvîntului imperialism în accepția lui Kautsky. Să luăm pe englezul Hobson. În cartea lui „Imperialismul“, apărută în 1902, citim:

„Noul imperialism se deosebește de cel vechi, întîi, prin aceea că în locul tendințelor unui singur imperiu în creștere el pune teoria și practica unor imperii rivale, fiecare din ele fiind condus de aceeași poftă de expansiune politică și de profit comercial; al doilea, prin predominarea

față de interesele comerciale a intereselor financiare sau a celor privitoare la investițiile de capital“ *.

Vedem că Kautsky nu are de loc dreptate atunci cînd se referă la englezi în general (el s-ar putea referi cel mult la imperialiștii englezi vulgari sau la apologeții fățiși ai imperialismului). Vedem cum Kautsky, pretinzînd că continuă să apere marxismul, face de fapt un pas înapoi în comparație cu *social-liberalul* Hobson, care ține *mai just* seamă de două particularități „concrete din punct de vedere istoric“ (prin definiția pe care o dă, Kautsky își bate joc tocmai de caracterul istoric concret!) ale imperialismului actual: 1) concurența dintre *cîteva* imperialisme și 2) predominarea financiarului asupra comerciantului. Or, dacă este vorba mai cu seamă de anexarea unei țări agrare de către o țară industrială, prin aceasta se pune pe primul plan rolul predominant al comerciantului.

Definiția lui Kautsky nu este numai greșită și nemarxistă. Ea servește ca bază a unui întreg sistem de concepții care rupe pe toată linia și cu teoria marxistă și cu practica marxistă, fapt asupra căruia vom reveni mai jos. Este cu totul lipsită de seriozitate disputa stîrnită de Kautsky asupra unor cuvinte: dacă treapta actuală a capitalismului trebuie să fie numită imperialism sau treaptă a capitalului financiar. Numiți-o cum vreți; asta este indiferent. Esențial este faptul că Kautsky desparte politica imperialismului de economia lui, vorbind de anexiuni ca despre o politică „preferată“ de capitalul financiar și opunîndu-i o altă politică burgheză, care ar fi posibilă pe aceeași bază a capitalului financiar. Reiese că monopolurile în economie ar fi compatibile în politică cu procedee nemonopoliste, ne-

---

* Hobson: „Imperialism“, L. 1902, pag. 324 (Hobson: „Imperialismul“, Londra. — *Nota Trad.*).

violente, fără tendințe de cotropire. Reiese că împărțirea teritorială a globului, care s-a terminat tocmai în epoca capitalului financiar și care formează baza specificului formelor actuale ale rivalității între cele mai mari state capitaliste, ar fi compatibilă cu o politică neimperialistă. Rezultă o cocoloșire, o estompare a celor mai fundamentale contradicții ale actualei trepte a capitalismului în locul unei dezvăluiri a adîncimii contradicțiilor, rezultă reformism burghez în loc de marxism.

Kautsky polemizează cu apologetul german al imperialismului și al anexiunilor, Cunow, care argumentează în mod grosolan și cinic: imperialismul este capitalismul actual; dezvoltarea capitalismului este inevitabilă și are un caracter progresist; așadar, imperialismul este progresist; prin urmare, trebuie să ne prosternăm în fața imperialismului și să-i cîntăm osanale! O caricatură în felul aceleia pe care în anii 1894—1895 o desenau narodnicii împotriva marxiștilor ruși: dacă marxiștii, spuneau ei, consideră că în Rusia capitalismul este inevitabil și progresist, atunci ei trebuie să deschidă cîrciumi și să se îndeletnicească cu sădirea capitalismului. Kautsky obiectează lui Cunow: Nu! Imperialismul nu este capitalismul actual, ci numai una din formele politicii capitalismului actual, și noi putem și trebuie să luptăm împotriva acestei politici, să luptăm împotriva imperialismului, împotriva anexiunilor etc.

Obiecția pare cu totul plauzibilă, de fapt însă ea echivalează cu o propovăduire mai fină, mai disimulată (și de aceea mai primejdioasă) a împăciuirii cu imperialismul, deoarece o „luptă" împotriva politicii trusturilor și băncilor care nu atinge bazele economice ale trusturilor și ale băncilor se reduce la reformism și pacifism burghez, la de-

ziderate pioase și inofensive. Ocolirea contradicțiilor existente, uitarea celor mai importante dintre ele, în locul dezvăluirii în toată adîncimea lor, — iată teoria lui Kautsky, teorie care nu are nimic comun cu marxismul. Și se înțelege că această „teorie“ nu servește decît la apărarea ideii unei unități cu Cunow!!

„Din punct de vedere pur economic — scrie Kautsky — nu este exclus ca sistemul capitalist să mai treacă prin încă o fază nouă: extinderea politicii cartelurilor în domeniul politicii externe, faza ultraimperialismului“ *, adică a supraimperialismului, unirea imperialismelor din lumea întreagă, și nu lupta dintre ele, faza încetării războaielor în condițiile capitalismului, faza „exploatării în comun a lumii de către capitalul financiar unit pe scară internațională“ **.

Asupra acestei „teorii a ultraimperialismului“ ne vom opri mai jos, pentru a arăta în mod amănunțit pînă la ce grad rupe ea categoric și irevocabil cu marxismul. Pentru moment însă, potrivit planului general al acestei expuneri, trebuie să aruncăm o privire asupra datelor economice precise, referitoare la această chestiune. „Din punct de vedere pur economic“ este oare posibil „ultraimperialismul“, sau astea sînt numai ultrabaliverne?

Dacă prin punct de vedere pur economic se înțelege o „pură“ abstracție, atunci tot ce se poate spune se va reduce la teza: dezvoltarea merge spre monopoluri, prin urmare spre un monopol universal unic, spre un trust mondial unic. Aceasta e incontestabil, dar este și cu totul lipsit de conținut, la fel cu afirmația că „dezvoltarea merge“ spre fabricarea produselor alimentare în laboratoare. In acest

* „Die Neue Zeit“, 1914, 2 (volumul 32), pag. 921, din 11 septembrie 1914. Comp. 1915, 2, pag. 107 şi urm.

** „Die Neue Zeit“, 1915, 1, pag. 144, din 30 aprilie 1915.

sens „teoria“ ultraimperialismului este tot atît de absurdă ca și o „teorie a ultraagriculturii“.

Dacă vorbim de condițiile „pur economice“ ale epocii capitalului financiar ca de o epocă istorică concretă, care datează de la începutul secolului al XX-lea, atunci cel mai bun răspuns la abstracțiile lipsite de viață ale „ultraimperialismului“ (care servesc exclusiv unui scop ultrareacționar: de a abate atenția de la adîncimea contradicțiilor *existente*) este să li se opună realitatea economică concretă a economiei mondiale actuale. Vorbăria lipsită de conținut a lui Kautsky despre ultraimperialism încurajează, între altele, ideea fundamental greșită, care aduce apă la moară apologeților imperialismului, că dominația capitalului financiar *ar atenua* inegalitatea dezvoltării și contradicțiile dinăuntrul economiei mondiale, pe cînd în realitate ea le *accentuează*.

În broșura sa „Introducere în economia mondială“ *, R. Calwer a făcut încercarea de a totaliza cele mai importante date pur economice, care permit să ne facem o idee concretă despre relațiile din sînul economiei mondiale la hotarul dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea. El împarte întreaga lume în cinci „regiuni economice principale“: 1) central-europeană (întreaga Europă fără Rusia și Anglia); 2) britanică; 3) rusă; 4) est-asiatică și 5) americană, incluzînd coloniile în „regiunile“ statelor cărora ele le aparțin și „lăsînd la o parte“ cîteva țări, nerepartizate pe regiuni, ca de pildă: Persia, Afganistanul și Arabia în Asia; Marocul și Abisinia în Africa etc.

Iată, pe scurt, datele economice aduse de el privitoare la aceste regiuni:

---

* R. Calwer: „Einführung in die Weltwirtschaft“. Brl. 1906.

Principalele regiuni economice din lume	Suprafața (în milioane km²)	Populația (în milioane)	Căi de comunicație: Căile ferate (în mii km)	Căi de comunicație: Flota comercială (în milioane tone)	Comerț: (Importul și exportul laolaltă) (în miliarde de mărci)	Industrie: Extracția de cărbune (în milioane de tone)	Industrie: Producția de fontă (în milioane de tone)	Industrie: Nr. de fusuri în industria textilă de bumbac (în milioane)
1) central-europeană	27,6	388	204	8	41	251	15	26
*	(23,6)	(146)						
2) britanică	28,9	398	140	11	25	249	9	51
*	(28,6)	(355)						
3) rusă	22	131	63	1	3	16	3	7
4) est-asiatică	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) americană	30	148	379	6	14	245	14	19

Vedem deci trei regiuni cu un capitalism foarte dezvoltat (o puternică dezvoltare și a căilor de comunicație, și a comerțului, și a industriei) : central-europeană, britanică și americană. Între ele — trei state care stăpînesc lumea : Germania, Anglia, Statele Unite ale Americii. Rivalitatea imperialistă și lupta dintre ele sînt extrem de ascuțite datorită faptului că Germania dispune de o regiune extrem de mică și de puține colonii ; crearea „Europei centrale" e încă o chestiune de viitor și ia naștere într-o luptă înverșunată. Deocamdată fărîmițarea politică este caracteristică pentru întreaga Europă. În regiunile britanică și americană, dimpotrivă, concentrarea politică este foarte mare, dar aici există o disproporție enormă între coloniile nemăsurat de mari ale regiunii britanice și cele infinit de mici ale Americii. Or, în colonii capitalismul abia începe să se dezvolte. Lupta pentru America de Sud se înăsprește din ce în ce mai mult.

* Cifrele din paranteză se referă la suprafața și populația coloniilor.

În două regiuni — cea rusă și cea est-asiatică — capitalismul este slab dezvoltat. În cea dintîi densitatea populației este extrem de mică, în a doua extrem de mare; în cea dintîi concentrarea politică este mare, în a doua ea nu există. Împărțirea Chinei este abia la început, și lupta dintre Japonia, Statele Unite etc. pentru China se ascute tot mai mult.

Luați această realitate — diversitatea imensă a condițiilor economice și politice, disproporția extremă a vitezei cu care se dezvoltă diferitele țări etc., lupta înverșunată dintre statele imperialiste — și comparați-o cu basmul stupid al lui Kautsky despre ultraimperialismul „pașnic". Nu este oare aceasta o încercare reacționară a unui mic-burghez înspăimîntat de a se ascunde de groaznica realitate? Oare cartelurile internaționale, care îi par lui Kautsky a fi un germene al „ultraimperialismului" (după cum tabletele produse în laboratoare „pot" fi privite ca germeni ai ultra-agriculturii), nu ne oferă un exemplu al unei împărțiri *și reîmpărțiri* a lumii, al unei treceri de la o împărțire pașnică la una nepașnică, și invers? Oare capitalul financiar din America și din alte țări, care, cu participarea Germaniei, a împărțit în chip pașnic întreaga lume — bunăoară în cadrul sindicatului internațional al șinelor de cale ferată sau al trustului internațional al navigației comerciale — nu *reîmparte* acum lumea pe baza noului raport de forțe, care se schimbă pe cale cu totul *ne*pașnică?

Capitalul financiar și trusturile nu slăbesc, ci accentuează deosebirile dintre ritmul de dezvoltare a diferitelor părți ale economiei mondiale. Dar din moment ce raportul de forțe s-a schimbat, în ce mai poate consta, *în condițiile capitalismului,* rezolvarea contradicțiilor, dacă nu în *forță?* Date extrem de precise cu privire la ritmul diferit de dezvoltare a capitalismului și a capitalului financiar în întreaga

economie mondială găsim în statistica căilor ferate *. În ultimele decenii ale dezvoltării imperialiste, rețeaua căilor ferate a crescut în chipul următor:

	Rețeaua căilor ferate (în mii de km)					
	1890		*1913*		+	
Europa	224		346		+ 122	
Statele Unite ale Americii	268		411		+ 143	
Toate coloniile	82	125	210	347	+ 128	+ 222
Statele independente și semiindependente ale Asiei și Americii	43		137		+ 94	
Total	617		1.104			

Prin urmare, căile ferate s-au dezvoltat cel mai rapid în colonii și în statele independente (și semiindependente) din Asia și America. Se știe că capitalul financiar al celor 4—5 state capitaliste dintre cele mai mari domnește și cîrmuiește aici în mod absolut. Două sute de mii de kilometri de linii ferate noi în colonii și alte țări ale Asiei și Americii înseamnă peste 40 de miliarde de mărci capital nou investit, în condiții deosebit de avantajoase, cu garanții speciale de rentabilitate, cu comenzi aducătoare de profit pentru oțelării etc. etc.

Cel mai repede se dezvoltă capitalismul în colonii și în țările de peste Ocean. Printre ele apar *noi* puteri imperialiste (Japonia). Lupta dintre imperialismele mondiale se ascute. Crește tributul pe care capitalul financiar îl ia de la întreprinderile coloniale și transoceanice, deosebit de rentabile. La împărțirea acestei „prăzi" o parte excepțional de mare ajunge în mîinile țărilor care nu întotdeauna ocupă

---

* Stat. Jahrbuch für das deutsche Reich, 1915; Archiv für Eisenbahnwesen, 1892 („Anuarul statistic al imperiului german, 1915; Arhiva căilor ferate, 1892. — *Nota Trad.*); pentru anul 1890 a trebuit să ne mulțumim cu aproximații în ceea ce privește repartizarea căilor ferate între coloniile diferitelor țări.

locul întîi în ceea ce privește ritmul de dezvoltare a forțelor de producție. În statele cele mai mari, luate la un loc cu coloniile lor, lungimea căilor ferate era :

	(în mii de km)		
	1890	*1913*	
Statele Unite	268	413	+145
Imperiul britanic	107	208	+101
Rusia	32	78	+ 46
Germania	43	68	+ 25
Franța	41	63	+ 22
Total în aceste 5 state	491	830	+339

Așadar, circa 80% din totalul căilor ferate sînt concentrate în mîinile celor 5 mari puteri. Dar concentrarea *proprietății* asupra acestor căi, concentrarea capitalului financiar e nemăsurat mai mare, pentru că milionarilor englezi și francezi, de pildă, le aparține un număr uriaș de acțiuni și obligațiuni ale căilor ferate americane, ruse și altele.

Datorită coloniilor sale, Anglia și-a lărgit rețeaua „sa" de linii ferate cu 100.000 km, de patru ori mai mult decît Germania. Or, este îndeobște cunoscut că în acest răstimp dezvoltarea forțelor de producție ale Germaniei, și în special dezvoltarea producției de cărbuni și de fier, s-a desfășurat incomparabil mai repede decît în Anglia, fără să mai vorbim de Franța și Rusia. În 1892 Germania a produs 4.900.000 de tone de fontă, față de 6.800.000 de tone cît a produs Anglia ; iar în 1912 17.600.000 față de 9.000.000 ale Angliei, ceea ce înseamnă o precumpănire uriașă asupra Angliei ! *. Se pune întrebarea : ce alt mijloc în afară de

* Comp. de asemenea Edgar Crammond : „The Economic Relations of the British and German Empires", în „Journal of the Royal Statistical Society", 1914, July, pp. 777 ss. (Edgar Crammond : „Relațiile economice dintre imperiul britanic și cel german în „Revista societății regale de statistică", 1914, iulie, pag. 777 și urm. — *Nota Trad.).*

război a putut să existe, *în condițiile capitalismului*, pentru înlăturarea disproporției dintre dezvoltarea forțelor de producție și acumularea capitalului, pe de o parte, și împărțirea coloniilor și a „sferelor de influență" pentru capitalul financiar, pe de altă parte?

VIII. PARAZITISMUL ȘI PUTREZIREA CAPITALISMULUI

Trebuie să ne oprim acum asupra încă unei laturi foarte importante a imperialismului, căreia în general i se dă prea puțină importanță în majoritatea raționamentelor asupra acestei teme. Unul din neajunsurile marxistului Hilferding este că el a făcut un pas înapoi față de nemarxistul Hobson. Vorbim de parazitism, care este propriu imperialismului.

După cum am văzut, principala bază economică a imperialismului este monopolul. Acest monopol este un monopol capitalist, cu alte cuvinte un monopol generat de capitalism și care în condițiile generale ale capitalismului, ale producției de mărfuri, ale concurenței se află într-o contradicție permanentă și fără ieșire cu aceste condiții generale. Cu toate acestea însă, ca orice monopol, el dă naștere în mod inevitabil la o tendință spre stagnare și putrezire. Întrucît se fixează, fie și numai temporar, prețuri de monopol, dispar, într-o anumită măsură, stimulentele progresului tehnic, prin urmare și ale oricărui alt progres, ale oricărui mers înainte, apoi apare posibilitatea *economică* de a frîna în mod artificial progresul tehnic. Un exemplu: în America, un oarecare Owens a inventat o mașină pentru fabricarea sticlelor care avea să revoluționeze fabricarea sticlelor. Cartelul german al fabricanților de sticle a cumpărat patentele lui Owens, le-a închis în sertar, împiedicînd utilizarea lor. Desigur că monopolul, în condițiile capitalismului, nu poate niciodată să înlăture cu totul și pen-

tru un timp foarte îndelungat concurența de pe piața mondială (aceasta este, între altele, una din cauzele absurdității teoriei ultraimperialismului). Firește, posibilitatea de a micșora cheltuielile de producție și de a mări profiturile prin introducerea de perfecționări tehnice acționează în direcția schimbărilor. Dar *tendința* spre stagnare și putrezire, proprie monopolului, continuă să acționeze la rîndul ei și în unele ramuri ale industriei, în unele țări ea devine pentru un timp oarecare cea mai puternică.

Monopolul posesiunii unor colonii deosebit de întinse, de bogate sau favorabil așezate acționează în aceeași direcție.

Mai departe. Imperialismul înseamnă o acumulare uriașă de capital bănesc într-un număr mic de țări, acumulare care, după cum am văzut, atinge 100—150 de miliarde de franci în hîrtii de valoare. De aici o creștere extraordinară a clasei sau, mai exact, a păturii rentierilor, adică a persoanelor care trăiesc din „tăierea cupoanelor", persoane care nu au nici o legătură cu vreo întreprindere, persoane a căror profesie este trîndăvia. Exportul de capital, una din cele mai importante baze economice ale imperialismului, accentuează și mai mult această lipsă de legătură a păturii rentierilor cu producția și imprimă întregii țări, care trăiește din exploatarea muncii cîtorva țări transoceanice și colonii, pecetea parazitismului.

„În 1893 — scrie Hobson — capitalul englez investit în străinătate reprezenta aproape 15% din întreaga bogăție a Regatului Unit" *. Reamintim că pînă în 1915 acest capital s-a mărit aproximativ de două ori și jumătate. „Imperialismul agresiv — citim mai departe la Hobson — care costă atît de scump pe contribuabili și care are o însemnătate atît de mică pentru industriași și comercianți... constituie un izvor de mari profituri pentru capitalistul care

---

* Hobson, pag. 59, 60.

caută plasament pentru capitalul său"... (în limba engleză această noțiune se exprimă printr-un singur cuvînt: „investor" — „investitor", rentier)... „Întregul venit anual pe care Marea Britanie îl obține din întregul său comerț exterior și colonial, din import și export e evaluat de statisticianul Giffen la 18.000.000 l. st. (aproape 170.000.000 de ruble) pentru anul 1899, socotind 2½% asupra unei cifre de afaceri totale de 800.000.000 l.st.". Oricît de mare ar fi această sumă, ea nu poate să explice imperialismul agresiv al Marii Britanii. Acesta este explicat de cele 90.000.000—100.000.000 l. st. care reprezintă venitul din capitalul „investit", venitul păturii de rentieri.

Venitul rentierilor întrece *de cinci ori* venitul din comerțul exterior al celei mai „comerciale" țări din lume! Iată esența imperialismului și a parazitismului imperialist.

Noțiunea „stat rentier" (Rentnerstaat) sau stat cămătar devine de aceea un termen curent în literatura economică referitoare la imperialism. Lumea s-a împărțit într-un pumn de state cămătari și o majoritate uriașă de state debitori. „În ceea ce privește investițiile de capital în străinătate — scrie Schulze-Gaevernitz —, pe primul plan stau investițiile care se fac în țările dependente din punct de vedere politic ori aliate: Anglia acordă împrumuturi Egiptului, Japoniei, Chinei, Americii de Sud. La nevoie, flota de război a Angliei joacă rolul de portărel. Forța politică a Angliei o apără împotriva revoltei debitorilor" *. În lucrarea sa „Sistemul economic al investițiilor de capital în străinătate", Sartorius von Waltershausen dă ca model de „stat rentier" Olanda și arată că în momentul de față Anglia și Franța sînt pe cale de a deveni și ele astfel de state **. Schilder considera că cinci state industriale sînt

---

* Schulze-Gaevernitz, Br. Imp., 320 și altele.
** Sart. von Waltershausen: „D. Volkswirt. Syst. etc." B. 1907, Buch IV.

„țări net creditoare“ : Anglia, Franța, Germania, Belgia și Elveția. El nu încadrează și Olanda în această categorie, pentru că aceasta este „puțin dezvoltată din punct de vedere industrial“ *. Statele Unite sînt creditoare numai față de America.

„Anglia — scrie Schulze-Gaevernitz — se transformă treptat dintr-un stat industrial într-un stat creditor. Cu toată creșterea absolută a producției industriale și a exportului industrial, crește însemnătatea relativă pentru întreaga economie națională a veniturilor rezultate din dobînzi și dividende, din emisiuni, comisioane și speculații. Tocmai acest fapt constituie, după părerea mea, baza economică a avîntului imperialist. Creditorul e mai trainic legat de debitor decît vînzătorul de cumpărător“ **. Cu privire la Germania, editorul revistei berlineze „Die Bank“, A. Lansburgh, a scris în 1911, în articolul „Germania — stat rentier“, următoarele : „In Germania multora le place să ia în derîdere tendința francezilor de a deveni rentieri. Dar în același timp se pierde din vedere faptul că, în ceea ce privește burghezia, condițiile din Germania devin din ce în ce mai asemănătoare cu cele din Franța“ ***.

Statul rentier este statul capitalismului parazitar, al capitalismului în putrefacție, și această împrejurare nu poate să nu aibă repercusiuni atît asupra tuturor condițiilor sociale și politice din țările respective în general, cît și asupra celor două curente principale din mișcarea muncitorească în special. Pentru a arăta aceasta în mod cît mai concret, să dăm cuvîntul lui Hobson, martorul cel mai „de încredere“, întrucît el nu poate fi bănuit de părtinire față de „ortodoxia marxistă“, iar pe de altă parte este englez și cunoaște bine starea de lucruri din țara cea mai bogată

---

* Schilder, pag. 393.

** Schulze-Gaevernitz, Br. Imp. 122.

*** „Die Bank“, 1911, 1, pag. 10—11.

atît în colonii și în capital financiar cît și în experiență imperialistă.

Descriind, sub impresia încă proaspătă a războiului anglo-bur, legătura imperialismului cu interesele „financiarilor", creșterea profiturilor lor de pe urma furniturilor, livrărilor etc., Hobson scria: „diriguitorii acestei politici net parazitare sînt capitaliștii; dar aceleași cauze exercită o înrîurire și asupra unor anumite categorii de muncitori. În multe orașe ramurile industriale cele mai importante depind de comenzile guvernului; imperialismul centrelor industriei metalurgice și de construcții navale depinde într-o măsură destul de mare de acest fapt". După părerea autorului, două categorii de împrejurări au slăbit puterea vechilor imperii: 1) „parazitismul economic" și 2) formarea armatelor din popoare dependente. „Prima este obiceiul parazitismului economic, în virtutea căruia statul dominant își folosește provinciile și coloniile, precum și țările dependente, în scopul îmbogățirii clasei sale conducătoare și al coruperii claselor sale de jos, pentru ca acestea să rămînă liniștite". Pentru ca această corupere — indiferent sub ce formă se face — să fie economicește posibilă, este neapărat nevoie, adăugăm noi, de mari profituri monopoliste.

În ceea ce privește a doua împrejurare, Hobson scrie: „Unul din simptomele cele mai stranii ale orbirii imperialismului este ușurința cu care Marea Britanie, Franța și celelalte națiuni imperialiste pornesc pe acest drum. Marea Britanie a mers cel mai departe în această privință. Cea mai mare parte din bătăliile prin care am cucerit imperiul nostru indian au fost duse de armatele noastre alcătuite din indigeni; în India, ca și în ultimul timp în Egipt, armate mari, permanente sînt comandate de britanici; aproape toate războaiele pentru cucerirea Africii, cu excepția părții ei sudice, le-au purtat pentru noi indigenii".

Hobson face următoarea apreciere economică asupra perspectivei împărţirii Chinei: „O mare parte din ţările Europei occidentale ar putea lua atunci aspectul şi caracterul pe care îl au astăzi părţi din aceste ţări: sudul Angliei, Riviera, localităţile din Italia şi din Elveţia cele mai vizitate de turişti şi cele mai populate de bogătaşi, anume: un pumn de aristocraţi bogaţi, care primesc dividende şi pensii din Orientul îndepărtat, cu un grup ceva mai mare de funcţionari de profesie şi de negustori şi cu un număr mai mare de servitori şi de muncitori ocupaţi în transporturi şi în industriile de obiecte finite. Principalele ramuri ale industriei ar dispărea, iar produsele alimentare şi semifabricatele de mare consum ar veni ca tribut din Asia şi din Africa". „Iată ce perspective ne deschide o uniune mai largă a statelor occidentale, o federaţie europeană a marilor puteri: aceasta nu numai că nu ar duce înainte progresul civilizaţiei mondiale, ci ar putea însemna o imensă primejdie a unui parazitism occidental: separarea unui grup de naţiuni industriale înaintate, ale căror clase de sus vor primi un tribut imens din Asia şi din Africa; cu ajutorul acestui tribut ele vor întreţine mari mase domesticite de funcţionari şi de slugi, care nu se vor mai ocupa cu producerea masivă de produse agricole şi industriale, ci cu prestarea de servicii personale sau cu o muncă industrială secundară, sub controlul unei noi aristocraţii financiare. Cei care sînt gata să respingă pur şi simplu această teorie" (trebuia spus: perspectivă), „ca una care nu merită nici măcar să fie examinată, să se gîndească bine la condiţiile economice şi sociale din districtele din sudul Angliei de azi, care au şi fost aduse în această situaţie. Să se gîndească ce extindere imensă ar putea lua acest sistem dacă China ar fi supusă controlului economic al unor asemenea grupuri de financiari, de «investitori de capital», controlului funcţionarilor lor politici şi al celor din industrie şi comerţ, care

pompează profituri din cel mai mare rezervor potențial pe care l-a cunoscut cîndva lumea, în scopul de a consuma aceste profituri în Europa. Bineînțeles, situația e prea complexă, jocul forțelor mondiale e prea greu de calculat, pentru a permite în totul această interpretare a viitorului — sau oricare altă interpretare — numai într-o singură direcție. Dar influențele care dirijează actualmente imperialismul Europei occidentale se mișcă în această direcție, și, dacă nu vor întîmpina nici o rezistență, dacă nu vor fi abătute în altă direcție, ele vor acționa tocmai în direcția unei asemenea desăvîrșiri a procesului" *.

Autorul are deplină dreptate: *dacă* forțele imperialismului n-ar întîmpina o rezistență, ele ar duce tocmai la această situație. Însemnătatea „Statelor Unite ale Europei", în condițiile de azi, în condițiile imperialismului, este aici just apreciată. Ar trebui numai adăugat că *și înăuntrul* mișcării muncitorești oportuniștii, care astăzi au învins pentru un timp în majoritatea țărilor, „lucrează" sistematic și perseverent tocmai în această direcție. Imperialismul, care înseamnă împărțirea și exploatarea nu numai a Chinei, care înseamnă mari profituri monopoliste pentru un pumn de țări bogate, creează posibilități economice pentru coruperea păturilor de sus ale proletariatului și prin aceasta alimentează, încheagă și întărește oportunismul. Numai că nu trebuie uitate forțele care se opun imperialismului în general și oportunismului în special, forțe pe care, firește, social-liberalului Hobson nu îi este dat să le vadă.

Oportunistul german Gerhard Hildebrand, care la timpul său a fost exclus din partid pentru apărarea imperialismului, dar care astăzi ar putea să fie conducătorul partidului așa-zis „social-democrat" din Germania, îl completează de minune pe Hobson, propovăduind ideea „Statelor Unite ale Europei occidentale" (fără Rusia) în vede-

* Hobson, pag. 103, 205, 144, 335, 386.

rea unor acțiuni „comune"... împotriva negrilor din Africa, împotriva „marii mișcări islamice", pentru întreținerea unei „armate și flote puternice", împotriva „coaliției chino-japoneze" * etc.

Descrierea „imperialismului britanic" făcută de Schulze-Gaevernitz ne arată aceleași trăsături ale parazitismului. Din 1865 pînă în 1898 venitul național al Angliei aproape s-a dublat, iar venitul „provenit din străinătate" s-a mărit în acest răstimp *de 9 ori*. Dacă „meritul" imperialismului constă în „a deprinde pe negri să muncească" (fără constrîngere nu merge...), „primejdia" imperialismului constă în faptul că „Europa va arunca munca fizică — mai întîi cea agricolă și minieră, apoi și pe cea industrială, mai brută — pe umerii oamenilor de culoare, ea însăși rezervîndu-și rolul de rentier, pregătind astfel, poate, emanciparea economică, apoi și cea politică a raselor de culoare".

În Anglia, o întindere din ce în ce mai mare de pămînt este sustrasă producției agricole, fiind afectată sportului, distracțiilor bogaților. Despre Scoția — locul cel mai aristocratic pentru vînătoare și alte genuri de sport — se spune că „trăiește grație trecutului său și domnului Carnegie" (miliardar american). Numai pentru alergările de cai și pentru vînătoarea de vulpi, Anglia cheltuiește anual 14.000.000 l. st. (cam vreo 130.000.000 de ruble). Numărul rentierilor din Anglia se ridică la aproximativ 1.000.000. Procentul populației producătoare scade.

	Populația Angliei	Numărul muncitorilor în principalele ramuri ale industriei	Procentul față de populație
	(în milioane)		
1851	17,9	4,1	23 %
1901	32,5	4,9	15 %

* Gerhard Hildebrand: „Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus", 1910, pag. 229 și urm. (Gerhard Hildebrand: „Zdruncinarea dominației industriei și a socialismului industrial". — *Nota Trad.)*.

Și, vorbind despre clasa muncitoare engleză, cercetătorul burghez al „imperialismului britanic de la începutul secolului al XX-lea“ se vede nevoit să facă sistematic o deosebire între *„pătura de sus“* a muncitorilor și *„pătura de jos, propriu-zis pătura proletară“*. Pătura de sus furnizează masa de membri ai cooperativelor, ai sindicatelor, ai societăților de sport și ai nenumăratelor secte religioase. La nivelul acestei pături sînt adaptate drepturile electorale, care în Anglia „sînt încă *destul de limitate pentru a exclude pătura de jos propriu-zis proletară“ !!* Pentru a înfățișa în culori trandafirii situația clasei muncitoare engleze, se vorbește de obicei numai de această pătură de sus, care formează *minoritatea* proletariatului : de pildă, „problema șomajului este o chestiune care privește mai ales Londra și pătura proletară de jos, *pe care oamenii politici n-o prea iau în seamă“* *... Ar fi trebuit să se spună : pe care politicienii burghezi și oportuniștii „socialiști“ n-o prea iau în seamă.

Printre particularitățile imperialismului, legate de cercul fenomenelor descrise de noi, este și micșorarea emigrației din țările imperialiste și creșterea imigrației (venirea de muncitori și mutările) din țări mai înapoiate, unde salariile sînt mai mici, în aceste țări. Emigrația din Anglia, cum observă Hobson, scade începînd din 1884 : ea reprezenta 242.000 în acel an și 169.000 în 1900. Emigrația din Germania a atins maximul în deceniul 1881—1890 : 1.453.000, scăzînd în cele două decenii următoare respectiv la 544.000 și la 341.000. În schimb a crescut numărul muncitorilor veniți în Germania din Austria, Italia, Rusia etc. După recensămîntul din 1907, în Germania se numărau 1.342.294 de străini, dintre care muncitori industriali 440.800, agricoli 257.329 **. În Franța muncitorii din indus-

---

* Schulze-Gaevernitz, Br. Imp. 301.

** Statistik des Deutschen Reichs, Bd. 211 (Statistica imperiului german, vol. 211. — *Nota Trad.)*.

tria minieră sînt „în mare parte“ străini: polonezi, italieni, spanioli *. În Statele Unite ale Americii emigranții din estul și sudul Europei efectuează muncile cele mai prost plătite, pe cînd muncitorii americani dau cel mai mare procent al celor care devin supraveghetori și care capătă lucrul cel mai bine plătit **. Imperialismul are tendința de a separa și din rîndurile muncitorilor categorii privilegiate și de a le despărți de masa largă a proletariatului.

Trebuie să subliniem că în Anglia tendința imperialismului de a dezbina pe muncitori și de a întări în rîndurile lor oportunismul, de a provoca descompunerea vremelnică a mișcării muncitorești, a apărut cu mult înainte de sfîrșitul secolului al XIX-lea și de începutul celui de-al XX-lea. Căci de pe la mijlocul secolului al XIX-lea s-au manifestat în Anglia două trăsături caracteristice esențiale ale imperialismului: imense posesiuni coloniale și o situație de monopol pe piața mondială. Marx și Engels au urmărit sistematic, în cursul mai multor decenii, această legătură dintre oportunismul din mișcarea muncitorească și particularitățile imperialiste ale capitalismului englez. Engels îi scria, de pildă, lui Marx la 7 octombrie 1858: „Proletariatul englez de fapt se îmburghezește din ce în ce mai mult, așa că această națiune, cea mai burgheză dintre toate națiunile, vrea, pe cît se vede, să ducă în cele din urmă lucrurile pînă acolo încît să aibă o aristocrație burgheză și un proletariat burghez *alături* de burghezie. Firește că, pentru o națiune care exploatează lumea întreagă, această dorință este, într-o anumită măsură, firească“ [10]. Aproape un sfert de veac mai tîrziu, în scrisoarea din 11 august

---

* Henger: „Die Kapitalsanlage der Franzosen“, St. 1913 (Henger: „Investițiile capitalurilor franceze“. Stuttgart, 1913. — *Nota Trad.*).

** Hourvich: „Immigration and Labour“. N. Y. 1913 (Hourvich: „Imigrația și munca“. New York, 1913. — *Nota Trad.*).

1881, Engels vorbeşte despre „cele mai proaste trade-unionuri engleze, care se lasă conduse de oameni cumpăraţi de burghezie sau cel puţin plătiţi de ea“ [11]. Iar în scrisoarea din 12 septembrie 1882 către Kautsky, Engels scria: „Mă întrebaţi ce gîndesc muncitorii englezi despre politica colonialistă? Acelaşi lucru pe care îl gîndesc despre politică în general. Aici nu există un partid muncitoresc, există numai radicali conservatori şi liberali, iar muncitorii se folosesc în toată tihna, împreună cu ei, de monopolul colonial al Angliei şi de monopolul ei pe piaţa mondială“ *. (Acelaşi lucru îl spune Engels în prefaţa la ediţia a doua a lucrării sale „Situaţia clasei muncitoare din Anglia“, 1892.)

Aici sînt arătate limpede cauzele şi efectele. Cauzele: 1) exploatarea lumii întregi de către această ţară; 2) situaţia ei de monopol pe piaţa mondială; 3) monopolul ei colonial. Efectele: 1) îmburghezirea unei părţi a proletariatului englez; 2) o parte a proletariatului se lasă condusă de oameni cumpăraţi de burghezie sau cel puţin plătiţi de ea. Imperialismul de la începutul secolului al XX-lea a terminat împărţirea lumii între un pumn de state, dintre care fiecare exploatează acum (în sensul stoarcerii de supraprofit) o parte a „lumii întregi“ numai cu puţin mai mică decît cea exploatată de Anglia în 1858; fiecare dintre ele ocupă o situaţie de monopol pe piaţa mondială, datorită trusturilor, cartelurilor, capitalului financiar, precum şi situaţiei pe care o are creditorul faţă de debitor; fiecare are, într-o anumită măsură, un monopol colonial (am văzut că din 75.000.000 km², cît reprezintă suprafaţa *tuturor*

---

* Briefwechsel von Marx und Engels, Bd. II, S. 290; IV, 453 (Corespondenţa dintre Marx şi Engels, vol. II, pag. 290; IV, 453. — *Nota Trad.*). — K. Kautsky: „Sozialismus und kolonialpolitik“, Brl. 1907, pag. 79 (K. Kautsky: „Socialismul şi politica colonială“, Berlin, 1907. — *Nota Trad.*); această broşură a fost scrisă în vremurile imemorabile cînd Kautsky era marxist.

coloniilor din lume, 65.000.000, adică 86%, sînt concentrate în mîinile a 6 puteri; *61.000.000,* adică 81%, sînt concentrate în mîinile a 3 puteri).

Ceea ce caracterizează situaţia actuală este existenţa condiţiilor economice şi politice care nu puteau să nu accentueze incompatibilitatea dintre oportunism şi interesele generale şi fundamentale ale mişcării muncitoreşti: dintr-un embrion, imperialismul a devenit un sistem dominant; monopolurile capitaliste au ocupat primul loc în economia naţională şi în politică; împărţirea lumii a fost dusă pînă la capăt; iar pe de altă parte, în locul monopolului exclusiv al Angliei, constatăm o luptă pentru participarea la monopol între un număr mic de puteri imperialiste, o luptă care caracterizează tot începutul secolului al XX-lea. Astăzi oportunismul nu mai poate triumfa pe deplin în mişcarea muncitorească dintr-o ţară oarecare, pentru un şir lung de decenii, aşa cum a învins oportunismul în Anglia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; într-un şir de ţări însă el s-a copt, s-a răscopt şi a putrezit, contopindu-se întru totul cu politica burgheză, sub forma social-şovinismului *.

IX. CRITICA IMPERIALISMULUI

Prin critica imperialismului, în sensul larg al cuvîntului, noi înţelegem atitudinea pe care diferitele clase ale societăţii o au faţă de politica imperialismului în funcţie de ideologia lor generală.

Pe de o parte, proporţiile uriaşe ale capitalului financiar concentrat în puţine mîini şi creînd o reţea neobişnuit de larg ramificată şi deasă de relaţii şi legături, care îi sub-

* Social-şovinismul rus al domnilor Potresovi, Cihenkeli, Maslovi etc., atît în forma lui făţişă cît şi în cea camuflată (a d-lor Ciheidze, Skobelev, Akselrod, Martov etc.), a provenit şi el din varietatea rusească a oportunismului, şi anume din lichidatorism.

ordonează masa de capitaliști și de patroni, nu numai mijlocii și mici, dar și pe cei foarte mici, iar pe de altă parte lupta ascuțită împotriva grupurilor naționale de financiari ale celorlalte state pentru împărțirea lumii și pentru dominația asupra altor țări, — toate acestea provoacă trecerea în bloc de partea imperialismului a tuturor claselor avute. Pasionarea „generală“ pentru perspectivele imperialismului, apărarea lui înverșunată și idealizarea lui în fel și chip — iată semnul vremii. Ideologia imperialistă pătrunde și în clasa muncitoare. Aceasta nu este despărțită printr-un zid chinezesc de celelalte clase. Dacă șefii actualului partid așa-zis „social-democrat“ din Germania au căpătat pe drept cuvînt numele de „social-imperialiști“, adică de socialiști în vorbe și imperialiști în fapte, apoi Hobson a constatat încă din 1902 existența în Anglia a „imperialiștilor fabieni“, aparținînd „Societății fabiene“ oportuniste.

Savanții și publiciștii burghezi iau îndeobște apărarea imperialismului într-o formă întrucîtva voalată, disimulînd dominația deplină a imperialismului și rădăcinile lui adînci, străduindu-se să scoată pe primul plan particularități și amănunte secundare, căutînd să abată atenția de la ceea ce este esențial, prin proiecte absolut neserioase de „reforme“ de felul supravegherii trusturilor sau a băncilor de către poliție etc. Mai rar se manifestă imperialiștii fățiși, cinici, care au curajul să recunoască absurditatea ideii unei reformări a trăsăturilor esențiale ale imperialismului.

Să dăm un exemplu. În publicația „Arhiva economiei mondiale“ imperialiștii germani caută să urmărească mișcările de eliberare națională din colonii, în special, bineînțeles, din cele negermane. Ei semnalează fierberea și protestele din India, mișcarea din Natal (Africa de sud), din Indiile olandeze etc. Într-o notiță cu privire la o publicație engleză care face o dare de seamă asupra conferinței națiu-

nilor și a raselor subjugate, care a avut loc între 28 și 30 iunie 1910 și la care au participat reprezentanţi ai diferitelor popoare din Asia, Africa, Europa aflate sub dominaţie străină, unul dintre ei, caracterizînd discursurile rostite la această conferință, scrie: „Ni se spune că trebuie luptat împotriva imperialismului; statele dominante trebuie să recunoască dreptul la independenţă al popoarelor subjugate; un tribunal internaţional trebuie să supravegheze aplicarea tratatelor încheiate între marile puteri și popoarele slabe. Mai departe de aceste deziderate pioase conferinţa nu merge. Nu vedem nici o urmă de înțelegere a adevărului că imperialismul e indisolubil legat de capitalism în forma lui actuală și că de aceea (! !) lupta directă împotriva imperialismului nu are sorţi de izbîndă, doar dacă ne-am mărgini la a combate unele excese deosebit de odioase" *. Dat fiind că îndreptarea pe cale de reforme a bazelor imperialismului este o înșelăciune, „un deziderat pios", dat fiind că reprezentanţii burghezi ai naţiunilor asuprite nu merg „mai departe" înainte, reprezentantul burghez al naţiunii asupritoare merge „mai departe" *înapoi,* spre o atitudine slugarnică faţă de imperialism, camuflată sub pretenţia de a fi „științifică". Nimic de zis, frumoasă „logică" !

Este oare posibil de a schimba prin reforme bazele imperialismului? Trebuie oare să se meargă înainte, spre ascuțirea și adîncirea contradicțiilor cărora el le dă naștere, sau înapoi, spre atenuarea lor? Acestea sînt problemele fundamentale ale criticii imperialismului. Dat fiind că particularităţile politice ale imperialismului sînt reacţiunea pe toată linia și înăsprirea asupririi naţionale, consecință a jugului oligarhiei financiare și a înlăturării liberei concurenţe, o opoziţie mic-burghezo-democratică faţă de imperialism se manifestă, la începutul secolului al XX-lea, în mai

* Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. II, pag. 193 (Arhiva economiei mondiale, vol. II. — *Nota Trad.).*

toate țările imperialiste. Și ruptura lui Kautsky și a largului curent internațional al kautskismului cu marxismul constă tocmai în faptul că Kautsky nu numai că nu și-a dat silința, că n-a știut să se opună acestei opoziții mic-burgheze, reformiste și profund reacționare din punct de vedere economic, ci, dimpotrivă, s-a contopit practic cu ea.

În Statele Unite războiul imperialist din 1898 împotriva Spaniei a provocat opoziția „antiimperialiștilor", ultimii mohicani ai democrației burgheze, care calificau acest război drept „criminal", considerau anexarea de teritorii străine ca o călcare a constituției, declarau drept „înșelăciune a șoviniștilor" felul în care s-a procedat cu șeful indigenilor din Filipine, Aguinaldo (mai întîi i s-a făgăduit libertatea țării sale, apoi însă au fost debarcate trupe americane și insulele Filipine au fost anexate), și citau cuvintele lui Lincoln: „cînd omul alb se guvernează singur, aceasta-i autoguvernare; dar cînd el se guvernează singur și totodată guvernează pe alții, aceasta nu mai este autoguvernare, ci despotism" *. Dar atîta timp cît toată această critică se temea să recunoască legătura indisolubilă dintre imperialism și trusturi și, prin urmare, dintre imperialism și bazele capitalismului, atîta timp cît ea se temea să se alăture forțelor generate de marele capitalism și de dezvoltarea lui, ea rămînea un „deziderat pios".

Aceeași este și poziția fundamentală a lui Hobson în critica pe care o face imperialismului. Hobson a luat-o înainte lui Kautsky, ridicîndu-se împotriva „inevitabilității imperialismului" și apelînd la necesitatea „de a ridica puterea de consumație" a populației (în regimul capitalist!). Dintr-un punct de vedere mic-burghez critică imperialismul,

---

* J. Patouillet: „L'impérialisme américain", Dijon, 1904, pag. 272 (J. Patouillet: „Imperialismul american". — *Nota Trad.).*

atotputernicia băncilor, oligarhia financiară etc., autorii citați de nenumărate ori de noi: Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege, iar dintre autorii francezi — Victor Bérard, autorul unei cărți superficiale: „Anglia și imperialismul", apărută în 1900. Toți aceștia, fără să aibă cea mai mică pretenție de a fi marxiști, opun imperialismului libera concurență și democrația, condamnă proiectul căii ferate Bagdad, care duce la conflicte și război, exprimă „deziderate pioase" de pace etc. — și pînă și A. Neymarck, statisticianul emisiunilor internaționale, care, totalizînd sutele de miliarde de franci ale valorilor „internaționale", exclama în 1912: „se poate oare presupune că pacea ar putea fi violată?... că în fața unor asemenea cifre uriașe ar risca cineva să provoace războiul?" *.

Din partea economiștilor burghezi o asemenea naivitate nu este de mirare; pe deasupra, lor le și *convine* să pară atît de naivi și să vorbească „serios" despre pace în condițiile imperialismului. Dar ce a rămas din marxism la Kautsky, cînd în 1914, 1915, 1916 el adoptă același punct de vedere burghezo-reformist și afirmă că „toți sînt de acord" (imperialiștii, pseudosocialiștii și social-pacifiștii) în ceea ce privește pacea? În locul unei analize și dezvăluiri a adîncimii contradicțiilor imperialismului, vedem numai „o dorință pioasă", reformistă de a le ocoli, de a le ignora.

Iată o mostră a criticii economice a imperialismului, făcută de Kautsky. El ia cifrele exportului Angliei în Egipt și cele ale importului ei din Egipt pe anii 1872 și 1912, și constată că acest export și import a crescut mai slab decît

* Bulletin de l'Institut International de statistique. T. XIX, livr. II. pag. 225 (Buletinul institutului internațional de statistică, vol. XIX, cartea a II-a, pag. 225. — *Nota Trad.)*.

exportul și importul total al Angliei. Și Kautsky conchide: „n-avem nici un motiv să presupunem că fără ocuparea militară a Egiptului comerțul Angliei cu Egiptul ar fi crescut mai încet sub influența simplei acțiuni a factorilor economici". „Tendințele capitalului de a se extinde" „pot fi cel mai bine realizate nu prin metodele violente ale imperialismului, ci prin democrație pașnică" *.

Acest raționament al lui Kautsky, repetat pe sute de tonuri de scutierul său din Rusia (și ocrotitorul rus al social-șoviniștilor), domnul Spectator [12], constituie fondul criticii kautskiste a imperialismului, și de aceea trebuie să ne oprim mai amănunțit asupra lui. Să începem cu un citat din Hilferding, ale cărui concluzii Kautsky le-a declarat de multe ori, între altele în aprilie 1915, ca fiind „adoptate în unanimitate de către toți teoreticienii socialiști".

„Nu este treaba proletariatului — scrie Hilferding — să opună politicii capitaliste mai progresiste era politicii depășite a liberului schimb și a atitudinii ostile față de stat. Răspunsul proletariatului la politica economică a capitalului financiar, la imperialism, nu poate să fie liberul schimb, ci numai socialismul. Nu un ideal de felul restabilirii liberei concurențe — el a devenit acum un ideal reacționar — poate să fie acum țelul politicii proletare, ci numai și exclusiv suprimarea deplină a concurenței prin înlăturarea capitalismului" **.

Kautsky a rupt cu marxismul, susținînd pentru perioada capitalului financiar un „ideal reacționar", „democrația pașnică", „simpla acțiune a factorilor economici", — deoarece acest ideal, care tîrăște *în mod obiectiv* înapoi,

---

* Kautsky: „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund", Nürnberg. 1915, pag. 72 și 70 (Kautsky: „Statul național, statul imperialist și uniunea statelor". — *Nota Trad.)*.

** „Capitalul financiar", pag. 567.

de la capitalismul monopolist la cel nemonopolist, este o înșelăciune reformistă.

Comerțul cu Egiptul (sau cu o altă colonie sau semicolonie) „ar fi crescut“ mai mult *fără* ocupație militară, fără imperialism, fără capitalul financiar. Ce înseamnă aceasta ? Că capitalismul s-ar fi dezvoltat mai repede dacă libera concurență nu ar fi fost îngrădită nici prin monopoluri în general, nici prin „legăturile“ ori prin apăsarea (adică tot prin monopolul) capitalului financiar, nici prin posesiunea exclusivă a unor colonii de către diferite țări ?

Alt sens nu pot avea raționamentele lui Kautsky, iar *acest* „sens“ este un nonsens. Să admitem că *da,* că libera concurență, fără nici un fel de monopoluri, *ar* dezvolta mai repede capitalismul și comerțul. Dar se știe doar că cu cît dezvoltarea comerțului și a capitalismului merge mai repede, cu atît mai intensă este concentrarea producției și a capitalului, concentrare care *dă naștere* monopolului. Și monopolurile s-au *și* născut tocmai *din* libera concurență ! Chiar dacă monopolurile încep acum să frîneze dezvoltarea, acest fapt tot nu este un argument în favoarea liberei concurențe, care este imposibilă după ce a dat naștere monopolurilor.

Oricum am suci și am învîrti raționamentul lui Kautsky, nu vom găsi nimic în el în afară de reacționarism și de reformism burghez.

Chiar dacă s-ar corecta acest raționament și s-ar spune, cum spune Spectator: comerțul coloniilor engleze cu Anglia se dezvoltă acum mai încet decît comerțul lor cu alte țări, — nici asta nu l-ar salva pe Kautsky. Căci Anglia este lovită *tot* de monopol, *tot* de imperialism, numai că de monopolul și de imperialismul altei țări (al Americii, al Germaniei). Se știe că cartelurile au dus la taxe vamale

protecţioniste de un tip nou, original: sînt protejate (aceasta a subliniat-o încă Engels în volumul al III-lea din „Capitalul“ [13]) tocmai produsele exportabile. E cunoscut apoi sistemul, propriu cartelurilor şi capitalului financiar, „de a exporta la preţuri de nimic“, de „dumping“, cum spun englezii: înăuntrul ţării cartelul vinde produsele sale pe preţuri ridicate de monopol, iar în străinătate le desface de trei ori mai ieftin, — pentru a torpila pe concurent, pentru a lărgi pînă la maximum producţia proprie etc. Dacă Germania dezvoltă mai repede decît Anglia comerţul ei cu coloniile engleze, aceasta dovedeşte numai că imperialismul german este mai proaspăt, mai puternic, mai organizat, superior celui englez, dar nu dovedeşte nicidecum „precumpănirea“ liberului schimb, căci aici luptă nu liberul schimb cu protecţionismul, cu dependenţa colonială, ci un imperialism împotriva altuia, un monopol împotriva altuia, un capital financiar împotriva altuia. Precumpănirea imperialismului german asupra celui englez e mai puternică decît zidul graniţelor coloniale sau al taxelor vamale protecţioniste: a deduce de aici un „argument“ *în favoarea* liberului schimb şi a „democraţiei paşnice“ este o platitudine, înseamnă a uita trăsăturile şi însuşirile fundamentale ale imperialismului, înseamnă a înlocui marxismul prin reformism mic-burghez.

Este interesant că pînă şi economistul burghez A. Lansburgh, care critică imperialismul dintr-un punct de vedere tot atît de mic-burghez ca şi Kautsky, a tratat totuşi mult mai ştiinţific datele statisticii comerciale. El nu compară o ţară luată la întîmplare şi numai colonii cu celelalte ţări, ci compară exportul unei ţări imperialiste 1) în ţări care depind de ea din punct de vedere financiar, care iau bani cu împrumut de la ea, şi 2) în ţări care nu depind de ea din punct de vedere financiar. Iată rezultatul:

Exportul din Germania (în milioane de mărci)

		1889	1908	Creștere în %
În țări care depind din punct de vedere financiar de Germania:	Romînia	48,2	70,8	+ 47%
	Portugalia	19,0	32,8	+ 73%
	Argentina	60,7	147,0	+143%
	Brazilia	48,7	84,5	+ 73%
	Cile	28,3	52,4	+ 85%
	Turcia	29,9	64,0	+114%
	Total	*234,8*	*451,5*	*+ 92%*
În țări care nu depind din punct de vedere financiar de Germania:	Marea Britanie	651,8	997,4	+ 53%
	Franța	210,2	437,9	+108%
	Belgia	137,2	322,8	+135%
	Elveția	177,4	401,1	+127%
	Australia	21,2	64,5	+205%
	Indiile olandeze	8,8	40,7	+363%
	Total	*1.206,6*	*2.264,4*	*+ 87%*

Lansburgh n-a făcut *totalizări,* și de aceea, curios lucru, n-a observat că, *dacă* aceste cifre constituie o dovadă, atunci această dovadă este numai *împotriva* lui, căci exportul în țările care depind de Germania din punct de vedere financiar a crescut *totuși mai repede,* deși nu cu mult, decît în cele care nu depind de ea din punct de vedere financiar (subliniem „dacă“, deoarece statistica lui Lansburgh e încă departe de a fi completă).

Urmărind legătura dintre export și împrumuturi, Lansburgh scrie:

„În 1890/91 s-a contractat un împrumut romînesc prin intermediul unor bănci germane, care dăduseră încă în anii precedenți avansuri în contul lui. Împrumutul a servit în special pentru cumpărarea de material de cale ferată, care a fost comandat în Germania. În 1891 exportul german în Romînia se ridica la 55.000.000 de mărci. În anul următor el a scăzut la 39.400.000, pentru ca în 1900 să ajungă, cu intermitențe, la 25.400.000. Abia în anii din urmă a fost din nou atins nivelul anului 1891, și aceasta mulțumită a două noi împrumuturi.

Exportul german în Portugalia a crescut, ca urmare a împrumuturilor din 1888/89, pînă la 21.100.000 de mărci (1890) ; apoi, în cei doi ani următori a scăzut respectiv la 16.200.000 și 7.400.000, atingînd vechiul său nivel abia în 1903.

Datele asupra comerțului germano-argentinian sînt și mai izbitoare. Mulțumită împrumuturilor din anii 1888 și 1890, exportul german în Argentina a atins în 1889 cifra de 60.700.000 de mărci. Doi ani mai tîrziu exportul n-a atins decît 18.600.000, adică mai puțin de o treime din exportul anului 1889. Abia în 1901 exportul a atins și depășit nivelul anului 1889, și aceasta în legătură cu noile împrumuturi de stat și comunale, cu finanțarea construirii de uzine electrice și cu alte operațiuni de credit.

Exportul în Cile s-a ridicat, ca urmare a împrumutului din 1889, pînă la 45.200.000 (1892) și a scăzut apoi, după un an, la 22.500.000. După un nou împrumut, contractat prin intermediul băncilor germane în 1906, exportul s-a ridicat la 84.700.000 (1907), pentru a scădea din nou, în 1908, la 52.400.000" *.

Din toate aceste fapte Lansburgh deduce o amuzantă morală mic-burgheză : cît de nesigur și de inegal este exportul legat de împrumuturi, cît de rău este a exporta capitaluri în străinătate, în loc de a dezvolta în chip „firesc" și „armonios" industria națională, cît „de scump" îi revin lui Krupp bacșișurile de milioane la contractarea împrumuturilor străine etc. Dar faptele vorbesc limpede : sporirea exportului este legată *tocmai* de manoperele șarlatanești ale capitalului financiar, care nu se sinchisește de morala burgheză și jupoaie două piei de pe o singură oaie ; întîi, profitul din împrumut și, al doilea, profitul din *același* împrumut, cînd acesta este întrebuințat pentru cum-

* „Die Bank", 1909, 2, pag. 819 şi urm.

părarea fabricatelor lui Krupp sau a materialelor de cale ferată de la sindicatul oțelului etc.

Repetăm, noi nu socotim nicidecum că statistica lui Lansburgh este desăvîrșită, dar trebuia neapărat s-o cităm pentru că este mai științifică decît statistica lui Kautsky și a lui Spectator, pentrucă Lansburgh schițează un mod just de a pune problema. Pentru a vorbi despre însemnătatea capitalului financiar în materie de export etc., trebuie să știi să distingi legătura care există în mod special și exclusiv între export și manoperele financiarilor, legătura care există în mod special și exclusiv între export și desfacerea produselor cartelurilor etc. A compara însă pur și simplu coloniile în general cu necoloniile, un imperialism cu un alt imperialism, o semicolonie sau o colonie (Egiptul) cu toate celelalte țări înseamnă a ocoli și a estompa tocmai *fondul* chestiunii.

Critica teoretică pe care Kautsky o face imperialismului tocmai de aceea nu are nimic comun cu marxismul, tocmai de aceea nu este bună decît ca platformă pentru propovăduirea păcii și a unității cu oportuniștii și cu social-șoviniștii, pentru că această critică ocolește și estompează tocmai contradicțiile cele mai adînci și mai fundamentale ale imperialismului: contradicția dintre monopoluri și libera concurență care există alături de ele, contradicția dintre „operațiile" uriașe (și profiturile uriașe) ale capitalului financiar și comerțul „cinstit" pe piața liberă, contradicția dintre carteluri și trusturi, pe de o parte, și industria necartelată pe de altă parte etc.

Absolut același caracter reacționar îl are și faimoasa teorie a „ultraimperialismului", ticluită de Kautsky. Comparați raționamentul său din 1915 pe această temă cu raționamentul lui Hobson din 1902:

Kautsky: „...Oare nu s-ar putea ca politica imperialistă actuală să fie înlăturată de una nouă, ultraimpe-

rialistă, care să înlocuiască lupta dintre capitalurile financiare naționale cu o exploatare în comun a lumii de către capitalul financiar unit pe scară internațională? O asemenea nouă fază a capitalismului este în orice caz imaginabilă. Nu avem încă destule premise pentru a rezolva problema dacă ea este sau nu realizabilă" *.

Hobson: „Creştinismul, care s-a statornicit într-un număr mic de mari imperii federale, din care fiecare are un şir de colonii necivilizate și de țări dependente, pare multora ca fiind cea mai firească dezvoltare a tendințelor de astăzi, şi încă o dezvoltare care ar da cea mai mare speranță într-o pace durabilă, pe baza trainică a interimperialismului".

Ultraimperialism sau supraimperialism a numit Kautsky ceea ce Hobson a numit cu 13 ani înaintea lui interimperialism. În afară de născocirea unui nou termen savant, prin înlocuirea unei particule latine cu alta, progresul gîndirii „ştiinţifice" constă la Kautsky numai în pretenția de a da drept marxism ceea ce Hobson descrie, în fond, ca fățărnicie a popilor englezi. După războiul anglobur era absolut firesc ca această prea venerabilă castă să-şi îndrepte toate eforturile spre *consolarea* mic-burghezilor şi muncitorilor englezi, care pierduseră pe mulți de ai lor în bătăliile din Africa de sud și care trebuiau să plătească impozite majorate pentru asigurarea unor profituri mai mari financiarilor englezi. Și ce consolare mai bună putea să fie decît aceea că imperialismul nu este atît de rău, că el este aproape de inter (sau ultra) imperialism, care-i în stare să asigure o pace permanentă? Oricare ar fi bunele intenții ale popilor englezi sau ale mierosului Kautsky, sensul obiectiv, adică cu adevărat social al „teoriei" lui, este unul şi numai unul singur: a consola masele urmărind un scop eminamente reacționar, cu speranța în posibilitatea

* „Neue Zeit" din 30 aprilie 1915, 144.

unei păci permanente sub regimul capitalist, prin abaterea atenţiei de la contradicţiile ascuţite şi de la problemele acute ale contemporaneităţii şi prin îndreptarea atenţiei spre perspectivele false ale unui fel de viitor „ultraimperialism“, chipurile, nou. Înşelarea maselor — nimic altceva nu conţine teoria „marxistă“ a lui Kautsky.

Într-adevăr, este de ajuns să compari limpede faptele îndeobşte cunoscute, indiscutabile, pentru a te convinge cît de false sînt perspectivele pe care Kautsky caută să le sugereze muncitorilor germani (şi muncitorilor din toate ţările). Să luăm India, Indochina şi China. Se ştie că aceste trei ţări coloniale şi semicoloniale, cu o populaţie de 600.000.000—700.000.000 de suflete, sînt exploatate de capitalul financiar al cîtorva puteri imperialiste: al Angliei. al Franţei, al Japoniei, al Statelor Unite etc. Să presupunem că aceste ţări imperialiste vor încheia alianţe, una împotriva alteia, cu scopul de a apăra sau a lărgi posesiunile lor, „sferele de influenţă“ şi interesele lor în statele asiatice amintite. Aceste alianţe vor fi alianţe „interimperialiste“ sau „ultraimperialiste“. Să presupunem că *toate* puterile imperialiste încheie o alianţă pentru împărţirea „paşnică“ a ţărilor asiatice amintite; aceasta va fi „capitalul financiar unit pe scară internaţională“. Pilde concrete ale unei asemenea alianţe există în istoria secolului al XX-lea, de pildă în relaţiile marilor puteri în privinţa Chinei. Se pune întrebarea: oare „este imaginabil“ să se poată presupune, cu condiţia menţinerii capitalismului (şi tocmai această condiţie o presupune Kautsky), ca asemenea alianţe să nu fie de scurtă durată, ca ele să excludă fricţiunile, conflictele şi lupta sub toate formele posibile?

E de ajuns să punem limpede această întrebare pentru ca să nu i se poată da decît un răspuns negativ. Pentru că în condiţiile capitalismului *nu* se poate imagina o altă bază pentru împărţirea sferelor de influenţă, a intereselor, a co-

loniilor etc. în afară de luarea în considerație a *forței* participanților la împărțire, a forței general-economice, financiare, militare etc. Or, forța nu se schimbă deopotrivă la acești participanți la împărțire, căci în condițiile capitalismului nu poate exista o dezvoltare *egală* a diferitelor întreprinderi, trusturi, ramuri ale industriei, țări. Acum o jumătate de veac Germania era o cantitate neglijabilă, dacă comparăm forța ei capitalistă cu forța Angliei de atunci; același lucru se poate spune despre Japonia, comparînd-o cu Rusia. Oare este „imaginabil" să se presupună ca peste vreo zece, douăzeci de ani raportul de forțe dintre puterile imperialiste să rămînă *ne*schimbat? Absolut inimaginabil.

De aceea, în realitatea capitalistă, și nu în fantezia banală mic-burgheză a popilor englezi sau a „marxistului" german Kautsky, alianțele „interimperialiste" sau „ultraimperialiste" — oricare ar fi forma în care s-ar încheia aceste alianțe, fie de coaliție imperialistă împotriva altei coaliții imperialiste sau de alianță generală a *tuturor* puterilor imperialiste — sînt inevitabil numai „răgazuri" între războaie. Alianțele pașnice pregătesc războaiele și iau la rîndul lor naștere din războaie, condiționîndu-se reciproc, dînd naștere la o succesiune a formelor de luptă, pașnice și nepașnice, *pe una și aceeași* bază, aceea a legăturilor și relațiilor imperialiste, ale economiei mondiale și ale politicii mondiale. Iar prea înțeleptul Kautsky, pentru a liniști pe muncitori și a-i împăca cu social-șoviniștii trecuți de partea burgheziei, *rupe* verigile acestui lanț unic, rupe alianța pașnică (și ultraimperialistă, ba chiar ultra-ultraimperialistă) de astăzi a *tuturor* puterilor, în vederea „pacificării" Chinei (amintiți-vă de înnăbușirea răscoalei boxerilor [14]), de conflictul nepașnic de mîine, care pregătește pentru poimîine din nou o alianță „pașnică" generală pentru împărțirea, să zicem, a Turciei *etc. etc.* În locul unei legături vii dintre perioadele de pace imperialistă și perioadele de războaie im-

perialiste, Kautsky servește muncitorilor o abstracție moartă, pentru ca să-i împace cu conducătorii lor morți.

În prefața la a sa „Istorie a diplomației în dezvoltarea internațională a Europei“, americanul Hill împarte istoria diplomației moderne în următoarele perioade: 1) era revoluției; 2) mișcarea constituțională; 3) era „imperialismului comercial“ * din zilele noastre. Un alt scriitor împarte istoria „politicii mondiale“ a Marii Britanii din 1870 încoace în 4 perioade: 1) prima perioadă asiatică (lupta împotriva expansiunii Rusiei în Asia centrală spre India); 2) perioada africană (aproximativ 1885—1902) — lupta împotriva Franței pentru împărțirea Africii („Fachoda“ 1898, la un pas de un război cu Franța); 3) a doua perioadă asiatică (tratatul cu Japonia împotriva Rusiei) și 4) perioada „europeană“ — îndreptată mai ales împotriva Germaniei **. „Ciocnirile politice dintre detașamentele de avangardă au loc pe terenul financiar“, a scris încă în 1905 Riesser, o „personalitate“ în lumea bancară, arătînd cum capitalul financiar francez, operînd în Italia, a pregătit alianța politică a acestor țări, cum s-a desfășurat lupta dintre Germania și Anglia pentru Persia, lupta tuturor capitalurilor europene pentru împrumuturile care urmau să fie acordate Chinei etc. Iată realitatea vie a alianțelor pașnice „ultraimperialiste“ în legătura lor indisolubilă cu conflictele pur și simplu imperialiste.

Estomparea de către Kautsky a celor mai adînci contradicții ale imperialismului, estompare care duce inevitabil la prezentarea imperialismului într-o lumină mai favorabilă, nu trece fără să lase urme și asupra criticii pe care acest autor o face însușirilor politice ale imperialismului.

---

* David Jayne Hill: „A History of the Diplomacy in the international development of Europe“, vol. I, pag. X (David Jayne Hill: „Istoria diplomației în dezvoltarea internațională a Europei“. — *Nota Trad.).*

** Schilder, op. cit., 178.

Imperialismul este epoca capitalului financiar și a monopolurilor, care aduc pretutindeni tendințe spre dominație, și nu spre libertate. Reacțiune pe toată linia, indiferent de rînduielile politice, ascuțire extremă a contradicțiilor și în acest domeniu — iată rezultatul acestor tendințe. Se înăsprește îndeosebi asuprirea națională și tendința spre anexiuni, adică spre încălcarea independenței naționale (căci anexarea nu este altceva decît încălcarea autodeterminării națiunilor). Hilferding subliniază cu drept cuvînt legătura dintre imperialism și înăsprirea asupririi naționale: „Cît despre țările de curînd descoperite — scrie el — capitalul importat întețește acolo contradicțiile și provoacă o împotrivire mereu crescîndă a popoarelor, deșteptate la conștiință națională împotriva veneticilor; această împotrivire poate să se transforme ușor în măsuri primejdioase îndreptate împotriva capitalului străin. Vechile relații sociale sînt revoluționarizate în mod radical, milenara stare de izolare agrară a «națiunilor care se află în afara istoriei» dispare, și ele sînt atrase în vîltoarea capitalistă. Însuși capitalismul dă treptat celor subjugați mijloacele și metodele pentru eliberarea lor. Și ele își pun un țel, care altădată a fost țelul suprem al națiunilor europene: crearea statului național unitar ca instrument al libertății economice și culturale. Această mișcare de independență amenință capitalul european tocmai în domeniile lui de exploatare cele mai prețioase și care-i promit cele mai strălucite perspective; iar capitalul european își poate menține dominația numai sporindu-și neîncetat forțele militare“ *.

La aceasta trebuie adăugat că nu numai în țările de curînd descoperite, dar și în țările vechi, imperialismul duce la anexiuni, la înăsprirea asupririi naționale și, prin urmare, duce de asemenea la îndîrjirea împotrivirii. Ridicîndu-se împotriva înăspririi reacțiunii politice de către im-

* Capitalul financiar, 487.

perialism, Kautsky lasă în umbră o problemă, care a devenit deosebit de arzătoare, anume problema imposibilității unității cu oportuniștii în epoca imperialismului. Ridicîndu-se împotriva anexiunilor, el dă obiecțiilor sale o formă care să nu fie cîtuși de puțin supărătoare pentru oportuniști și cît mai ușor acceptabilă pentru ei. El se adresează de-a dreptul publicului german, și totuși estompează tocmai lucrurile cele mai importante și mai actuale, de pildă că Alsacia-Lorena este o anexiune a Germaniei. Pentru a aprecia just această „deviere a gîndirii" la Kautsky, să luăm un exemplu. Să presupunem că un japonez condamnă anexarea Filipinelor de către americani. Se pune întrebarea: mulți vor fi oare aceia care vor crede că el o face din vrăjmășie față de anexiuni în general, și nu din dorința de a anexa el însuși Filipinele? Și nu va trebui oare să recunoaștem că „lupta" japonezului împotriva anexiunilor poate fi socotită sinceră și cinstită din punct de vedere politic numai și numai dacă el s-ar ridica și împotriva anexării Coreei de către Japonia, cerînd pentru Coreea libertatea de a se despărți de Japonia?

Atît analiza teoretică cît și critica economică, politică a imperialismului făcute de Kautsky sînt *pe de-a-ntregul* pătrunse de o tendință absolut incompatibilă cu marxismul, și anume de tendința de a estompa și a atenua cele mai fundamentale contradicții și de a menține cu orice preț unitatea cu oportunismul din mișcarea muncitorească europeană, unitate care se destramă.

X. LOCUL ISTORIC AL IMPERIALISMULUI

Am văzut că, prin natura lui economică, imperialismul este capitalismul monopolist. Aceasta este suficient pentru a determina locul istoric al imperialismului, căci monopolul, care ia naștere pe baza liberei concurențe și tocmai din

libera concurență, constituie trecerea de la capitalism la un sistem social-economic superior. Trebuie să subliniem mai ales patru feluri principale de monopoluri sau de manifestări principale ale capitalismului monopolist, caracteristice pentru epoca de care ne ocupăm.

În primul rînd, monopolul a luat naștere din concentrarea producției aflate pe o foarte înaltă treaptă a dezvoltării ei. Acestea sînt uniunile monopoliste ale capitaliștilor, cartelurile, sindicatele, trusturile. Am văzut ce rol uriaș joacă ele în viața economică contemporană. La începutul secolului al XX-lea ele au căpătat o precumpănire deplină în țările înaintate; și dacă primii pași pe calea cartelării au fost făcuți mai întîi de țări cu tarife protecționiste ridicate (Germania, America), — Anglia, cu sistemul ei de liber schimb, a arătat numai puțin timp mai tîrziu același fapt esențial: nașterea monopolurilor din concentrarea producției.

În al doilea rînd, monopolurile au dus la o intensă acaparare a celor mai importante izvoare de materii prime, în special pentru industria de bază și cea mai cartelată a societății capitaliste: industria cărbunelui și a fierului. Monopolul celor mai importante izvoare de materii prime a mărit extrem de mult puterea marelui capital și a ascuțit contradicțiile dintre industria cartelată și cea necartelată.

În al treilea rînd, monopolul a luat naștere din bănci. Acestea s-au transformat, din modeste întreprinderi mijlocitoare, în monopoliști ai capitalului financiar. Vreo trei sau cinci din cele mai mari bănci ale oricăreia dintre națiunile capitaliste cele mai înaintate au înfăptuit „uniunea personală“ a capitalului industrial și a celui bancar, au concentrat în mîinile lor puterea de a dispune de miliarde și miliarde, care reprezintă cea mai mare parte a capitalurilor și a veniturilor bănești ale unei țări întregi. Oligarhia

financiară, care prinde într-o rețea deasă de relații de dependență toate instituțiile economice și politice ale societății burgheze contemporane, fără excepție — iată manifestarea cea mai plastică a acestui monopol.

În al patrulea rînd, monopolul a luat naștere din politica colonialistă. La numeroasele motive „vechi" ale politicii colonialiste, capitalul financiar a adăugat lupta pentru izvoare de materii prime, pentru export de capital, pentru „sfere de influență" — adică sfere de afaceri mănoase, de concesiuni, de profituri monopoliste etc. — în sfîrșit, lupta pentru un teritoriu economic în general. Atunci cînd puterile europene ocupau, de pildă, prin coloniile lor a zecea parte din Africa, cum era cazul încă în 1876, atunci politica colonialistă putea să se dezvolte în chip nemonopolist, după tipul, ca să spunem așa, de „ocupare liberă" de teritorii. Dar atunci cînd $^{9}/_{10}$ din Africa au fost acaparate (prin 1900), cînd lumea întreagă era împărțită, atunci a început în mod inevitabil era stăpînirii monopoliste a coloniilor, și prin urmare era luptei deosebit de înverșunate pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii.

Este îndeobște știut în ce măsură a ascuțit capitalismul monopolist toate contradicțiile capitalismului. Este de ajuns să amintim scumpetea traiului și jugul cartelurilor. Această ascuțire a contradicțiilor este cea mai puternică forță motrice a perioadei istorice de trecere, care a început o dată cu victoria definitivă a capitalului financiar mondial.

Monopoluri, oligarhie, tendințe spre dominație în locul tendințelor spre libertate, exploatare a unui număr din ce în ce mai mare de națiuni mici sau slabe de către un pumn de națiuni foarte bogate sau foarte puternice, toate acestea au dat naștere trăsăturilor distinctive ale imperialismului care fac ca el să fie caracterizat drept capitalism parazitar sau intrat în putrefacție. Din ce în ce mai mult iese în relief, ca una din tendințele imperialismului, crearea

„statului-rentier“, a statului-cămătar, a cărui burghezie trăiește tot mai mult din exportul de capital și din „tăierea de cupoane“. Ar fi o greșeală să se creadă că această tendință spre putrezire exclude creșterea rapidă a capitalismului. Nu! Unele ramuri industriale, unele pături ale burgheziei, unele țări manifestă, în epoca imperialismului, cu o forță mai mare sau mai mică, cînd una, cînd alta dintre aceste tendințe. Privit în ansamblul său, capitalismul crește infinit mai repede decît înainte, dar această creștere nu numai că devine în general mai inegală, dar inegalitatea se manifestă în special și prin putrezirea țărilor celor mai puternice în ce privește capitalul (Anglia).

În privința repeziciunii dezvoltării economice a Germaniei, Riesser, autorul unui studiu asupra marilor bănci germane, spune: „Progresul nu tocmai încet al epocii precedente (1848—1870) se află, față de iuțeala dezvoltării întregii economii a Germaniei, și în special a băncilor ei în epoca actuală (1870—1905), cam în același raport în care se află viteza diligenței, din vremurile de mult apuse, față de viteza amețitoare a automobilului din ziua de azi, care devine primejdioasă atît pentru trecătorul ce-și vede fără grijă de drum, cît și pentru persoanele din automobil“. La rîndul său, acest capital financiar, care a crescut neobișnuit de repede, nu are, tocmai pentru că a crescut atît de repede, nimic împotrivă să treacă la stăpînirea mai „liniștită“ a coloniilor care urmează să fie acaparate, nu numai prin mijloace pașnice, de la națiunile mai bogate. Iar în Statele Unite dezvoltarea economică din ultimele decenii a mers și mai repede decît în Germania, și tocmai *mulțumită* acestui fapt trăsăturile parazitare ale capitalismului american actual au ieșit deosebit de limpede la iveală. Pe de altă parte, companarea burgheziei americane republicane, de pildă, cu burghezia monarhistă japoneză sau germană arată că în epoca imperialismului această deosebire politică

foarte mare se atenuează extrem de mult, și aceasta nu pentru că ea ar fi în general fără importanță, ci pentru că în toate aceste cazuri e vorba de o burghezie cu trăsături precise de parazitism.

Uriașele profituri pe care capitaliștii uneia din numeroasele ramuri industriale, ai uneia din numeroasele țări etc. le obțin datorită monopolului, le dă posibilitatea economică de a corupe unele straturi de muncitori și, pentru un timp oarecare, chiar o minoritate destul de însemnată a acestora, atrăgîndu-i de partea burgheziei din ramura industrială respectivă sau de partea națiunii respective împotriva tuturor celorlalte. Și accentuarea antagonismului dintre națiunile imperialiste în legătură cu împărțirea lumii întărește această tendință. Astfel se creează legătura dintre imperialism și oportunism, legătură care s-a manifestat în Anglia mai devreme și mai puternic decît în oricare altă parte datorită faptului că unele trăsături imperialiste ale dezvoltării au apărut aici cu mult mai înainte decît în alte țări. Unor autori, ca, de pildă, lui L. Martov, le place să ocolească existența legăturii dintre imperialism și oportunismul din mișcarea muncitorească — fapt care devine acum deosebit de izbitor — prin raționamente „oficial-optimiste“ (în spiritul lui Kautsky și Huysmans) de felul acesta: cauza adversarilor capitalismului n-ar avea sorți de izbîndă dacă tocmai capitalismul înaintat ar duce la întărirea oportunismului sau dacă tocmai muncitorii mai bine plătiți s-ar dovedi a fi înclinați spre oportunism etc. Nu trebuie să ne înșelăm în privința însemnătății acestui „optimism“: acesta este un optimism referitor la oportunism, optimism care servește la camuflarea oportunismului. În realitate însă dezvoltarea deosebit de rapidă și deosebit de dezgustătoare a oportunismului nu este de loc o garanție serioasă a victoriei lui, după cum repeziciunea cu care se coace un abces pe un organism sănătos nu poate decît să grăbească

spargerea abcesului și însănătoșirea organismului. Cei mai periculoși în această privință sînt oamenii care nu vor să înțeleagă că, dacă lupta împotriva imperialismului nu este indisolubil legată de lupta împotriva oportunismului, ea se reduce la o frază goală și amăgitoare.

Din tot ce am spus mai sus despre natura economică a imperialismului reiese că acesta trebuie caracterizat ca fiind capitalism de tranziție sau, mai just, capitalism muribund. Este extraordinar de instructiv în această privință faptul că economiștii burghezi care descriu capitalismul actual folosesc curent termeni uzuali ca : „împletire“, „lipsă de izolare“ etc. ; băncile sînt „întreprinderi care, prin sarcinile și prin dezvoltarea lor, nu au un caracter economic strict privat, ci ies din ce în ce mai mult în dezvoltarea lor din sfera reglementării economice strict private“. Și același Riesser, căruia îi aparțin aceste cuvinte, declară cu un aer foarte serios că „profeția“ marxiștilor în privința „socializării“ „nu s-a împlinit“ !

Dar ce exprimă acest cuvințel „împletire“ ? El sezisează numai o mică trăsătură, mai izbitoare, a procesului care are loc în fața ochilor noștri. El arată că observatorul vorbește de copaci fără să vadă pădurea. El copiază servil ceea ce este exterior, întîmplător, haotic. El demască pe observator ca pe un om copleșit de materialul brut și care este complet incapabil să înțeleagă sensul și însemnătatea lui. Deținerea de acțiuni, relațiile proprietarilor privați „se împletesc întîmplător“. Dar substratul acestei împletiri, temelia ei, rezidă în relațiile sociale de producție care se schimbă. Cînd o mare întreprindere devine gigantică și cînd organizează metodic, ținînd seama de date multiple, furnizarea materiilor prime în cantități reprezentînd $^2/_3$ sau $^3/_4$ din necesarul pentru satisfacerea consumului unei populații de zeci de milioane ; cînd se organizează sistematic transportul acestor materii prime la centrele de pro-

ducție cele mai adecvate, aflate uneori la depărtări de sute și mii de km unul de altul; cînd toate stadiile de prelucrare consecutivă a materialului, mergînd pînă la obținerea celor mai variate fabricate, sînt coordonate dintr-un centru unic; cînd repartizarea acestor produse între zeci și sute de milioane de consumatori se face după un plan (desfacerea petrolului în America și în Germania de către „Trustul petrolului" american); — atunci devine limpede că avem de-a face cu socializarea producției, și nicidecum cu o simplă „împletire"; — că relațiile economice private și relațiile de proprietate privată constituie învelișul, care nu mai corespunde conținutului și care trebuie să putrezească inevitabil, dacă se amînă în chip artificial înlăturarea lui, care poate să rămînă în stare de putrefacție relativ mult timp (dacă, în cazul cel mai rău, vindecarea abcesului oportunist va întîrzia), dar care totuși va fi neapărat înlăturat.

Schulze-Gaevernitz, un admirator entuziast al imperialismului german, exclamă:

„Dacă în ultimă instanță conducerea băncilor germane e încredințată unei duzini de persoane, activitatea lor are chiar de pe acum mai multă însemnătate pentru binele poporului decît activitatea majorității miniștrilor" (este mai bine să uiți aici de „împletirea" dintre bancheri, miniștri, industriași și rentieri...). „...Dacă vom analiza bine tendințele de dezvoltare pe care le-am constatat, reies următoarele: capitalul bănesc al națiunii e reunit în bănci; băncile sînt legate între ele prin cartel; capitalul națiunii, în căutare de plasament, a luat forma de hîrtii de valoare. Atunci se înfăptuiesc cuvintele geniale ale lui Saint-Simon: «Anarhia actuală a producției, provenind din faptul că relațiile economice se desfășoară fără o reglementare uniformă, trebuie să facă loc organizării producției. Producția nu va mai fi dirijată de întreprinzători izolați, independenți unul de

altul, care nu cunosc nevoile economice ale oamenilor ; această treabă va fi efectuată de anumite instituții sociale. Comitetul central de direcție, avînd putința să cuprindă domeniul larg al economiei sociale dintr-un punct de vedere superior, o va reglementa astfel încît să fie în folosul întregii societăți, va remite mijloacele de producție în mîini competente și se va îngriji mai ales de asigurarea unei armonii permanente între producție și consum. Există instituții care au inclus în cercul sarcinilor lor o anumită organizare a muncii economice : băncile». Sîntem încă departe de înfăptuirea acestor cuvinte ale lui Saint-Simon, dar ne aflăm pe calea care duce spre înfăptuirea lor : un marxism deosebit de acela conceput de Marx, dar deosebit numai prin formă" *.

Nimic de zis : frumoasă „dezmințire" a lui Marx, dezmințire care face un pas înapoi de la analiza științifică exactă a lui Marx la presimțirea — deși genială, dar totuși numai o presimțire — a lui Saint-Simon.

Scrisă în ianuarie-iunie 1916

Publicată pentru prima oară în aprilie 1917 în broșură separată. Petrograd

Se tipărește după textul Operelor lui V. I. Lenin, ed. a 4-a, vol. 22, pag. 173—290 (ed. rom. pag. 181—298)

---

* Grundriss der Sozialoekonomik, 146 („Bazele economiei sociale". — *Nota Trad.*).

ADNOTĂRI

1 Cartea *„Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului"* a fost scrisă în prima jumătate a anului 1916. Lenin a început să studieze literatura mondială asupra imperialismului încă la Berna în 1915, iar cartea a început s-o scrie în ianuarie 1916. La sfîrşitul lunii ianuarie 1916 Lenin s-a mutat la Zürich şi a continuat să lucreze la această carte în Biblioteca cantonală de la Zürich. Citatele, conspectele, notiţele şi tabelele făcute de Lenin din sute de cărţi, reviste, ziare şi culegeri de date statistice străine alcătuiesc peste 40 de coli de tipar. Aceste materiale au fost editate în 1939 într-o culegere separată, sub titlul de „Caiete asupra imperialismului".

La 19 iunie (2 iulie) 1916 Lenin a terminat cartea şi a trimis manuscrisul editurii „Parus". Elementele menşevice aciuate în această editură au înlăturat din carte critica aspră la adresa teoriilor oportuniste ale lui Kautsky şi ale menşevicilor ruşi (Martov şi alţii). Cuvîntul lui Lenin „transformare" (a capitalismului în imperialism capitalist) a fost înlocuit cu cuvîntul „prefacere", „caracterul reacţionar" (al teoriei „ultraimperialismului") cu cuvintele „caracterul înapoiat" etc. Sub titlul „Imperialismul, etapa cea mai nouă a capitalismului" cartea a fost tipărită de editura „Parus" la începutul anului 1917 la Petrograd.

După ce a sosit în Rusia, Lenin a scris o prefaţă la această carte. În septembrie 1917 cartea a văzut lumina tiparului. — *3.*

2 Această prefaţă a fost publicată pentru prima oară sub titlul „Imperialism şi capitalism" în nr. 18 al revistei „Kommunisticeskii International" („Internaţionala Comunistă"), care a apărut în octombrie 1921. — *7.*

3 *„Partidul social-democrat independent din Germania"* — partid centrist, creat în aprilie 1917. Partea principală a acestui partid a constituit-o organizaţia kautskistă „Asociaţia muncii". „Independenţii" propovăduiau „unitatea" cu social-şoviniştii făţişi, îi justificau şi-i apărau, cereau renunţarea la lupta de clasă.

În octombrie 1920, la Congresul de la Halle al Partidului social-democrat independent, s-a produs o sciziune. O parte considerabilă a partidului s-a alăturat în decembrie 1920 Partidului Comunist

din Germania. Elementele de dreapta au format un partid separat şi au adoptat vechea denumire de Partid social-democrat independent, care a existat pînă în 1922. — *12.*

4 *Spartachiştii* — membrii Uniunii „Spartacus", constituită în perioada primului război imperialist mondial, la 1 ianuarie 1916. La începutul războiului social-democraţii germani de stînga s-au organizat în grupul „Internaţionala", condus de K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring, C. Zetkin şi alţii. Acest grup a început să poarte şi denumirea de Uniunea „Spartacus". Spartachiştii au jucat un mare rol pozitiv în istoria mişcării muncitoreşti din Germania. În ianuarie 1916, la conferinţa generală a social-democraţilor de stînga din Germania, spartachiştii au adoptat tezele cu privire la sarcinile social-democraţiei internaţionale, întocmite de R. Luxemburg. Uniunea „Spartacus" a desfăşurat în mase o propagandă revoluţionară împotriva războiului imperialist, a demascat politica de cotropire practicată de imperialismul german şi trădarea săvîrşită de conducătorii social-democraţiei. Dar ea nu s-a debarasat de greşelile serioase în problemele cele mai importante ale teoriei şi politicii: respingea principiul autodeterminării naţiunilor în concepţia lui marxistă (adică mergînd pînă la despărţire şi pînă la formarea de state independente), nega posibilitatea războaielor de eliberare naţională în epoca imperialismului, subaprecia rolul partidului revoluţionar etc. Greşelile social-democraţilor de stînga din Germania au fost criticate de V. I. Lenin în lucrările: „Despre broşura lui Junius", „Programul militar al revoluţiei proletare" (vezi Opere, ed. a 4-a, vol. 22, pag. 291—305, şi vol. 23, pag. 65—76 [vezi şi *V. I. Lenin,* Opere, vol. 22, ed. P.M.R. 1952, pag. 299—314, şi vol. 23, E.S.P.L.P. 1957, pag. 70—81]) şi altele. În 1917 Uniunea „Spartacus" a intrat în Partidul social-democrat independent din Germania, partid centrist, păstrîndu-şi în cadrul lui independenţa organizatorică. După revoluţia din noiembrie 1918 din Germania, ea a rupt cu „independenţii" şi în decembrie acelaşi an a întemeiat Partidul Comunist din Germania. — *12.*

5 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. XIX, partea a II-a, 1947, pag. 156 (vezi şi *Karl Marx:* „Capitalul", vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 580). — *41.*

6 *Scandalurile gründeriste* au avut loc în Germania la începutul celui de-al 8-lea deceniu al secolului al XIX-lea, în perioada creşterii intense a fondării (gründerismul provine de la cuvîntul german Gründer — fondator) de societăţi pe acţiuni. Creşterea gründerismului era însoţită de escrocherii ale afaceriştilor burghezi, care se îmbogăţeau, de speculă turbată cu pămîntul şi cu valori la bursă. — *43.*

7 *„Ziarul din Frankfurt"* („Frankfurter Zeitung") — ziar german burghez care a apărut la Frankfurt pe Main începînd din 1856. — *45.*

8 Lenin are în vedere aici pe G. V. Plehanov. — *55.*

9 *Panamaua franceză* — expresie care a luat naştere în legătură cu

demascarea în Franţa, în anii 1892—1893, a unor imense fraude, a venalităţii oamenilor politici de stat, a funcţionarilor de stat şi a ziarelor, mituiţi de societatea franceză pentru săparea Canalului de Panama. — *66.*

10 Vezi K. Marx şi F. Engels. Scrisori alese, 1947, pag. 105. — *122.*

11 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. XXIV, 1931, pag. 529, 530. — *123.*

12 *Spectator* — menşevicul S. M. Nahimson. — *129.*

13 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. XIX, partea I, 1939, pag. 126—127. — *131.*

14 *Răscoala boxerilor* (mai precis a *I-he-tuan*-ilor) — răscoală populară antiimperialistă din China care a avut loc în anii 1899—1901, fiind pornită de asociaţia „I-he-ţiuan" („Pumnul în numele dreptăţii şi înţelegerii"), care şi-a luat ulterior denumirea de „I-he-tuan". Răscoala a fost reprimată cu brutalitate de corpul de pedepsire unit al puterilor imperialiste, comandat de generalul german Waldersee. La reprimarea răscoalei au luat parte imperialişti germani, japonezi, englezi, americani şi ruşi. În 1901 China a fost nevoită să semneze aşa-numitul „protocol final", prin care China a fost impusă să plătească contribuţii uriaşe şi transformată într-o semicolonie a imperialismului străin. — *137.*

CUPRINS

Dat la cules 23.06.59. Bun de tipar 22.07.59. Tiraj 8.200. Hîrtie semivelină de 65 gr./m². Ft. 540×840/16. Coli editoriale 7,30. Coli de tipar 9,50. A. 0928/959. Indice de clasificare pentru biblioteci 3C23=R.

Tiparul executat sub com. nr. 4.526/90.798 de Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN“ Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

1011 Jikolev

ÎN EDITURA POLITICĂ
au apărut:

V. I. LENIN: Opere, 37 de volume, 7,50 lei fiecare

V. I. LENIN: Materialism şi empiriocriticism, ediţia a II-a, 372 pag., 6 lei

V. I. LENIN: Raport asupra păcii. Despre politica internă şi externă a republicii (culegere), 264 pag., 4,35 lei

V. I. LENIN: Despre problema naţională şi naţional-colonială (culegere), 632 pag., 14,50 lei

V. I. LENIN: Despre mişcarea muncitorească şi comunistă internaţională (culegere), 344 pag., 5,25 lei

V. I. LENIN: Împotriva revizionismului (culegere), 640 pag., 14 lei

PROCURAŢI-VĂ LUCRĂRILE APĂRUTE ÎN
Editura politică:

- prin librării;
- prin difuzorii de cărţi din întreprinderi şi instituţii;
- prin secţiile „Cartea prin poştă" ale librăriilor principale din oraşele reşedinţă de regiuni (cărţile se trimit la domiciliu contra ramburs);
- prin librăria „Cartea prin poştă" din Bucureşti, str. Biserica Enei nr. 16.

Lei 1,40